

ГЕОГРАФСКО ДРУШТВО РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ
GEOGRAPHIC SOCIETY OF THE REPUBLIC OF SRPSKA

UDK 911

YUISSN...0354 - 9240

ГЛАСНИК

HERALD

СВЕСКА 1
VOLUME I

БАЊА ЛУКА 1996
BANJA LUKA 1996

ГЕОГРАФСКО ДРУШТВО РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ
БАЊА ЛУКА, БАНА ЛАЗАРЕВИЋА 1

Уређивачки одбор

Др Милош Бјеловитић, Др Рајко Гњато, Др Ђуро Марић,
Др Здравко Маријанац, Др Милош Мишковић

Уредник

Editor

Др Милош Бјеловитић

Технички уредник

Др Рајко Гњато

Лектори:

Др Милан Драгичевић
Мр Мирјана Влаисављевић

Преводиоц:

Биљана Малешевић, енглески језик

Припрема и штампа:

"Ветар" - Панчево

Издавач

Географско друштво Републике Српске,
Бања Лука, Бана Лазаревића 1.
Телефон (078) 35-625
Publicher
Geographic society of the Republic Srpska,
Banja Luka, Bana Lazarevića 1.
tel. (078) 35-625

Часопис се објављује средствима Друштва и донатора

Решењем Министарства образовања, науке и културе
бр. 03-108/96. од 09.04.1996. године, а на основу чл. 17. став 1, тачке 9.
Закона о порезу на промет Републике Српске, ослобађа се пореза и акциза.

САДРЖАЈ - CONTENTS

Стране Page

Поводом првог броја научног часописа - Гласника географског друштва Републике Српске	5
---	---

Чланци - Artikles

Ђ. Марић: Република Српска као нова политичко-територијална заједница	7
Ђ. Марић: Republika Srpska as a new political-territorial kommunitu	7
Р. Ђњато: Геополитички положај Републике Српске	27
R. Gnjato: Geopolitikal position of Republik of Srpska	27
М. Бјеловитић: Географске последице грађанског рата 1991-1995. по српски народ на простору бивше СФРЈ	49
М. Bjelovitić: Geographik konsequences of the civil war 1991-1995. for Serb people on the territoru of the SFRY.....	49
М. Грчић: Елементи политичке географије и погледи на проблеме Балкана у делима Јована Цвијића	67
М. Grčić: The elements of political geography and views of geopolitical problems of Balkan considered in Jovan Cvijić opus.....	67
Д. Ђорђевић: Просторно планирање - кључна област апликативне географије?	79
D. Đorđević: Phusikal planing - a key area of applied geographu?	79

Мањи прилози - Supplements

М. Стојановић: Свјетске тачке спотицања	93
---	----

Преглед географске литературе - Review

М. Спасовска и др. Етнички састав становништва (З. Маријанац)	105
Зборник симпозијума Ресурси Републике Српске (М. Бјеловитић)	108
М. Грчић: Анализа просторне организације индустрије региона Београд (Ђ. Марић).....	110
СГД: Екологија и географија у решавању проблема животне средине (Б. Кривокапић).....	112
Нова пољска Општа енциклопедија (Д. Дрљача).....	114
Ј. Стевић-Буха: Европска економска заједница .. (Ђ. Марић).....	116
К. Ристић: Регионална географија I (Евроазија) . (М. Бјеловитић).....	118

ГЕОГРАФСКА ХРОНИКА И БИЉЕШКЕ - INFORMATIONS

З. Маријанац: Основано је Географско друштво Републике Српске	121
З. Маријанац: Отворен је Филозофски факултет у Бањалуци	126
Списак дипломираних студената географије на Филозофском факултету у школској 1994/1995 године	135
М. Бјеловитић: In memoriam проф. др Наталија Мاستило.....	136
М. Бјеловитић: Списак радова Наталије Мастило	138
Ђ. Марић: In memoriam проф. Д. Голубовић	140
Списак рецензената	143

ПОВОДОМ ПРВОГ БРОЈА НАУЧНОГ ЧАСОПИСА - ГЛАСНИКА ГЕОГРАФСКОГ ДРУШТВА РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ

Нови, први научни географски часопис у новој држави - ентитету Република Српска, појављује се у четвртој ратној и првој поратној 1996. години. То је уствари, други по реду научни географски часопис на простору бивше Босне и Херцеговине, послје "Географског прегледа" покренутог у Сарајеву (1957 године), под уредништвом др Миленка С. Филпковића, а у издању Географског друштва Босне и Херцеговине.

Српски народ на географском простору бивше Б и Х, по ко зна који пут у својој историји морао се латити оружја да њиме одбрани своје право постојања на земљи, на којој највећим дијелом живи од досељавања прије 13 вијекова. Само у овом бурном и крвавом 20. вијеку, трећи пут се на српски народ дижу удружене противничке снаге - муслимана-Бошњака, католика-Хрвата са вањским, старим непријатељима Ватиканско-германске коалиције до исламско-турских снага. У овом посљедњем, грађанско, вјерско-етничком рату (1991-1995) против српског народа и његове државе западно од Дрине - Републике Српске, укључују се пријашњи савезници - Француска, В. Британија и на крају САД, која преузима рјешавање сукоба у своје руке. Против војске Републике Српске укључују се постепено снаге УНПРОФОРА, затим снаге за брза дејства и на крају авијација најјачег војног пакта у историји свијета - НАТО-а. Њиховом помоћи муслиманско-хрватске снаге су успјеле освојити - окупирати вјековне српске етничке просторе Крајина, Озрен... а Дејтонским споразумом отети Српско Сарајево и још подоста. Истовремено се води свјетска медијска компанија против српског народа, давајући демократичност агресорима на српску земљу и народ. Народ који је створио двије Југославије, није знао да створи своју националну српску државу и ријешити своје национално питање, него је дозволио да остану историјске, стране неетничке границе, у којима је српски народ остао да живи. Приликом пропасти обје Југославије страдао је највише српски народ над којим је извршен невиђен геноцид и то од стране сусједа, "браће" Хрвата и муслимана. Зато је тешко схватљиво да у српском народу још и данас постоје снаге, које се залажу за најновију Југославију и ново "братство и јединство".

Српски народ на простору Босне и Херцеговине јасно је рекао на неколико референдума као и својом борбом да жели да остане у држави српског народа, да не жели да живи у држави са својим вјековним противницима. У тој борби је створена и међународно призната Република Српска као ентитет. Циљ српског народа је јасан, јединствена српска држава, што је

једно од основних права сваког народа.

Профил новог географског часописа пружа могућност свим географијама научним и другим радницима да на његовим странама износе нова научна, стручна и методско-педагошка искуства и достигнућа. Географија је као што је познато једна од националних наука и предмета у школама (поред историје и језика и књижевности) што пред њу ставља задатке, да се у конкретним приликама, кад је српски народ, надајмо се привремено изгубио своје етничке просторе (Републику Српску Крајину, половицу Босанске крајине, дио Озрена, српско Сарајево, долину Неретве и др) да о њима пише, истражује и доказује да је то наше, српско било и надајмо се да ће бити. У садашњим околностима, кад је половина становништва РС промјенило мјесто и начин живота, истраживање географских посљедица ратног егзодуса, један је од важних задатака наше географије. Други је учествовање у планирању простора Републике Српске као и еколошка проблематика у којој географија има важно мјесто. Позивамо на сарадњу све заинтересоване научнике географе и оне сродних дисциплина.

Поносни смо на покретање новог часописа и членици да су готово сви географи-научници Срби из Сарајева нашли свој пут до Бањалуке, гдје су постали темељи Одсјека за географију и етнологију Филозофског факултета.

Желимо новом часопису дуг, срећан и успјешан животни пут, у развоју географске науке у Републици Српској.

Уређивачки одбор

ГОДИНА 1996.
YEAR 1996.

Свеска -1
Volume - 1
Удк.911.3.33

Оригиналан научни рад
ЂУРО МАРИЋ*

РЕПУБЛИКА СРПСКА КАО НОВА ПОЛИТИЧКО-ТЕРИТОРИЈАЛНА ЗАЈЕДНИЦА

И з в о д : У раду се говори о Републици Српској као новој политичко-територијалној заједници на геопростору бивше Б и Х, верификованој Дејтонско-паришким споразумом. Разматрајући геополитичке и геостратегијске односе и укупне географске одлике и процесе, аутор настоји да сагледа и перспективност Републике Српске.

Кључне ријечи: Република Српска, Дејтонски споразум, геополитички положај, природногеографске одлике, економскогеографске одлике, развој.

A b s t r a c t: The work deals with the Republika Srpska as a new political-territorial community on the geoteritory of the former BH, verified by Dayton-Paris Agreement. Examining the geopolitical and geostrategical relations and complete geographical characteristics and processes, the Author surveys the prospectiveness of the postwar development of the Republika Srpska.

Key words: Republika Srpska, the Dayton Agreement, geopolitical position, natural-geographical characteristics, economic-geographical characteristics, development.

У в о д

Поремећена стабилност, нарочито геополитичка и економска, између свјетских и регионалних сила проузроковала је и у посљедњој деценији XX вијека крупне територијалне промјене, прије свега на политичкој карти Европе. Уједињење Њемачке, распад Совјетског Савеза, распад Варшавског пакта и тиме завршетак биполарног геополитичког система, као и распад СЕВ-а означавају почетак стварања новог свјетског геополитичког и економског поретка. Тај процес се неминуовно морао одразити и на децентрализацију југословенског геопростора на коме је средином 1991. године започео грађански и етничко-вјерски рат. Дакле, распад бивше СФРЈ је посљедица дјеловања великог броја, првенствено спољашњих, али и унутрашњих, међусобно повезаних, фактора.

**Др. Ђуро Марић, доцент, Филозофски факултет, Бана Лазаревића 1, 78000 Бања Лука, РС. Рад примљен 26.06.1996. године.*

Неадекватна унутрашња политичко-територијална подјела у бившој федералној држави, чије се републичке границе најчешће нису поклапале са етничким, учинила је републичке и етничке односе веома сложеним, што је готово пресудно утицало и на избијање грађанског сукоба на овим просторима. Доскорошње републичке, а сада државне границе бивших чланица СФРЈ успостављене су, дакле, без поштовања етничког принципа, који је морао бити доминирајући у обједињавању етничких ентитета различитог културног, конфесионалног, привредног и политичког наслијеђа.

Разграничење ентитета у бившој Б и Х и посљедице по Републику Српску

На простору бивше Б и Х вођен је троипогодишњи грађански и етничко-вјерски сукоб (1992-1995) између три сукобљене стране, чија је суштина била територијално разграничење између Срба, Хрвата и муслимана. Овај сукоб је прошао кроз четири фазе (свака са својим "мировним пројектом"), у којима је заједничка компонента била настојање да се граница српских националних простора помјери према истоку. То се, без сумње, поклапа са давнашњом геополитичком комбинаториком фашистичке Њемачке садржине у гесу "Drang nach osten".

Сви "мировни пројекти" - од тзв. "Кутиљеровог плана", преко "Wans-Owepovog" и "Owen-Stoltembergovog" до "плана Контактне групе" - су, сваки на свој начин, доживјели неуспјех. Ти неуспјеси су утицали на продужетак крвавог рата, а узрок свему је тај што на међународној геополитичкој сцени и послије краха биполарног система владају супротстављени интереси међународних фактора, нарочито САД са једне и Европске уније, унутар које је такође веома изражена геополитичка неусклађеност с друге стране. Тек у новембру 1995. године, када су САД заузеле доминантну позицију у међународном посредовању на Балкану, у Дејтону (Dauton) је формулисан "мировни програм" који је прихваћен и 15. децембра 1995. године потписан у Паризу.

Дејтонским мировним споразумом верификован је државни ентитет РЕПУБЛИКА СРПСКА на дијелу геопростора бивше Б и Х са свим својим друштвено-економским, геополитичким и културним обиљежјима. Дефинисање нових политичко-територијалних јединица у бившој Б и Х је веома комплексан проблем, прије свега због етничке и културне хетерогености простора, на коме се сукобљавају различити геополитички, економски и војно-стратегијски интереси. Зато је било неопходно поштовати што више принципа разграничења, као што су нпр.: природно-географски, етнички, историјски, функционално-економски, војно-стратегијски и други. Пошто је коријен ратног сукоба у бившој Б и Х етничког пори-

јекла са наглашеном историјском компонентом, стога је било неминовно да ова два принципа буду главни на основу којих ће се извршити делимитација. Неуважавање ових принципа доводи до лоших и краткорочних рјешења која могу имати катастрофалне последице.

У прошлости су се на српским националним просторима десили такви процеси који су проузроковали кобне последице по српски народ. То су процеси исламизације, кроатизације и масовног уништавања цивила (гноцид), који су у више махова задесили Србе у Крајини, Посавини, долини Неретве и Дрине, Херцеговини и другђе. А када је ријеч о томе, не смије се заборавити ни то да су исту судбину доживјели и Срби на Банији, Кордуну, у Лици, Славонији и Срему (окупирана Република Српска Крајина). Све је то довело, поред осталог, до редуковања српских етничких простора и помјерања њихових граница више ка истоку. И Дејтонским споразумом Република Српска је оштећена за већи дио својих етничких и историјских простора (западна Крајина, Српско Сарајево, Посавина, долина Неретве, излаз на море), што је изазвало егзодус више од 200.000 Срба. Узимајући у обзир и оно што је претходило Дејтонском споразуму - пад Републике Српске Крајине и егзодус око 300.000 крајишких Срба, онда та цифра расељеног српског живља прелази пола милиона лица. У данашњој констелацији међународних односа видимо да су могућа и оваква политичка рјешења.

Вјештачко раздвајање западних српских простора, започето некадашњом подјелом српских етничких простора између Отоманске и Аустро-Угарске империје, а настављено формирањем републичких граница у претходној федерацији, продужило се и приликом формирања "дејтонских граница". Према тим границама западни српски национални простор је сведен на свега 25.000 км² некомпактне територије са врло неповољним геополитичким окружењем. Помјерање западних српских граница према истоку посебно је видљиво на просторима Крајине, у долини Неретве, кроз коридорско повезивање енклаве Горажде, те на примјеру Српског Сарајева. Окупацијом највећег дијела Републике Српске Крајине, која је са Крајином у Републици Српској чинила веома компактну територијалну цјелину, створени су услови и за окупацију Крајине, чиме је западна граница српских етничких простора помјерена дубоко ка истоку. Све је почело падом Купреса, Купрешке висоравни и превоја Купрешка врата, што само потврђује огроман војно-стратедијски и геополитички значај овог простора на коме превој Купрешка врата има посебну важност. У том погледу Република Српска је знатно оштећена, јер од пет најважнијих превоја (Иванседло, Макљен, Караула, Купрешка врата и Чемерно) њој је припало само Чемерно чија је функција због енклаве Горажде половична.

Задрживши Купрешки простор у цјелини и заузевши важне коте

Шатор и Виторог, хрватска војска је створила основне предуслове за напредовање ка сјеверу, низ долину ријеке Врбас, у средиште српске Крајине. Веома брзо су успоставили своју контролу над југозападним дијелом Крајине, дошавши до планине Чемерница сјеверно од ушћа ријеке Угар у Врбас. Са сјеверозападне стране, из Бихаћког "цепа", пошто је прешла на десну страну Уне, муслиманска војска је успоставила контролу над планином Грмеч, а одатле напредовала ка средњем и доњем току ријеке Сане на потезу Кључ-Сански Мост и према Новом Граду. У томе су и знатно помогле регуларне грватске снаге са лијеве стране Уне.

Дејтонски споразум је модификовао границе на овом простору враћајући дио окупиране Крајине Републици Српској (општине Шипово, Мркоњић Град, те дио општине Кључ, неколико насеља петровачке, дрварске, јајачке, купрешке и србобранске општине - све у свему око 2.000 км²). Тако одређена граница готово потпуно одступа од многих принципа разграничења, јер пресијеца водене токове (Сану, Пливу), важне комуникације (бивши "пут АВНОЈ-а") и ремети функционално-гравитационе односе (Сански Мост, Кључ, Јајце). На овај начин југозападна Крајина је добила потковичасти облик, а Срби су се на том простору нашли "између чекића и наковња" добивши незавидан геополитички положај тампон зоне. У таквом геополитичком окружењу знатно је промијењен и географски положај Бања Луке, водећег полифункционалног центра у Републици Српској. Наиме, умјесто оног готово средишњег положаја у регији, добила је након губитка огромног дијела западног залеђа веома осјетљив, скоро периферан положај. Још неповољнију и опаснију последицу представља потпуно територијално одвајање Крајине од окупираног дијела Републике Српске Крајине. То може да буде катастрофално по будуће српске интересе.

Јужна граница од ушћа ријеке Угар у Врбасу низводно од Јајца и значајних хидрообјеката ("Јајце I и II) и рудних лежишта боксита (Бешпељ) прати ријеку Угар и сјеверне падине планине Влашић. Правећи благи лук према сјеверу граница се даље спушта према равној Посавини. Пошто сијече ријеку Усору и с њом важну комуникацију Теслић-Добој у два наврата, она ремети и функционално-гравитационе односе оба ова градска центра.

На простору Озрена граница је веома изломљена. На западној страни она кратко прати ријеку Босну до Маглаја, заобилази град са сјеверне стране и нагло скреће ка истоку према ријечи Спречи коју низводно прати све до мјеста Клокотница. Овако повученом границом остављени су неки вјековни српски простори ван граница Републике Српске (нпр. простор Возуће и њена средњевјековна баштина).

На сјеверозападу Крајине природногеографска граница на ријечи Уни узета је у обзир само на кратком потезу од мјеста Отоке до границе са

Хрватском. На овај начин је поремећена природногеографска, етничка и историјска граница, а уважене су све последице геноцида над Србима у Крајини током II свјетског рата. А познато је да је само у Гаревцима код Бихаћа током непуна два мјесеца 1941. године убијено око 12.000 Срба, а у тзв. илинданским покољима у градовима Санском Мосту, Кључу, Крупи на Уни и Великој Кладуши за свега три дана поклано је око 15.000 лица српске националности. Осим тога, помјерањем границе са Уне чак на лијеву обалу средњег тока Саве широко су отворена врата демографски експанзивном и вјерски агресивном муслиманском продору у унутрашњост српске Крајине. У овом политичком тренутку управо је најопасније то сувишно приближавање муслиманског фундаментализма геополитички важном средишњем простору ове регије.

У простору Посавине гранична линија је веома изломљена с тенденцијом левкастог сужавања према истоку. Код Брчког је тај појас сведен на свега 7 км ширине, а усто и зона Брчког предата међународној арбитражи. Због изузетне важности Посавине као контактне зоне, српски народ је и на почетку овог рата, као и током II свјетског рата, био на тим просторима изложен геноциду. То је иначе простор који за српске националне интересе има виталан значај, јер, поред осталог, без српске Посавине нема стварања јединственог српског геопростора и обједињавања српског етничког ентитета. Посавски појас је најосјетљивија тачка и с војно-стратегијског и геополитичког аспекта, а још осјетљивији је постао након Дејтонског споразума. Наиме, умјесто да се тзв. "Орашки цеп" укључи у српску Посавину и прошири овај појас на принципу размјене територија, овим споразумом Хрватима је дат још један "мостобран" на Сави код Вукосавља (Оџак). На овај начин само су створени још повољнији геополитички и војно-стратегијски предуслови пресијецања овог за Србе виталног појаса у неком будућем сукобу, било од стране Хрвата са сјевера или муслимана са југа. Природногеографска граница у источној Посавини је, без сваке сумње, са сјевера ријека Сава а са југа планине Мајевица и Требовац. Таква граница би несумњиво позитивно утицала на функционално-економске односе, а поготово на геополитичку и војно-стратегијску стабилност у ширем окружењу.

Драстичан примјер непоштовања принципа разграничења ентитета, па чак и неуважавање војних резултата, јесте Српско Сарајево. Иако су ти вјековни српски етнички простори војнички одбрањени, шест западних општина овог највећег српског града у бившој Б и Х у коме је 1991. године живјело 157.526 Срба (Илијаш, Вогошћа, Рајловац, Илица, Ново Сарајево и Хаџићи) предато је Муслиманско-хрватској федерацији. Крајњи резултат био је егзодус више од 100.000 сарајевских Срба и још једна потврда постојања "дуплих аршина" од међународне заједнице чак и у данима послје

мировног споразума. Због таквог наступа великих сила и њихових интереса и епклава Горажде је коридорски повезана са муслиманско-хрватским Сарајевом на штету српских националних простора и интереса. Повучена граница на овом простору пресијеца градску зону Трнова, а затим у два наврата и ријеку Дрину и комуникацију у њеној долини која спаја Херцеговину и средње Подриње. Зато је једина могућност комуникационе повезаности ових регија заобилазница преко територије СР Југославије, чиме је Република Српска у политичко-географском смислу добила ексклавски положај. Оваквом пројекцијом "дејтонских граница" на овом простору остварен је двојак циљ. С једне стране олакшана је реализација хрватских аспирација ка српским етничким просторима, а с друге стране остављена је могућност за успостављање "Зелене трансверзале" и продора ислама ка Европи.

Ништа мање нису оштећени ни српски национални простори Источне Херцеговине. На овом простору су присутна три отворена проблема: долина Неретве, дубровачко залеђе и излаз на море. Источна Херцеговина као компактна регионалногеографска цјелина с природно-географског, етничког и историјског аспекта мора да има своју западну границу на Неретви. Међутим, та граница је по Дејтонском споразуму знатно помјерена ка истоку, чиме је ова регија остала без најатрактивнијег и привредно најразвијенијег дијела. Поред тога, оваквом границом олакшан је даљњи католички продор у ријетко насељени и испражњени простор српске Херцеговине, што омогућава реализацију старих аспирација у неком будућем сукобу.

Етнички хомогена српска Херцеговина приближава се мору па свега неколико километара и од њега је одваја само републичка граница. Излаз на море на овом сектору нема само значај за ову регију, већ и за шири простор Републике Српске, па и Србију. Међутим, Дејтонски споразум помјера ту границу ка сјеверу руководећи се изгледа првенствено "принципом силе". Одбацујући Србе од мора гази и њихово природно право широког приступа мору сјеверозападно од Дубровника, укључујући ту и Пељешац. Остаје да се види да ли ће се рјешавањем "проблема Превлака" што је предмет преговора између СР Југославије и Хрватске, омогућити излазак Републици Српској на море недалеко од црногорске границе у дужини од десетак километара код рта Молунат.

С друге стране нико не поставља питање око тога што је помјерањем границе сјеверно од Дубровника помјерена и бивша републичка граница у коју се, иначе, велике силе "заклињу" као у неку међународну светињу. Очито је да је све допуштено кад треба онемогућити остваривање српских националних интереса. Сличан потез повучен је и у долини Неретве, гдје су

Хрвати прешли не само природногеографску и етничку границу, већ и вишевјековну стабилну линију конфронтираног источног и западног дијела хришћанства. Поред тога, тај потез открива и други правац католичког продора на просторима ове регије ка унутрашњости српских етничких простора. Скоро је сасвим сигурно да ће у неком будућем сукобу први удар бити усмјерен ка Попову пољу, као најплоднијем и најважнијем дијелу за преостали дио херцеговачког становништва. Најкраћи закључак последице свега изложеног могао би гласити овако:

1) Неоспорно је то да једну од најбитнијих чињеница произишких из цјелокупног процеса реинтеграције југословенског геопростора представља јављање геополитичке јединице РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ са свим њеним елементима државности који је верификовао Дејтопско-паришки споразум.

2) Неоспорна је, међутим, и чињеница да су успостављањем ове геополитичке јединице, пошто њен државни оквир није обухватио цјелокупни српски етнички простор у западнијим крајевима, српски национални интереси само дјелимично остварени, као и то да ће неповољан облик државне територије ове јединице битно утицати на њен свеукупни државно-економски развој и просперитет.

Основне географске карактеристике

Правно фиксиран простор Републике Српске има необичан облик, са издуженом државном територијом у правцу исток-запад с једне, и у правцу сјевер-југ с друге стране. Дакле, њену територију чине два подједнака и доста компактна дијела повезана уским посавским појасом. Сјеверозападни дио обухвата већи дио Крајине, Посавине и Озрена, а источни обухвата Семберију, Романију и већи дио Подриња и Источне Херцеговине. Проблеми организовања једне овакве територијално-политичке заједнице су у томе што је она доста лучно издужена у посавском појасу који има пресудну улогу за опстанак и егзистенцију Републике Српске. Основна функција посавског појаса је просторно повезивање сјеверозападног и источног дјела Републике Српске, односно просторно спајање Републике Српске са СР Југославијом. Зато је овај појас, притиснут са сјевера Хрватима а са југа муслиманима, најосјетљивија геостратегијска и геополитичка тачка у Републици Српској.

Територија Републике Српске је издуженог облика са разуђеном геоморфолошком структуром, те су јој границе веома дуге (преко 2.000 км) и биће их тешко контролисати. Њене државне и етничке границе се најчешће не поклапају, те чине сложену конфигурацију државних и етничких односа. Атипичан облик Републике Српске и недостатак одбрамбене дубине тери-

торије чини њен укупни положај прилично неповољним, иако она има значајан геополитички положај на Балкану.

У геополитичком погледу Република Српска заузима средишњи положај на европском геопростору чиме добија значајно мјесто и улогу међу српским земљама али и у ширем окружењу. У оквиру српских етничких простора њен средишњи положај има огроман значај. Окупацијом Републике Српске Крајине од стране Хрватске државе 1995. године геополитички положај Републике Српске је знатно измијењен, чиме је она попримила периферан карактер у односу на остале српске земље. Такав њен геополитички положај ће сигурно негативно утицати и на њен свеукупни развој јер је са свих страна, осим према СР Југославији на истоку, окружена непријатељски расположеним сусједима и њиховим претензијама на српске етничке просторе.

У свјетлу Дејтонског споразума Република Српска спада у групу континенталних земаља, тј. земаља без излаза на море, што је карактеристика земаља са неповољним географским положајем. Међутим, за опстанак и развој неке земље није одлучујуће то да ли има или нема излазак на море (нпр. Швајцарска, Аустрија, Чешка, Мађарска и др.). Она је смјештена на контакту двију великих природногеографских и друштвено-економских регионалних цјелина - панонске и медитеранске са унутрашњим динарским системом. Овакав положај Републике Српске је посебно важан у саобраћајно-географском смислу, јер је пресијецају виталне комуникационе везе између средњоевропског и јадранског простора. То се односи на меридијански правац који међусобно повезаним ријечним долинама Босне и Неретве, пресијецајући динарски планински комплекс, комуникацијски повезује ове двије европске регионалне цјелине. Посебан значај има упоредни правац који повезује српски геопростор са централнобалканским и западноевропским простором. У том погледу неопходно је истаћи излаз Републике Српске на ријеку Саву којом се веже на европску ријечну саобраћајницу Рајна-Мајна-Дунав. Томе је потребно додати и значај друмских путева који повезују општинске центре. Укључени у систем путне мреже Републике Српске они служе као веза са источним српским земљама, али и са окупираном Републиком Српском Крајином на крајњем западу српских етничких простора.

У Републици Српској, која према Дејтонском споразуму обухвата 25.035 km² (49% површине бивше Б и Х) живи 1.391.593 становника (1996). Просјечна густина насељености је, дакле 56 становника на km², што Републику Српску сврстава у ред ријетко насељених европских земаља - заједно са Бјелорусијом (50), Латвијом (42), Естонијом (35) и другим. Уз то је, регионални размјештај становништва веома неравномјеран (нпр.

Херцеговина 20 стан./km² а Посавина и Семберија 150 стан./km²), што представља додатни проблем за економски и укупни развој Републике Српске.

На простору Српске, упркос разним историјским тешкоћама (процеси исламизације и кроатизације, геноцид у току II свијетског рата), српски народ се као знатна већина одржао на својој вјековној земљи, буквално је бранећи крвљу и знојем све до данашњих дана. Још у прошлом вијеку већинско становништво у бившој Б и Х је било православно (Срби), што показује и попис из 1865. године када је забиљежено 46,3% православних (Срба), 30,7% муслимана и 22,7% католика. Сличан однос у оквиру етничке структуре биљежи и посљедњи аустроугарски попис 1910. године (43,5% православних, 32,2% муслимана и 23,3% католика). Већинско православно становништво забиљежено је и пописима у периоду између два свјетска рата (1921. и 1931.), те и у знатном дијелу послеријатног периода (пописи 1948., 1953. и 1961). Тек је попис из 1971. године први пут показао да је измијењена етничка структура становништва бивше Б и Х и да су муслимани у њој постали релативна већина (39,6% муслимана, 37,2% Срби и 20,6% Хрвати). Ово је директна посљедица комунистичког режима који је 60-тих година етничку скупину муслимана превео у статус нације. Управо та чињеница је била пресудна и у инсталирању исламског фундаментализма на геопростору бивше Б и Х и његове борбе за националну државу 1992-1995. године.

Концентрација становништва и насеља у Републици Српској усмјерена је ка нижим перипанонским просторима и уз ријечне долине, док су брдско-планинска и карстна подручја веома ријетко насељена. Томе треба додати да је и старосна структура становништва ријетко насељених подручја неповољна, нарочито рубних простора гдје се углавном задржала категорија старог становништва. Планински и карстни простори Српске (посебно Херцеговина и Крајина) представљају емиграционе зоне из којих се становништво стално иселавало, а посебно након II свијетског рата и то у правцу Војводине. Тај процес иселавана настављен је и касније, али у правцу развијених урбаних центара, па и према мањим градовима. Све је то утицало на садашње велике разлике у погледу просторног размјештаја становништва Републике Српске.

Природни (ријечне долине, близина рудних богатстава и сл.) и саобраћајногеографски услови чине основне факторе развоја и концентрације становништва, насеља и привредних активности. У долинама већих ријечних токова развила су се бројна насеља, па и највећи градски центри у Српској. Неки од њих су макрорегионални, регионални или субрегионални центри својих функционалних подручја. Бања Лука као једини макрорегионални и водећи привредни и културни центар Републике Српске развио се на обалама ријеке Врбас, а у долини Саве субрегионални центар Брчко, односно на

Требишњици регионални центар Требиње. У долини Сане и у близини рудних лежишта развио се важан субрегионални центар Приједор, слично као и у долини Дрине регионални центар Зворник. На ушћу Спрече у Босну, на важном жељезничком чворишту, развио се регионални центар Добој, на ушћу Сане у Уну значајан привредни центар Нови Град, те на ушћу Техотине у Дрину регионални центар Србиње. У долинама ових, као и других мањих ријека смјештена су такође бројна градска насеља различитог централитета.

У планинским и карстичним просторима Крајине, Херцеговине и Романијско-подрињског подручја развили су се претежно мањи градови општинског значаја (нпр. Шипово, Кнежево, Невесиње, Гацко, Билећа, Рогатица, Власеница, Хан Пијесак, Рудо, Чајниче и др.).

Процеси индустријализације и модернизације саобраћајне мреже након II свјетског рата нису значајније утицали на просторни размјештај градских насеља, али су подстакли процес урбанизације. Наиме, развијени градски центри су се ширили и на околна рурална насеља и истовремено њихов број функција се повећавао. Поред тога, нека рурална насеља попримила су бројне урбане функције (изграђени индустријски погони, отворене трговине, амбуланте, школе, спортски терени и сл.) и имају тенденцију прерастања у градска насеља, а нека ће у најскорије вријеме због свог новодобијеног пограничног и геостратегијског значаја добити општинску функцију што ће свакако утицати на развој и других функција (Рибник, Српска Костајница, Петрово, Осмаци, Српски Сански Мост и др.).

Природне одлике Републике Српске су веома сложене, и то како оне геолошке тако и оне морфолошке, климатолошке, хидролошке, вегетацијске и друге. То је резултат припадности Српске различитим природно-географским цјелинама и њиховој геморфолошкој еволуцији.

У геморфолошком облику на простору Републике Српске налазе се у сјеверном перипанонском дијелу брежуљкасти терени изграђени од кенозојских наслага који даље прелазе у равничарски простор са алувијалним заравнима и ријечним терасама који уједно чини и најплоднији дио Републике Српске. На том простору издижу се само неке усамљене планине као што су: Козара, Просара, Мотајица, Вучијак и Требовац, те крајњи сјевероисточни ограници Мајевике на потезу Лопаре-Угљевик. Према југу овај равничарски простор постепено прелази преко брежуљкастог терена у више планинско подручје које заузима и највећи дио површине Републике Српске.

У геолошки састав подручја Српске улазе наслаге палеозојске, мезозојске и кенозојске старости, а у саставу плаина Просаре и Мотајице метаморфне стијене и гранити претпалеозојске старости.

Палеозојске насlage су претежно заступљене у тзв. Санско-унском палеозоону, те на просторима Језера и Сињакова, а у Подрињу у подручју Праче и Србиња. У њиховом саставу претежно су заступљени кластити и шкриљци, мање карбонатне стијене понегдје прожете и знатном вулканском активношћу, што је на санско-унском подручју условило богата орудњења квалитетним рудама гвожђа (Љубија), а на Сињакову сулфида бакра.

Планински масиви средишњих дијелова Српске и херцеговачки простор изграђени су претежно од дебелог комплекса кречњачко-доломитских наслага мезозојске старости (тријас, јура и креда), гдје је веома изражена карстна ерозија са различитим карстним облицима посебно на простору Херцеговине и југозападне Крајине.

Од седимената кенозојске старости флишни седименти палеогена изграђују подручје Мајевице, Требовца и Вучјака, те крајњих западних падина Козаре. У херцеговачком простору еоценски кречњаци, флишне творевине и "промина насlage" заступљени су по ободима већине крашких поља. У сјеверном перипанонском дијелу заступљени су претежно неогени морински седименти (лапорци, пјескови и глине), а у планинским предјелима неогени језерски седименти са појавама угља (Миљевина, Гацко) слични са онима у Угљевуку и Станарима.

Неогена магматска активност посебно је захватила шире подручје Сребренице, гдје су настала орудњења и минерализације обојених метала олова и цинка.

На простору Републике Српске осјећају се различити климатски утицаји, што је у складу са осталим природним елементима и законитостима опште циркулације ваздушних маса на ширем простору. Сјеверни перипанонски дио Српске (Посавина, Семберија, долине доњих и средњих токова притока Саве) припада умјереноконтиненталном климатском појасу у коме се осјећа и панонски климатски утицај са сјевера. Љета су топла, а зиме већином умјерено хладне, са просјечном годишњом температуром изнад 10 степени С. Падавине су углавном равномјерно распоређене, а највеће количине се излуче када су и најпотребније пољопривредним културама (мај-јун). Количина падавина по правилу опада идући од запада (1.500 mm) према истоку (700 mm) због утицаја западних ваздушних струјања.

Планинска и планинско-котлинска (предпланинска) клима заузима највећи дио Српске. Пространи планински масиви имају планинску климу чије су одлике свјежа и кратка љета, а дуге, хладне и сњежне зиме. Сњежне падавине су обилне и дуго се задржавају, а висина падавина је изнад 1.200 mm. За разлику од планинске климе ових простора, брежуљкаста подручја, те котлине и долине имају нешто блажу климу - планинско-котлинску климу. Главне њене одлике су умјерено топла љета и доста хладне зиме, са прос-

јечном годишњом температуром испод 10 степени С и висином падавина од 700-1.000 mm

Јужни дио Српске, односно простор Херцеговине (Хумине) има измијењену варијанту јадранске климе, док се простор Рудина одликује прелазном варијантом између климе Хумина и планинске климе. Клима Хумина се одликује ослабљеним утицајем са мора, па су љета врло топла а зиме доста благе. Просјечна годишња температура се креће од 11 до 14 степени С. Распоред падавина је неповољан, пошто кише највише падају у јесен и у зиму а најмање у љето, када се јављају и краћи сушни период. Кишне падавине доминирају над сњежним. За разлику од оваквих климатских одлика херцеговачких хумина, климу Рудина углавном карактеришу ниже љетне температуре и знатне зимске сњежне падавине.

Овако разнолики климатски услови имају вишеструк значај, нарочито у аграрној производњи, али и у организацији друштвеног и инфраструктурног система Републике Српске.

Са хидрографског аспекта простор Српске се може означити као релативно богат површинском и подземном хидрографском мрежом. Сви главни ријечни токови хидрографски припадају сливу Црног мора. Окосница црноморског слива је ток ријеке Саве који је ниско положен те му дотичу сви већи ријечни токови Српске - Уна са Саном, Врбас, Укрина, Босна и Дрина. Све оне имају композитни карактер ријечних долина са великим падовима, те располажу значајним хидроенергетским потенцијалом. У том погледу је посебно значајна Дрина која има најразвијенији хидрографски систем и огроман хидроенергетски потенцијал (истина још увјек недовољно валоризован), а и цјелим својим током припада Српској изузев оног малог дијела код горажданске енклаве. И остали ријечни токови имају велики привредни значај мада углавном само својим доњим и средњим токовима припадају Републици Српској. Изузетак је Укрина која има мањи ток и тече побрђима између доњих токова Врбаса и Босне.

Хидрографску ријечну мрежу Републике Српске употпуњује највећа и најзанчајнија ријека српске Херцеговине - Требишњица, чији је хидрографски потенцијал готово у потпуности валоризован. Она, као и готово сва подземна карстна хидрографска мрежа припада јадранском сливу.

Ријеке Српске, поред хидрографског потенцијала, својим квалитетом воде представљају значајну компоненту туристичке привреде. То се посебно односи на планинске токове који су веома чести и богати ријечном рибом.

За разлику од богатства у ријечним токовима, Српска је сиромашна у осталим воденим површинама. Располаже још једино вјештачким језерским акумулацијама (на Врбасу и Дрини) подигнутим ради хидроенер-

гетског искоришћавања. Вјештачке акумулације су интересантне и за развој туристичке привреде, али су у том погледу досад остале неискориштене. Осим тога, неопходно је истаћи и значајно богатство у изворима и врелима, која су углавном пукотинског и контактеног карактера. На бројним расједима се јављају значајни термално-минерални извори (нпр. Мљечаница, Слатина, Лакташи, Српске Топлице, Кулаши, бања Врућица, Дворови, Губер, Вишеградска бања и др.), који због својих љековитих и других својстава имају огроман бањско-туристички значај.

На разноврсној геолошкој подлози и геоморфолошкој структури Републике Српске у различитим климатским условима развиле су се различите врсте тала. На сјеверу, у перипанонском простору, налазе се алувијална, долињско смеђа тла и псеудоглеј, која спадају у најплодније врсте тала. Равничарска подручја Семберије, Посавине, Лијевче поља и ријечне алувијалне равни чине најпогодније површине за узгој разноврсних пољопривредних култура. То је један од најважнијих трајних и обновљивих природних ресурса у Српској.

У брдско-планинским просторима развила су се кисело-смеђа, смеђа и лесовирана тла на кречњачко-доломитским и киселим стијенским наслагама. То је једно од најраспрострањенијих врста тала, слабије вриједности, које је углавном прекривено травном и шумском вегетацијом. Ова тла се протежу од унско-санског подручја на западу, преко средишњих простора Крајине до источних дијелова Српске - подрињско-романијског подручја и сјеверних дијелова српске Херцеговине. У оквиру овог простора срећу се и мање површине рендзина (Мањача, Гласинац, Јањ) као плитка и скелетна тла, која се углавном користе за воћарско-повртарску, а мање за ратарску производњу.

На простору Херцеговине налазе се литосоли и регосоли, тла неповољна за пољопривредну производњу. Једино су поља у кршу (Попово, Невесињско, Гатачко, Дабарско) са крашким смеђим тлима плоднија, па су доста интензивно обрађена или су под травном вегетацијом. Литосоли и регосоли прекривају и југозападни простор Крајине.

Вегетација Републике Српске се одликује великом разноликошћу, што је највећим дијелом последица климатских услова. Посебан значај има шумски комплекс, а међу најраспрострањеније спада подручје климазоналне вегетације храстових шума. На сјеверу, уз обалу ријеке Саве и њених већих притока (Дрине, Босне, Укрине, Врбаса, те Уне са Саном) налази се појас храста лужњака који је мјстимично испрекидан шумама храста китњака и обичног граба. Просторно овај појас се наставља па шумски појас у Славонији познат под називом "славонске храстове шуме". Јужније, на брежуљкастим и уздигнутијим просторима налази се шумска заједница храс-

та китњака и обичног граба, а мјестимично су се развиле и букове шуме претпланинског појаса.

С обзиром на то да је ово панонско и претпанонско биљногеографско подручје које је уједно и најгушће насељено пољопривредним становништвом, због тога су и шумске заједнице сведене на мање површине. Мањи локалитети храста китњака и обичног граба сусрећу се и у долини Неретвице у српској Херцеговини.

Уски појас горњег Подриња и ниска Херцеговина одликује се климатском вегетацијом храста медуница и црног јасена, а у средњем току Дрине и околини Србиња и Вишеграда налази се уски појас храста следуна и цара.

Знатан дио простора Српске налази се под буковом шумом, а на вишим планинским подручјима развиле су се мјешовите шумске заједнице букве, јеле и смрче. Као главни пратиоци букових шума јесу јавор, бријест, бијели јасен и друге врсте. Овај квалитетан шумски појас има велики економски значај, али су нажалост, ове шуме често претјерано експлоатисане и недовољно обнављане. Појас букових шума заузима преддинарско и динарско биљногеографско подручје. Нешто су раширеније у источним дијеловима (падине Мајевице, Романија, Јахорина, Трескавица, те Зеленгора и Маглић) него у западним дијеловима (Клековача, Виторога, Димитор, Лисина, Влашић, Борје) Српске.

Унутар шумских вегетационих подручја, посебно на брдско-планинским просторима, знатне површине су обрасле травном вегетацијом (ливаде и пашњаци) и оне су посебно значајне за развој сточарства. Вегетација Српске је веома интересантна и с аспекта значајних ендемских врста, што потврђује и присуство Панчићеве оморике у долини Дрине (прашума Перућица код Србиња).

Током разматрања положаја и природногеографских карактеристика Републике Српске поменути су већ и неки потенцијали важни за њен економски и укупни развој. Најважнији потенцијали које је Српска углавном до сада користила и на којима ће и убудуће базирати свој развој су: обрадиво земљиште, сточни фонд, шумски комплекс, хидропотенцијал и минерална богатства.

Сјеверни перипанонски простор располаже значајним пољопривредним потенцијалом, те представља најзначајнији агроиндустријски простор Српске. Од сјвера према југу смјењују се равничарски, брежуљкасти и планински простори који су на различитом нивоу економске искоришћености. Семберија, Посавина, Лијевче поље и ријечне алувијалне равни су интензивно обрађене и углавном засијане житарицама (пшеница, кукуруз) и индустријским биљем. Ова пољопривредна производња је механизована, а увођењем квалитетнијих сорти пшенице и кукуруза и повећаним учешћем

производње крмног и индустријског биља знатно је побољшана и структура узгоја пољопривредних култура. Стога је на овим подручјима већ достигнут завидан ниво аграрне производње, те Семберија, Посавина и Лијевче поље представљају главну базу агроиндустријског развоја и производње хране у Републици Српској.

Брежуљкасти простори Српске су нарочито погодни за развој воћарства (шљива, јабука, крушка, бресква и др.), док је простор ниске Херцеговине најпогоднији за узгој винове лозе, а Попово поље и за узгој неких медитеранских култура. У новије вријеме воћарско-виноградска производња је интензивирана увођењем плантажног начина узгоја (нпр. плантаже у Поткозарју), иако не у потребној мјери.

Богати пашњаци и ливаде које се простиру на већем дијелу територије Српске чине основну базу за развој сточарства, које је још увијек екстензивног карактера, поготову у приватном сектору. Међутим, присутно је стално побољшање пасминског састава, начина узгоја и искоришћавања сточног фонда. Сточарство представља значајну основу квалитетне исхране становништва, али и дио базе за развој прехрамбене индустрије.

На бази оваквих ратарско-воћарских и сточарских потенцијала развили су се веома значајни капацитети прехрамбене индустрије у Бања Луци, Приједору, Градишци, Козарској Дубици, Добоју, Брчком, Бијелини, Модричи и другим мјестима. Међутим, ови производи програми нису достигли ранг високе финализације и њихови производи намијењени су локалном тржишту. Постојећа примарна пољопривредна производња несумњиво даје могућности за бржи развој прехрамбене индустрије и подизање производње на виши степен финализације.

Шумски комплекс представља један од најважнијих природних ресурса овог простора и он заузима значајно мјесто у привредној структури Републике Српске. По квалитету шумског фонда посебно се истичу: горњосанско-пливско, санско-упско и средњеврбаско подручје у Крајини, усорско-украинско подручје у Посавини, те романијско и горњоподрињско подручје у Романијско-подрињској регији. У протеклом периоду велики шумски простори су девастирани и претворени у шикаре и голети. Међутим, планским пошумљавањем, развојем индустријских шума и плантажа на слободном простору могуће је убудуће повећати шумски фонд и побољшати његову структуру.

Енергетски потенцијал Републике Српске је веома скроман, па недостатак електричне енергије наноси огромну штету привреди и становништву. Главни извори енергије сведени су на хидропотенцијал и угаљ, који чине базу електропривредног система Српске. Просторни размјештај главних енергетских извора је доста неравномјеран, што утиче и на

локацију енергетских постројења. Диспропорција између постојећих капацитета и могућности које су нудили потенцијали појединих регија је последица друштвеног и регионалног развоја бивше Б и Х. На простору Српске налази се свега пет хидроцентрала ("Бочац", "Вишеград", "Требиње I и II" и "Билећа") са укупном инсталисаном снагом од близу 650 MW. По хидроенергетском потенцијалу сливна подручја Дрине, Врбаса и Требишњице су најзначајнија у Српској. И док је слив Требишњице скоро у потпуности валоризован, дотле је хидропотенцијал Дрине и Врбаса остао недовољно искориштен. У два највећа угљена басена - угљевичком и гатачком, подигнуте су двије термоелектране ("Угљевик" и "Гоцко") са укупном инсталисаном снагом од 600 MW.

Енергетски инфраструктурни систем Српске чини, дакле, пет хидроелектрана, двије термоелектране и четири индустријске електране (у Бањој Луци, Приједору, Броду и Модричи) са укупном инсталисаном снагом од око 1.300 MW, што је недовољно за потребе привреде и становништва. Стога је неопходно у непосредној будућности прићи реализацији бар оних већ планираних енергетских објеката. То се првенствено односи на сливове ријека Дрине и Врбаса, те на изградњу термоелектране у Станарима код Добоја. Уз то неопходна је и изградња и квалитетније преносне мреже и трансформаторских станица како би се смањило велики губитак у преносу електричне енергије. Реализацијом ових планова и стварањем сопственог енергетског система који ће бити саставни део електропривредног система СР Југославије, могуће је превазићи постојеће потешкоће у енергетици Републике Српске.

У привредном систему Републике Српске најзначајније мјесто, свакако, припада индустрији која представља главни сегмент у стратегији дугорочног друштвено-економског развоја. Будући индустријски развој треба да се базира на рационалнијем коришћењу локалних потенцијала и развоју средњих и малих капацитета различитог облика власништва, уз уважавање свих научно-техничких и технолошких достигнућа, тржишних критеријума и еколошких захтјева. Постојећи индустријски систем Српске сачињава прерађивачки комплекс индустрије, чије се предности манифестују кроз независност од оног индустријског система у Муслиманско-хрватској федерацији и његову чврсту повезаност са СР Југославијом, као и еколошке повољности овакве структуре.

Посматрајући просторну структуру, индустрију Српске карактерише неравномјеран размјештај, како на међурегионалном, тако и на унутарегионалном нивоу. Концентрација индустријских капацитета је један од најважнијих узрока територијалне поларизације становништва и привредних дјелатности, јер је она главни фактор окупљања становништва и различитих

дјелатности. У том погледу се посебно истичу бањалучко-приједорско у западном дијелу и сарајевско-зворничко индустријско подручје у источном дијелу Српске. Важност саобраћајногеографског положаја ових подручја је резултат њиховог смјештаја на двијема главним саобраћајним трансверзалама. Бањалучко-приједорско подручје лежи на правцу исток-запад који повезује западне српске етничке просторе са СР Југославијом, док је сарајевско-зворничко смјештено на правцу сјевер-југ и повезује Семберију и српску Херцеговину. Захваљујући важном саобраћајногеографском положају и водећем полифункционалном центру Бањој Луци, крајишко подручје је најзначајнија регија у индустријском систему Српске. Остала подручја (добојско, бијељинско, срињско, требињско) углавном имају важне појединачне индустријске врсте које не могу тренутно значајније утицати на оцјену свеукупне индустријске развијености.

Истакнута подручја посједују најзначајније сировинске и енергетске потенцијале (руда жељеза, олово и цинк, боксит, неметали, шумски ресурс, угаљ, хидропотенцијал) који су релативно рано подстакли процес индустријализације на овим просторима. Првобитном рударству и дрвној индустрији већ одавно су се придружили металургија, текстилни комплекс индустрије, те комплекс пропульзивних индустријских врста (машинска, електроиндустрија, хемијска, прехранбена). Томе треба додати и агроиндустријски комплекс коме је потребно посветити у будућем привредном развоју нарочиту пажњу, с обзиром на велики потенцијал, али и његов значај за животни стандард становништва. Оваква гранска структура, чија је оријентација прерађивачки комплекс који се одликује флексибилном локализацијом, може послужити као инструмент бржег развоја индустрије и ревитализације привреде у послератном периоду, али и као подстицај привредног развоја недовољно развијених дијелова Републике Српске.

Значајни природни ресурси, једним дијелом, и свеукупни друштвени фактори, већим дијелом, пресудно су утицали на просторну структуру индустрије чију окосницу развоја чине двије осовине:

- а) Сјеверна (перипанонска) као главна, која се пружа правцем исток-запад повезујући најважније индустријске центре сјеверо-западног дијела Српске (Бијељина, Брчко, Добој, Бања Луку и Приједор), са продужетком ка крајњим западним српским етничким просторима (када се за то стекну услови);
- б) Источна (подрињско-херцеговачка) као осовина нижег ранга, која се пружа правцем сјевер-југ повезујући Бијељину, Зворник, Српско Сарајево, Србиње и Требиње са тенденцијом све јачег функционалног повезивања а касније и уклапања западних српских етничких простора у регионални и интегрални развој јединственог

индустријског система свих српских земаља на геопростору претходне Југославије.

Ове осовине индустријског развоја представљају и окосницу привредне и социјалне интеграције простора Републике Српске и њено укључење у садашње токове укупног развоја СР Југославије, па и ширег геоекосистема. Систем осовина развоја се углавном поклапа са размјештајем најважнијих локационо-развојних потенцијала за смјештај индустрије, односно са размјештајем производних капацитета, производних снага, привредног, демографског и кадровског потенцијала, урбаних/индустријских центара, инфраструктуре и изграђених социјалних садржаја.

Саобраћајна инфраструктура је недовољно развијена, како она на унутрашњем плану, тако и она која повезује Српску са СР Југославијом и ширим окружењем. Такво стање је посљедица, између осталог, запостављеног развоја овог сектора привреде у ранијим периодима развоја. Жељезничка мрежа је сведена на пругу од Новог Града преко Приједора и Бања Луке до Добоја, гдје се веже за пругу сјеверног правца Добој - Шамац, те пруга према Шиду, односно СР Југославији. Дакле, повезаност западних дијелова Републике Српске са СР Југославијом не постоји, па је од приоритетног значаја изградња пруге од Милошевца до Бијељине. Друмска мрежа је дужа и гушћа, али и она не задовољава потребе привреде и становништва Српске. Остали сегменти саобраћајне инфраструктуре (ваздушни саобраћај и ППТ систем) још више заостају за потребама које намеће привредни и друштвени развој ових простора. Савремене потребе становништва и бржи привредни развој Републике Српске захтијевају модернизацију постојећих, али и изградњу нових путних праваца (пруга од Српског Сарајева преко Рогатице и Вишеграда према Штрипцима гдје би се спојила са пругом Београд-Бар; друмски путеви: Србиње-Српско Горажде-Вишеград, Бања Лука, преко Змијања, до Чађавице, Вишеград-Сребреница и др). Од виталног значаја за Српску је свакако саобраћајни правац исток-запад као главна осовина развоја који ће модерном жељезничком пругом и аутопутем повезивати Републику Српску и западне српске етничке просторе са СР Југославијом. Уз то изградња попречних саобраћајних праваца омогућиће комплексно организовање саобраћајне функције у Републици Српској.

Разноликост природних и антропогених туристичких мотива (термално-минерални извори, добро очувани и чисти ријечни токови, планински зимски туризам Јахорине, Влашића, Козаре, разнолика флора и фауна, атрактивне пећине, тврђаве, манастири и др.) на простору Српске пружа добре повољности за развој туристичке привреде. Њиховом адекватном валоризацијом туризам треба да постане значајан сегмент укупног развоја

Републике Српске.

Може се закључити да су укупни природни ресурси, те привредни и друштвени потенцијали, као и висок степен очуваности животне средине основни предуслови бржег и снажнијег послеријатног развоја Републике Српске. Истина, тај развој ће пратити и ограничавајући фактори, као што су нпр. неповољно геополитичко окружење, недовољно развојена енергетска и саобраћајна инфраструктура, те неравномјеран просторни размјештај становништва, као и материјално-финансијска ограничења.

Л и т е р а т у р а

- 1) Ѓњато Р. (1995): Република Српска - географске детерминанте интегралног и регионалног развоја, Зборник радова симпозијума "РЕСУРСКИ РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ", 1995, Бања Лука, (стр. 5-19).
- 2) Јакшић Д. (1995): Република Српска; Простор, становништво, ресурси, Бања Лука, (стр. 1-247, прилози 105).
- 3) Марић Ђ. (1996): Република Српска у свијетлу дејтонског споразума, Српске земље и свет, бр. 6, март 1996, Бања Лука, (стр. 3-7).
- 4) Марић Ђ. (1995): Анализа просторне структуре индустрије у Републици Српској, Зборник радова симпозијума "РЕСУРСКИ РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ", мај 1995, Бања Лука, (стр. 201-211).
- 5) СР Б и Х, Сепарат из Енциклопедије Југославије, Загреб 1983. (II издање).

Ђ МАРИЋ

Summary

REPUBLIKA SRPSKA AS A NEW POLITICAL-TERRITORIAL COMMUNITY

The three and a half years long civil and ethnic-religious conflict (1992-1995) among the three parties to the conflict - Serbs, Croats and Muslims has passed through four phases, each of them its own "peace project" which have all failed respectively. A mutual component of all those projects includes movements of boundary line of the Serb ethnic territories towards the east, which became successful only by the Dayton-Paris Agreement (15 December 1995).

With the Dayton Paris Peace Agreement, it was verified a statal entity of the Republika Srpska on the part of the geoterritory of the former BH, with its own socio-economic, geopolitical and cultural characteristics. The fact that basic principles of separation between the entities (natural-geographical, ethnic, historical, functional-economic and other) have not been respected, especially in the case of ethnic and historical, since this war in the former BH has an ethnic origin with very expressed historical component, has produced a series of negative consequences on the national interests of the Serb people. That

primarily implies on the major part of the Serb ethnic territories which were left outside of the established statal frame of the Republika Srpska (a part of Krajina, a part of Ozren and Vozuća, western part of the Serb Sarajevo, The Neretva valley) atypical shape of the statal territory with several very delicate points of geographical and geostrategical character (narrow corridor in Posavina, Goražde enclave, horse shoe shape of the south - western part of Krajina) and a continental character of the geographical position, which is very unfavorable.

The territory of the Republika Srpska, according to the Dayton-Paris Agreement, should be 25.035 km², ie. 49% of the territory of the former BH. The territory is inhabited by about 1.391.600 inhabitants (1996), with the average density of the population of about 56 inhabitants per km².

A complexity of the natural characteristics of the Republika Srpska (geological, morphological, climate, hydrology, vegetation) is the result of its geographical position on the junction of two great natural-geographical units (Pannonic and Mediteranean). The Republika Srpska has an important agrar potential, forestry complex and mineral resources (iron ore, lead ore, zinc, bauxite, non metals, coal etc.), which represents the main base of its total postwar development.

ГОДИНА 1996.
YEAR 1996.

Свеска -1
Volume - 1
Удк.911.913.1

РАЈКО ГЊАТО*

ГЕОПОЛИТИЧКИ ПОЛОЖАЈ РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ

И з в о д: У раду се анализирају геополитички елементи релевантни за настанак, развој и опстапак Републике Српске, најмлађе "државе" на свијету. У смислу претходног, посебна пажња поклања се токовима и посљедицама "новог свјетског поретка", те мјесту и значају Републике Српске у њему. Развој Републике Српске доводи се у везу са концептом и перспективом регионализма као европског а онда и свјетског процеса.

Кључна ријеч: геополитика, геостратегија, Република Српска, "нови свјетски поредак", Босна и Херцеговина, Југославија, дезинтеграција, реинтеграција, Срби, Хрвати, муслимани, ентитет, унија.

A b s t r a c t: In this paper we analyze geopolitical elements relevant for the emergence, development and existence of Republic of Srpska, the youngest "state" in the world. Thus, the attention is particularly paid to the courses and consequences of the new world order, along with the place and importance of Republic of Srpska within it. Development of Republic of Srpska is connected with the concept and prospective of regionalism as a European and world process.

Key words: geopolitics, geostrategy, Republic of Srpska, new world order, Bosnia and Herzegovina, Yugoslavia, disintegration, reintegration, regionalism, Serbs, Croats, Moslems, entity, union.

Увод

Задаци овог рада дефинисани су његовим насловом, а циљ је да се на основу анализе кључних елемената и фактора геополитичког положаја Републике Српске дефинишу реални правци и могућности њеног развоја, те укаже на кључне проблеме који су саставни дио сложеног положаја у локалним и регионалним оквирима, како са аспекта настанка и у темељења тако и будућег развоја ове најмлађе "државе" на свијету.

Опште напомене

Након три године и осам мјесеци крвавог међунационалног, међуетничког, вјерског и рата дјелимично грађанских обиљежја, вођеног на **Др Рајко Гњато, доцент, Филозофски факултет, Бања Лазаревића 1, 78000 Бања Лука, РС. Рад примљен 28.4.1996. године.*

географском простору Босне и Херцеговине односно бивше СР Б и Х, која се као административно-територијална јединица налазила такође у саставу бивше СФРЈ, коначно је Дејтонским споразумом¹ и Париском мировном Конференцијом² успостављен мир између непосредних учесника у рату: Срба, Хрвата и муслимана.

Постигнуто ријешење, у вези са миром, намеће бројна питања: какав мир, до кад мир, неправедно ријешена, половично ријешена, перијешена и отворена питања, претпоставке опстанка и функционисања ентитета и уније, те бројна слича и друга питања. Но, прије евентуалног одговора на неко од постављених питања потребно је осврнути се на неколико битних чињеница.

- а) Оружани исход рата на географском простору Босне и Херцеговине³, као и политичко рјешење за његове актере одредило је директно учешће НАТО снага на страни Хрвата и муслимана у заједничкој борби против српске војске и виталних интереса српског народа. Прецизније речено, исход рата, посебно у сфери политичког рјешења, директно је у вези са успостављањем "новог свјетског поретка" осмишљеног и вођеног под патронатом, засад, једине супер-силе на Земљи - Сједињених Америчких Држава.
- б) У оквиру глобалне политике "новог свјетског поретка", на простору Европе и посебно Балкана, процес реформи и реконструкција социјалистичких земаља започет је и вођен вољом и интересима Њемачке и Ватикана. Њихово директно учешће у катастрофалном процесу разбијања бивше СФР Југославије било је иницијално, да би у поодмаклом процесу САД, под плаштом Уједињених Нација а затим НАТО савез преузеле патронат у превођењу постављених циљева, складно политици "новог поретка" на чијем су челу управе САД.

Политички пресудан утицај САД у рјешавању конфликтних ситуација, овај пут на Балкану, могао би за Европу имати, у догледно вријеме, тешке посљедице. Изгледа да је то Европа са извјесним закашњењем схватила, како Источна тако и Западна.

- в) Ревитализација вјековних интереса германског народа у овом дијелу Европе и Балкана није ништа друго неголи једна карика у остварењу политике "новог свјетског поретка" под патронатом Њемачке. Извјесну сметњу у том процесу представљају Француска и Велика Британија, што се манифестовало и у рјешењу кризе на босанскохерцеговачком простору. Тако са извјесним закашњењем, ове дивје земље, посебно Француска, настоје обезбиједити већи

- политички и сваки други утицај на овом дијелу Балкана. Но, у коначном рјешењу мировног уговора у Паризу, којим су дефинисана многа питања на географском простору Босне и Херцеговине, односно бивше Југославије у цјелини, њихов утицај био је другоразредан.
- г) Вријеме и пракса показали су дезорјентисаност, неспалажења и немоћ Русије, не заустављању превођења политике "новог поретка" већ у заштити властитих интереса у њему. Самим тим показало се да српски народ у цјелини не може рачунати на апсолутну заштиту и остварење виталних интереса у окриљу политичке и других видова моћи Русије, свакако не у овом и догледном времену.
- д) У процесу разбијања бивше СФРЈ, тиме и бивше СР Б и Х, значајну улогу имаја је Аустрија, нарочито на информативно-пропагандном плану. Оптерећена славом прошлости и савременом инфериорношћу, очајнички је дочекала распад бивше Југославије, државе којој је главнину чинио српски историјски и етнички простор. Тиме је задовољство распада било веће. Обновљене су нека дашње амбиције, овај пут у оквиру нових околности и под новим патронатом.
- ђ) Илузорно би било анализирати правце и ток промјена што их намеће "нови поредак", не само на Балкану и Европи већ и у цјелини, бз директног учешћа политике Ватикана. Вјековна стратегија ширења католичанства у цјелини, посебно на исток, сукобљавала се директно у међусобном додиру и дјелимичном преклапању културних и цивилизацијских кругова (српско-православног, византског и источњачког, па једној и римо-католичких разних нација на другој страни) најдиректније и најинтензивније управе на географском простору Босне и Херцеговине. Отуд очекивано и отворено подржавање Ватикана дезинтеграционим процесима на читавом простору бивше Југославије, као и преурањено признање сецесионистичких државица Словеније и Хрватске, те подржавање хрватско-муслиманске армаде у борби са српским народом на простору западних српских земаља.
- е) Још једном морамо се осврнут на иницијално значење рушења политичке и економске организованости земаља источног блока на челу са бившим СССР-ом, чиме отпочиње успостава "новог свјетског поретка".

Крупни догађаји у Европи као што су рушење Берлинског зида, Варшавског уговора, СЕВ-а, уједињење двије Њемачке, представљају, уст-

вари, најкрупније политичке догађаје у свијету након завршетка другог свјетског рата. Њима је отпочео процес сложених политичкогеографских и економскогеографских промјена у социјалистичким земљама источног блока. Процес наведених, и пратећих појава одвијао се муњевито. Он је неминовно подразумијевао не само сличне него и теже последице промјена на југословенском географском простору, промјена које су биле и очекиване а и нужне, поготово с обзиром на унутрашње претпоставке базиране на аптаго-низмима сваке врсте (националним, вјерским, историјским, културним, економским, цивилизацијским), те наравно на претпоставкама условљеним захтјевима "новог поретка", што је у крајњем подразумијевало употребу оружане силе у његовом превођењу.

Претходне констатације имају смисла уколико будући развој Републике Српске доведемо у везу са тенденцијом "уређења" Европе на бази успоставе регионализама, првенствено као економско-територијалних а онда и политичко-територијалних система. Но, о овој проблематици нешто касније.

ф) У цјелини посматрано, остваривање политике "новог свјетског поретка" кад је у питању њено провођење на географском простору претходне Југославије, подразумијевало је сламање кичме српског народа, управо зато што ће он бити једини који ће се супротставити постављеним захтјевима.

Не улазећи у анализу територијалних губитака, који су супут речено највећи од како Срби живе на овим балканским просторима, као ни у анализу губитака становништва, осврћућемо се на политичко-географске последице распада бивше Б и Х, и с тим у вези на значење новонасталих политичко-административних и државних субјеката, с посебним освртом на перспективе развоја Републике Српске, односно перспективе остварења српских националних и осталих интереса.

Захваљујући доскеле јединственим интересима водећих земаља "новог поретка", непостојању протутежа интереса на другој страни у облику организованог савеза на одговарајућим основама, као и непостојању консензуса око минимума српских националних интереса и осмишљеног српског националног програма, сви директни учесници у процесу дезинтеграције бивше Југославије успјели су остварити постављене циљеве, наравно изузев Срба.

Све етничке скупине са обиљежјима нације створиле су националне државе (Словенија, Хрватска, Македонија). Муслиманима као националниј мањини, иако формалне нације, намеће се савез са Хрватима. Србима у Републици Српској памће се савез са Хрватима и муслиманима у оквирима

међународно признате Босне и Херцеговине и неизвјесна будућност по питању очувања српских националних интереса. Србима у остатку бивше Југославије предстоји, у основи то је и сад, држава грађанског типа, данас федерална а сутра са новим већ виђеним аутономијама.

Дакле, политика и стратегија новог свјетског поретка на просторима бивше Југославије не подразумева постојање националне српске државе. Да иронија буде већа, једини народ на просторима бивше југославије, до момента њеног настанка (1918), који је имао националну државу, били су Срби. Стварањем те (прве) Југославије, односно Краљевине СХС, Срби су остали без националне државе. У окриљу те новонастале државе - Југославије, државе створене на сулудим претпоставкама, Словенци и Хрвати створили су претпоставке за стварање сопствених националних држава. Македонски народ из статуса националне мањине прерастао је у народ са националним обиљежја, који је распадом бивше СФРЈ створио такође националну државу. Муслимански етнес са простора бивше СФРЈ из статуса националне мањине, политичким потезом комунистичке олигарије, преведен је у статус народа непостојећих националних обиљежја. Тим чином учињена је највећа неправда управо муслиманском народу. Дате су му лажне наде о могућностима стварања сопствене (муслиманске), прецизније речено исламске државе, и то искључиво на етничком и историјском простору српског народа.

Иако народ са мањинским националним обиљежјима, муслимани су у процесу рестаурације бивше СФРЈ остварили значајне интересе, посебно у оквиру бивше Б и Х, у којој су захваљујући високом natalitetу, последицама другог свијетског рата у којем су Срби доживјели геноцид, те захваљујући имиграционој компненти, нарочито из Рашке области, Косова и Метохије, постали већински народ. Но, без обзира на ову чињеницу, о бројном преимућству, муслимани као народ са мањинским националним обиљежјима нису конститутиван народ, па не могу имати националну државу, што је, у осталом, исход рата на географском простору Босне и Херцеговине јасно показао. Међутим, у крвавом процесу трансформације бивше Б и Х, муслимани, с обзиром на статус националне мањине, статус који је стваран и одговарајући, али не и формалан, остварили су веће интересе од српског народа иако је на овим просторима аутохтон и конститутиван. Разлози таквог стања су бројни. Но, поставља се основно питање, зашто Срби не могу остварити суштинске националне интересе, у оквиру којих би стварање јединствене српске државе био први и основни циљ. Наравно и на ово питање постоји мноштво ваљаних одговора. Умјесто трагања за бројним одговорима на постављена питања задовољићемо се констатацијом да основни разлог лежи у историјском процесу, који је бројним и сложеним факторима, подразуме-

вајући и геноцидне и етноцидне, и наравно све оне који су на било који начин разбијали јединство српског националног бића по свим његовим компонентама, резултирао постојећим стањем. Но, у циљу доприноса потпунијем сагледавању постојећег стања "ријешености" српског националног питања, морамо додати и чињеницу о властитом "доприносу" за стање у којем се српски народ нашао, за стање непримјерено било ком народу на Балкану. *Довољно је истаћи чињеницу да смо једини народ на Балкану без националне државе.*

Без сумње највећи допринос Срба српској утопији било је стварање Југославије, државе у којој је српски народ остао без националне државе, и не само то. Распадом те утопистичке државе српски народ у цјелини, у овом и догледном времену, изгубио је сваку могућност стварања српске националне државе, па чак и без обзира на њену величину. Ове констатације изречене су у складу са омјером политичких и других снага у свијету, у овом дијелу Европе, и посебно Балкана који се рестаурира по вољи и интересима земаља чији су интереси директно супротстављени српским националним, културним и економским интересима.

У данашњој Југославији, остатку бивше СФРЈ, Срби су грађани без националне државе. Самим тим јасно је опредељен развој и заштита српских националних интереса у таквој држави, и изван ње (РС и ВСК).

Вријеме и пракса показали су да је национална држава једини гарант остварења националних интереса једног народа. Отуда и оправдан интерес свих народа свијета, народа са потпуним националним обиљежјима, за стварањем, односно, оних који је већ имају, за очувањем националне државе. Вјерујемо да је то и интерес српског народа, којег се он неће и не може одрећи.

Овдје споменути, или периферно анализирани фактори релевантни за очување виталних интереса српског народа у цјелини, сагледавани у склопу савремених политичких процеса у свијету, а утемељени на војној сили и економској моћи водећих земаља "новог свјетског поретка", подвосмислено упућују на закључак да Срби у Републици Српској, бар за сад, не могу рачунати са остварењем суштинских националних интереса - стварањем јединствене државе српског народа. Таква држава неостварива је и због чињенице што наша матица пије национална држава, због чињенице што у оквиру матице предстоје одређене реконструкције, због чињенице што су много чему супротстављени интереси између српских земаља источно и западно од Дрине, те због чињенице што су полазни елементи државног, правног, економског и осталих облика организовања државе и народа у Републици Српској и СР Југославији у много чему различити и у нескладу. У вези са претходним треба додати и чињеницу да као народ немамо национал-

ни програм, нити визију пута који би обезбедио сигуран и пресперитетан развој српског народа ма гдје он живио на свом историјском и етничком простору.

Главне одлике и проблеми геополитичког положаја Републике Српске

Методолошки приступ изучавању политичко-географске стварности на разним нивоима, глобалном, макро-регионалном, мезе-регионалном, микро-регионалном, те елементима и факторима одговарајућег таксономског ранга релевантним за настанак, развој и опстанак државно-политичких заједница, што се без сумње односи, и на Републику Српску, темељи се на дијалектици која подједнако одбацује механистички детерминизам и волунтаристички индетерминизам. Поред тога, методолошки приступ који обезбеђује прихватљиво рјешење основних проблема, назначених проблематиком овог рада, темељи се на примјени географског метода који подразумева приступ просторној стварности на бази комплексног проучавања повезаности и интеракције елемената и фактора географске средине, подразумевајући и геополитичке који у датом моменту и одређеном простору имају пресудно значење. Њихово директно, индиректно а онда након извјесног времена и реверзибилно дејство суштински је "генератор" бројних процеса, почев од оних који подразумевају рушење постојећих система и државних заједница до стварања нових при чему се подразумевају квалитетивно нови системи, успостављени свим расположивим средствима.

Промјене о којима је ријеч базирају на унутрашњим противурјечностима у систему, али до његове рестаурације и редесинације долази, као што је то показао примјер бивше СФРЈ, односно бивше СР Б и Х, пачешће под снажним утицајем глобалних процеса у ширем окружењу, који почивају на јасно дефинисаним интересима оних фактора (држава) који иницирају, усмеравају, односно управљају процесом.

Примјена географског метода, према М. Радовановићу (1974) значи истраживати географску средину друштвеног развитака и просторно-територијалну организованост и издиференцираност тог развитака кроз разноврсност, сложеност комбинација елемената обједињених у територијалне системе, при томе процјењујући улогу и значај географских фактора. Прихватајући у основи овакав приступ, могуће је рационално одговорити на кључна питања дефинисана проблематиком овог рада. Тако, у наредним разматрањима основна пажња биће посвећена наким елементима и факторима релевантним за настанак, развој и опстанак Републике Српске, а само површна (периферна) пажња биће посвећена неким елементима и фактори-

ма који опредељују њен унутрашњи регионални развој, те сходно захтјевима геополитичких процеса у Европи, укључење Републике Српске у концепт развоја европских регионализама.

*

Полазне, а у исто вријеме и суштинске, одлике геополитичког положаја Републике Српске произилазе из постигнутог мировног уговора између Републике Српске и Хрватско-муслиманске федерације⁴, потписаног у Паризу 14. децембра 1995. године, којим се Република Српска дефинише као ентитет у оквиру међународне признате и суверене државе Републике Босне и Херцеговине⁵. Дакле статус Републике Српске у оквиру уније⁶ Босне и Херцеговине основна је компонента њеног геополитичког положаја, који намеће бројна питања, почев од уставно-правног положаја српског народа, могућности остварења српских националних интереса у ентитету и унији, могућност повезивања и укупних веза српског народа у Републици Српској са СР Југославијом и другим државама и сл.

Прије одговора на неко од постављених питања потребно је сагледати основна обиљежја ентитета - основне јединице у уставно-правном дефинисању, још увијек, само фиктивне државе Републике Босне и Херцеговине. Дакле, ентитет представља (подразумијева) дефинисану територију, прецизно одређене границе и народ који живи на територију ентитета. Ентитет (и) има(ју) властите оружане снаге (војску), полицију, судство, школство, здравство, културне институције, те парламент, владу, шефа "државе" и сл.

Ентитет, односно Република Српска, нема међународно признање у смислу пуноправног чланства у УН, из чега произилази да Република Српска нема независну спољну политику. Наравно, овакав закључак је формалног карактера, и тако га треба тумачити.

Такође, у складу са формалиним рјешењима Споразума о миру у Босни и Херцеговини, ентитет (Република Српска) везан је за унију, Републику Босну и Херцеговину, заједничким парламентом, заједничком владом, јединственом царином, централном банком, заједничком монетом, заједничким предсједником уније (Републике Босне и Херцеговине) и сл.

Из формалних ријешења функционисања ентитета "државе" у цјелини проистиче низ питања која ће се рјешавати у оквиру заједничких органа на нивоу државе Републике Босне и Херцеговине. Управо те заједничке - додирне тачке (ентитет - "држава") кључни су фактор квалитета будућих међусобних веза, на већ поменутиим релацијама. Овдје се првенствено мисли на могућност, а у исто вријеме и очекиване неспоразуме сваке

врсте утемељена на бројним претпоставкама (непосредне посљедице рата, историјска прошлост, неправедно ријешена и половично ријешена питања у оквиру мировног споразума, а од значаја за просперитет издвојених ентитета, односно од националног значаја и сл). Такође, на "квалитет" међусобних веза у оквиру будуће државе битно ће утицати спољни фактори, који су и у току разрешавања тзв. Б - Х кризе имали пресудну улогу по свим питањима њеног рјешења. Без сумње тако ће бити и у будуће.

Геополитички процеси у Европи и на Балкану, који су дио глобалног тзв. "новог свјетског поретка" једна су од кључних компоненти која одређује геополитички положај Републике Српске, и с тим у вези у пуној мјери цјелокупну судбину српског народа у Републици Српској, и у опште српства источно и западно од Дрине.

Промјене које су се десиле и које ће се дешавати на географском простору претходне Југославије нужно је сагледавати у контексту жељених и осмишљених промјена у стратегији "новог свјетског поретка". У вези са овим напомињемо да су суштинске промјене у Европи па тиме на Балкану и на простору претходне Југославије изведене скоро до краја. Земље Средње и Југо-источне Европе трансформисале су прије свега политичке, а онда дијелом и економске системе по захтјевима и мјерилима "новог свјетског поретка". Читаво окружење претходне Југославије као и њене (бивше) конститутивне јединице изузев Србије, мада је и, она скоро у потпуности испунила све постављене захтјеве, стављени су у функцију стратешких интереса "новог поретка". У већини земаља, на дефинисаном простору, НАТО савез, под чијим патронатом се проводи политика новог свјетског поретка, присутан је на директан или индиректан начин. Овакво стање суштински и судбоносно одређују мјесто, улогу и значај Републике Српске у локалним и регионалним оквирима. Дакле, у склопу повонасталих политичких и укупних односа на овом дијелу Балкана између локалних чиниоца на једној страни, а на другој, између водећих свјетских чиниоца и њихових међусобних антагонизама, уклопљених дијелом и у појединачне интересе локалних фактора (интересе појединих нација - ентитета). Република Српска мора балансирати између реалног и могућег, односно жељеног и очекиваног.

Поставља се питање, да ли су политиком "новог свјетског поретка" и успостављаним односима на географском простору Босне и Херцеговине испуњена очекивања протагониста и подупирача дезинтеграционих процеса на простору бивше СФРЈ, те да ли су успостављеним стањем обезбијеђени услови - за просперитетан развој новонасталих државно-политичких и политичко-територијалних субјеката. На ова и слична питања потпуни одговор даће вријеме. Но, објективно, могу се извести сљедећи закључци: међународна заједница, прецизније речено протагонисти "новог поретка", и посебно

њихове филијале у овом дијелу Европе (Њемачка и Ватикан), те у цјелини католичке земље Подунавља, које на овим просторима вјековно имају и на разне начине остварују своје стратешке интересе (политичке, економске, културне ...) могу у потпуности бити задовољни. Основни разлог за задовољство лежи у чињеници што је остварен њихов вијековни сан о успостављању државне, прецизније речено, међународно признате границе на Дрини, којом је разбијено свако јединство српског народа на његовом историјском и етничком простору. Тиме је отклоњена суштинска препрека о стављању овог простора под пуну контролу поменутих фактора (земаља), те створене претпоставке за управљање жељеним процесима.

Вјештачки успостављена, али међународно призната граница на Дрини, спречава "уплитање" Србије, односно СР Југославије у "унутрашње" ствари "државе" Републике Босне и Херцеговине". У противном, то би се сматрало повредом међународно признате "државе", уплитањем у њене унутрашње ствари, нарушавањем њеног суверенитета и сл. што би узроковало "адекватном" реакцијом чувара новог поретка. Сасвим је јасно шта би та реакција подразумевала. Уосталом, довољан је примјер Ирака и учинак што га је тамо оставио "демократски и цивилизирани" свијет водећих земаља "новог свјетског поретка" и њихових сателита. Но, овдје, посматрано са становишта српских националних интереса и могућности њиховог остварења пресудно политичко-географско значење има успостава међународно признате границе на Дрини, односно укупна граница између СР Југославије и Републике Босне и Херцеговине. Она у овом часу, како смо већ истакли, онемогућава остварење виталних интереса српског народа. Но, пројекција значења те границе у склопу могућих збивања и могућег стања на географском простору претходне Југославије, у њеном окружењу посебно евентуалне промјене глобалног карактера по питању нових геополитичких односа и омјера снага у свијету даје основ за другачија закључивања. Наиме, уколико Република Босна и Херцеговина на буде функционисала у складу са постигнутим споразумом о миру, што је за очекивати, у неком дуготрајном процесу реално је претпоставити прерастање ентитета у државно-политичке субјекте са потпуним међународним признањем. Наравно, оваква могућност претпоставља прије свега сасвим нов квалитет геополитичких и укупних односа и омјера снага, прије свега у Европи а онда и у читавом свијету. Иако хипотетична и далека, она је логична и очекивана.

Друга претпоставка, везана за немогућност функционисање вјештачке "државе" Републике Босне и Херцеговине, подразумијевала би припајање ентитета (Републике Српске) СР Југославије. И ова варијанта, као и претходна, подразумијева низ предуслова како на локалном тако и на глобалном геополитичком, геостратешком војном плану. Наравно, она је у

овом времену скоро немогућа, као у осталом и претходна, али је зато природна и очекивана. Но, о перспективи Републике Српске, у догледном времену, утемељеној на стању унутрашњих (локалних) и окружујућих (глобалних) геополитичких и укупних односа, нешто више и одређеније у завршном дијелу овог рада.

Кад се говори о развоју геополитичких процеса на простору бивше Б и Х, самим тим и на простору Републике Српске, не треба губити из вида све већи утицај што га оставрују исламске земље не само на овом дијелу Балкана већ Европе и свијету у цјелини.

Подршка исламских земаља муслиманима у Б и Х против остварења српских националних интереса, у основи и хрватских, показује заинтересованост исламског свијета првенствено Турске, а затим Пакистана, те низа релативно умјерених исламских земаља на челу са Египтом, за присуством и остварењем суштинских циљева из програма исламског фундаментализма, којег на овом дијелу Балкана треба да проведе исламски режим фиктивно постојеће државе Републике Босне и Херцеговине. Крајње озбиљно треба схватити већ успостављене просторно јединство на конфесионалној основи од Цазинске Крајине до Турске и даље на исток, којим ислам, дјелујући од истока према западу, у виду дугог и релативно широког појаса раздире српско национално биће по свим његовим елементима: територијалним, историјским, културним, државним, и сл. Изузетно неуралгична тачка, у смислу претходног, су Косово и Метохија, Рашка област, дио Подриња у ширем окружењу Горажда, како с аспекта садашњих тако и у погледу предстојећих политичких и процеса сваке врсте на географском простору Српских земаља и у ширем окружењу.

Важна компонента геополитичког положаја Републике Српске од које, на жалост, зависи низ претпоставки постојања и свеукупног развоја нашег ентитета (Републике Српске) везана је за постојање хрватског ентитета на географском простору Босне и Херцеговине, те с тим у вези ширих интереса нове Независне Државе Хрватске, службено назване Република Хрватска.

Иако савезници са муслиманима у рату против Срба, Хрвати и муслимани наметнутим мировним рјешењем враћају се старим, суштинским и непревазиђеним антагонизмима ислама и хришћанства, супротностима које почивају на културолошким и цивилизацијски супротстављеним интересима. Супротности о којима је овдје ријеч у доброј мјери опредјељују стабилност постојања и просперитет Републике Српске.

Интерес Хрватске, као у осталом и католичких земаља Подунавља је у одржању, али и у пуној контроли тампон зоне (Републике Српске), која ће онемогућити ширење ислама на сјевер и у сваком моменту бити, кад то буде

потребно, оружје у њиховим рукама усмјерено у жељеном смјеру. *У ствари, Република Српска, кад су у питању интереси католичанства, треба да добије улогу неодашње Војне Крајине, која ће се, као што је већ наглашено, држати под пуном контролом.*

Српски народ у Републици Српској због очувања властитих интереса, хтио то или не, имаће функцију што смо је претходно дефинисали. Зато, у времену које долази треба очекивати дозирану подршку (помоћ) Републици Српској првенствено католичких земаља Подунавља, па и осталих земаља Европе чији су интереси на било који начин везани за овај дио Балкана.

Насупрот интересима европског католичанства, посебно Подунавских земаља, САД имају суштински супротстављене интересе. Из тих разлога треба очекивати латантно, сукцесивно, па чак и отворено подржавање муслиманских интереса у тзв. унији Босне и Херцеговине, и то на разне начине, првенствено војном опремом и услугама исте природе, и евентуално економски прихватљивим програмима финансијера. Ипак, развој политичких и укупних процеса у САД, Европи и наравно у Азији, одређиће интезитет, трајање и начин подршке Сједињених Америчких Држава муслиманима у Босни и Херцеговини, што ће се у сваком моменту и на сваки начин одразити на стабилност постојања Републике Српске.

Битан фактор дестабилизације општих прилика на Балкану, којег смо већ означили иницијалним у процесу разбијања претходне Југославије, је Ватикан. Вијековна политика Ватикана, једног од најутицајнијих центара политичке моћи у свијету, усмјерила је своју оштрицу директно на овај, за католичанство, изузетно интересантан простор. Уосталом, у свим преломним периодима праћеним катаклизмом српског народа, Ватикан је био тај под чим се благословом проводио геноцид и етноцид над Србима.

Овај пут у "грађанском рату" на просторима бивше Б и Х, званични Ватикан дјеловао је нешто рафинираније. Објезбједивши директно уплитање моћних земаља Запада (протагониста "новог свјетског поретка") у "разрешење" југословенске кризе, дакле земаља које ће вјерно и предано обезбједити интересе католичанства на овим просторима, Ватикан се само привидно залагао за мир и за "праведно" рјешење кризе, а у ствари подржавао је рат који ће помјерити границе католичанства на исток. У циљу тих интереса требало је подржати било кога ко се борио против главне сметње продору католичанства на исток - дакле Срба. Отуд и подршка муслиманима у Босни и Херцеговини у њиховој борби против Срба и остварења српских националних интереса.

За Ватикан, сламање отпора Срба, поред осталог, подразумијевало је и обнављање Независне Државе Хрватске на "повјесним" хрватским прос-

торима. Поред тога, за коначан обрачун с православљем, којем основу и његово срце чини тзв. х е а р т л а н д било је нужио разбити српске национално биће на изоловане оазе, што је на одређен начин и учињено. Но и даље због недовршених послова цјлокупно српство, посебно Република Српска, биће под директним и индиректним утицајем политике Ватикана. У том погледу треба очекивати континуитет подршке Ватикана прије свега оним снагама из редова српског националног корпуса које у својим политичким програмима немају националну компоненту (програм). Овакав став Ватикана, и уопште земаља католичанства, треба очекивати по питању подршке политичким снагама у Републици Српској и СР Југославији, а посебно у Црној Гори, у којој дјелују неке снаге чији су интереси директно супротстављени интересима српског народа у Републици Српској и у свим српским земљама. Овдје се посебно мисли на подршку Ватикана "либералној" политици у Црној Гори, која је директно води сепартизму и потпуној самосталности. Са овог становишта треба тумачити и покушај оснивања црногорске "аутокофалне" цркве и њену подршку од стране католичких земаља.

Дакле, политика Ватикана и даље ће се заснивати на дозираној помоћи свим оним снагама које ће на било који начин оспоравати и онемогућавати природно право српског народа на уједињење, односно спречавати уједињење Републике Српске са осталим српским земљама. У контексту претходно дефинисаних ставова треба очекивати политику Ватикана према Републици Српској, односно сагледавати положај Републике Српске у склопу окружујућих геополитичких снага.

У циљу што потпунијег сагледавања геополитичког положаја Републике Српске, од кога зависи низ претпоставки стабилног развоја, те остварења суштинских националних интереса, потребно је осврнути се на значење "природних" савезника Републике Српске, посебно у скопу новонасталих прилика на овом дијелу Балкана обликованих по вољи и у складу са интересима моћника политике "новог свијетског поретка". Овдје је, прије свега, у питању свеколико значање Србије и Црне Горе, а онда осталих православних земаља на челу са Русијом.

Не улазећи у анализу збивања која су резултирала постојећим стањем у дијелу Европе окупљеном око бившег СССР-а, као и у њему самом, збивања која су измијенила политичку слику географског простора претходне Југославије и слично, сматрамо довољним истаћи чињеницу да су жељене промјене, на наведеним просторима, изведене до краја и искључиво по захтјевима и интересима "новог свијетског поретка". Овдје се мисли на оне промјене које је требало извести у овом времену и на дефинисаним просторима. Остварене промјене ни у ком случају не искључују пове захтјеве, уцјене и сл.

од стране моћника "новог поретка". Кад су у питању интереси Републике Српске, посебно "рјешења" која су нам наметнута, потребно је истаћи чињеницу да наши природни савезници нису били у стању спријечити нити једну одлику "међународне заједнице" која је била уперена директно против интереса српског народа у Републици Српској, па чак ни ону која је подразумева масовна бомбардовања. Ова констатација илуструје политички и сваки други утицај Русије те осталих православних земаља, у овом времену, по питању "уређења" свијета, рјешавања кључних проблема и жаришта, усмјеравања општих и регионалних процеса, до оних локалних. Констатације у смислу претходног упућују на закључак о могућностима заштите Републике Српске од стране наших припадних савезника.

Искључење Југославије из међународних организација и њено споро враћање у ту исту "међународну заједницу", те сталне пријетње санкцијама сваке врсте, такође су релевантан показатељ будућег значења СР Југославије у регионалним оквирима. Овим опсервацијама уопште није умањен допринос наших савезника у процесу стварања Републике Српске, али првенствено са хуманитарног, па и ширег економског становишта. Међутим, зар хуманитарну помоћ нису слале и земље које су директно учествовале у растурању претходне Југославије, односно бивше Б и Х?

Умјесто појединачне анализе значаја наших природних савезника, по питању политичке, војне и економске моћи, посматрано у свјетским, регионалним и локалним оквирима, од интереса за постојање Републике Српске и њену свеколику стабилност, осврнућемо се на актуелно значање класичне геополитичке доктрине која се у потпуности уклапа у политику "новог свјетског поретка". Наиме, њоме је Европа рашчлањена на Хеартланд - "срце", "колес копна" (европска Русија, са Украјином и Белорусијом, Сибир, Кина) и Римланд (рубне територије око Хеартланда - читава област Европе, надаље Блиски и Средњи исток), (7.87).

"Глобална геостратегија полази од претпоставке да се Римланд-ом мора у целини управљати или исти контролисати (отуда су овде велике западне војно-политичке групације, како би се држао у окружењу и под дозираним изолацијом Хеартланд. Римланд-у припадају све југословенске и остале балканске земље, те је извесно да се на балканским просторима, који својом највећом ширином и северним фронтом (Дунав, Сава, Купа) дубоко урастају у средишњи континентални труп Римланда, неће допустити политичко-територијални процеси који у овом изузетно значајном делу Римланда нарушавају глобалну и микрорегионалну стратегију и геополитику "новог поретка" и да ће се такве тенденције спречити свим средствима. Зато

Дванаесторица* из тобожњих принципијалних разлога енергичније бране титовске међурејубличке границе од бившег комунистичког режима и зато је овде једина сметња "новом поретку" Србија..."(7,87). Ове констатације у цјелини се могу прихватити изузев значења Србије као препреке остваривању политике "новог поретка" на овим балканским просторима, што су вријеме и пракса сасвим јасно показали. И не само то, уколико Србија жели очувати свој територијални и државни интегритет, па макар он био само формалан, мораће као што је то и до сада чинила, испунити све захтјеве у вези са уређењем простора западних српских земаља, као и захтјеве у погледу одређених "реформи" унутар ње. Но, евентуалне промјене у балансу снага на међународном (глобалном) плану, у смислу јачања некадашњег "источног таса" што је у овом као и у догледном периоду мало вјероватно, само би донекле ставиле Србију у нови положај, који би обезбиједио њен нешто већи значај у регионалним оквирима. Међутим, и у таквој ситуацији с разлогом би се могло поставити питање стварне доминације на балканским просторима. Садашње стање у том погледу несумљиву предност даје факторима "новог поретка", који већ у овом часу држе Србију у фактичном окружењу и под пуном контролом. Овим је за дуг временски период који предстоји дефинисана улога Србије у процесу садашњих и предстојећих реформи на Балкану. Дакле, Римланд је у овом часу под пуном контролом протагониста "новог свјетског поретка", што без сумње говори, између осталог, да је Република Српска и формално и суштински стављена под исти патронат, те да је њен садашњи и будући развој одређен визијом "новог поретка" све док он (нови поредак) не прерасте у своју супротност, која ће га по природи ствари уништити. Но, то су нека далека времена о којима се, у овом часу, може говорити само хипотетично.

Претходне анализе геополитичког положаја Републике Српске, кључних чиниоца и фактора који га дефинишу у овом, и дају основа за сагледавање његовог значења у погледу укупног развоја Републике Српске, у времену које долази, упућују на закључак да је он одређен интересима "новог свјетског поретка", те класичним и уз то традиционалним интересима окружујућег католичанства. С друге стране, он је добрим дијелом оптерећен нарастајућим опасностима исламског фундаментализма, који све више доприноси обиљежје свјетског процеса.

Основним анализама геополитичког положаја Републике Српске додаћемо констатацију о њеном изузетно сложном, прецизније речено веома неповољном геостратегијском положају. Имајући у виду чињеницу да је геостратегија продужена рука геополитике војним средствима, односно како је то Макиндер формулисао - "млађа сестра геополитике", у односу на коју

** У питању је Европска унија, која има 15 пуноправних чланова.*

је комплементарна, а у основи анализира фундаменталне релације које постоје у односу снага у савременом свијету (8), утемељених на квалитету географских садржаја (облик територија и стим у вези разуђеност границе и могућности одбране, конфигурација терена, посебно контрола пад доминантних тачака у граничном појасу, постојење тјеснаца, коридора и сл. између сусједа (граничних субјеката) и могућност њиховог пресијецања од стране агресора, те етно-демографски спецификуми у властитој држави и у непосредном окружењу, дошли смо до констатације о, како смо већ рекли, неповољном геостратегијском положају Републике Српске. О овој, као што се види, изузетно сложеној проблематици биће говора наком другом приликом.

Закључна разматрања

Геополитички положај Републике Српске, резултат је сложених процеса трансформације бивше СФР Југославије, и у оквиру ње распада бивше СР Босне и Херцеговине. У том сложеном процесу, најкомпликованијем и најтежем од завршетка другог свјетског рата, настанак нових "самосталних" државица и специфичних политичко-територијалних субјеката (ентитета) одвијао се у складу са захтјевима "новог свјетског поретка". Поред тога, настанак наведених "субјеката" на географском простору бивше СФРЈ последица је грчевите и у исто вријеме оправдане борбе унутрашњих фактора (национа) за остварење виталних, првенствено националних, интереса а онда и осталих.

У антагонизму унутрашњих (појединачних националних и мањинских) и спољних вишеструко испољених интереса, на географском простору Босне и Херцеговине, међу повонасталим политичко-територијалним "субјектима" налази се и Република Српска, са стаповишта српских националних интереса, највеће остварење укупних трансформација на географском простору бивше Југославије.

Као што смо видјели, Република Српска је ентитет у оквиру међународне признате фиктивне државе Републике Босне и Херцеговине, дакле политички субјект са непотпуним суверенитетом, основним узроком отежавајућег и дестабилизирајућег развоја. Овдје се првенствено мисли на могућност остварења потпуних националних интереса српског народа у оквиру поменутих "државе". *Уколико профункционише непостојећа држава Република Босна и Херцеговина, а вјерујемо да неће, формални статус Републике Српске у оквиру те "државе" било би главна сметња остварењу директних, несметних и укупних веза са међународном заједницом, подразумевајући чак и оне са СР Југославијом.* Кад је већ ријеч о овим односима и

немогућностима укупног повезивања и реинтеграције Републике Српске и СР Југославије у јединствену политичко-територијалну (државну) цјелину, треба нагласити да садашње стање политичких процеса и односа снага у Европи, на Балкану и свијету у цјелини, не иду паруку том природном процесу.

Сложен и, како смо видјели, нимало завидан геополитички, уз то и геостратешки, положај Републике Српске кључни су проблеми (фактори) будућег самосталног, слободног, са становишта српских националних интереса пресперитетног и жељеног развоја. Захтјеви моћних фактора "новог поретка" иду у правцу реинтеграције Босне и Херцеговине. У вези са овим, најављивани облици помоћи Републици Српској, њено укључење у европске и свјетске интеграционе текове условљавају се захтјевима који постепено, али директно воде ка цјеловитој реинтеграцији простора Босне и Херцеговине, а тиме и постепеном настанку Републике Српске, као индивидуалисаног политичко-територијалног субјекта. Овај процес подржавају првенствено САД, чиме додатне доприносе продубљавању кризе на балканским просторима. Наравно, САД имају интереса да било гдје у свијету, изузев на територију властите државе, изазивају кризни жаришта. Због тога овдје и било гдје у свијету неће дозволити, све док то политичком и снагом оружја могу остварити, да се нека криза ријешни на праведан начин. Једино се на овај начин може објаснити подршка муслиманима у њиховим ирационалним захтјевима за стварањем јединствене државе Републике Босне и Херцеговине, која би у основи била унитарна муслиманска исламско-фундаменталистичка држава. Непомирљиви интереси реалног и ирационалног обликовани у форми, повезивања ентитета у "јединствену" државу Републику Босну и Херцеговину сигуран су извор нових бројних неспоразума и конфликта сваке врсте, поготову уколико буду подгријавани спољњим утицајима, у што не треба сумњати.

Упркос интересима САД које су, успут речено, основни генератор кризних жаришта у свијету, Европа нам, у много чему, супротстављене интересе. Те супротности у одређеној мјери допринијеле су стварању Републике Српске која ће, као што смо то већ нагласили, штитити Европу од нежељеног продора исламског фундаментализма.

Наговјештај нових политичко-географских процеса у свијету, као логична посљедица ароганције и насипља водећих фактора новог свјетског поретка посебно САД, могао би резултирати, у догледно врпјеме, новом политичко-географском подјелом свијета чиме би, поред осталог, будућност Балкана и повонасталих државаца на географском простору бивше Југославије била одређена интересима "нових" снага. Но, како су у питању процеси који евентуално долазе, садашњи тренутак и реалност развојних

процеса, посебно у Европи захтијевају укључење Републике Српске у токове европских регионализама.

Процес регионализама захватио је Европу још у вијеме њене блоковске подијељености. Данас окосницу уређења Европе на овим основама чиме земље Петнаесторице, које сходно сопственим интересима раде на успостави нових "ситних" регионализама нарочито у источној Европи и на Балкану, који ће се држати под пуном контролом. Овај процес подразумијева и укључење Републике Српске у систем припадајућих "ситних" регионализама.

Укупним процесима од којих зависи стабилан и пресперитетан развој Републике Српске треба додати и нарастајућу опасност исламског фундаментализма који све више поприма обиљежје свјетског процеса и значајног фактора политичко-географских промјена у савременом свијету. Но, ово је проблем цјелокупног неисламског свијета, па га тако треба сагледавати и рјешавати.

Вратићемо се, још једном, развоју Републике Српске у оквиру политике европских регионализама. "Регионализам је један од основних приступа и принципа научног познавања просторног диференцирања и интегрисања, развојног усмеравања, планирања и уређења географског простора. На конкретну примену овог приступа делују, у првом реду, географско-детерминистички (природногеографски и еколошки), културно-цивилизацијски, економски, политички, демографски, технолошки и информатички системи и чиниоци. Посебно значајна улога у концепцијским решењима регионализма у конкретном географском простору припада геополитичким и геостратегијским циљевима и доктринама (7,67). Но, овдје се поставља суштинско питање да ли се укључењем неког простора у припадајући регионализам и остварењем оштрих интереса цијелине могу остварити и појединачни интереси интегративних дијелова. Свакако, ово питање задире у бројне претпоставке настанка и развојног концепта регионализама, што укључује, поред осталог, питање регионалних индивидуалности, посебно оних од националног интереса. Како се национални интереси у пуној мјери могу остварити једино у националној држави то практично значи да они дијелови формираних регионализама који у исто вријеме нису и дијелови националних држава не опружају могућност остварења националних интереса. Другим ријечима, Републику Српску - политичко-географски субјект на географском простору Босне и Херцеговине у концепту остварења политике европских регионализама пратиће два процеса. Први, претпоставља њен постепена опоравак дозирај и усмјераван ширим развојним интересима припадајућег регионализма, а други, такође подређен истим интересима, захтијеваће постепено слабљење развојног концепта Републике Српске на

националним основама.

Антагонизам интереса једног и другог процеса мораће се превазићи прихватљивом развојном политиком, која у складу унутрашњих и спољњих фактора претпоставља њен развој у концепту остварења политике европских регионализама.

Ново вријеме и нови односи снага у Европи и у свијету могли би резултирати и бољим рјешењима свеукупног остварења српских националних интереса у Републици Српској и ипаче од ових које нуди политика европских регионализама и сама оптерећена захтјевима "новог свјетског поретка".

ЛИТЕРАТУРА И НАПОМЕНЕ

1) Преговори о миру у Босни Херцеговини одржани су у ваздухопловној бази Рајт-Петерсон, у Охају, од 10. до 20. новембра 1995. године по надзором Контакт групе. Они су Резултирали "Споразумом о миру у Босни и Херцеговини", којег су у име зараћених страна потписали: за Републику Српску Слободан Милошевић - председник Републике Србије, за Федерацију Босне и Херцеговине Фрања Туђман - председник Републике Хрватске, и за фиктивну државу Републику Босну и Херцеговину њен председник Алија Изетбеговић. Споразум је познат као Дејтонски, а потписан је 21. новембра 1995. године.

Овај Споразум, којим је дефинисан и потврђен мир на географском простору Босне и Херцеговине у први план ставља: потврду међународне признате државе Републике Босне и Херцеговине и њену подјелу на два потпуно равноправна ентитета, Републику Српску и Федерацију Босне и Херцеговине. Ова два ентитета раздвојена су прецизно повученом границом на картама размјере 1:50 000.

Бројна питања од значаја за мир и његово очување, те функционисање ентитета и "државе" у цјелини дефинисана су посебним споразумима:

Анекс 1-А: Споразум о војним аспектима мировног договора

Анекс 1-Б: Споразум о стабилизацији региона

Анекс 2: Споразум Републике Босне и Херцеговине, Федерација Босне и Херцеговине и Републике Српске о граници између два ентитета

Анекс 3: Споразум о изборима

Анекс 4: Устав Босне и Херцеговине (основна начеле, прим. Р.Г.)

Анекс 5: Споразум о арбитражи

Анекс 6: Споразум о људским правима

Анекс 7: Споразум о избјеглицама и расељеним лицима

Анекс 8: Споразум о Комисији за очување националних споменика

Анекс 9: Споразум о оснивању јавних корпорација у Босни и Херцеговини

Анекс 10: Споразум о спровођењу цивилних аспеката мировног споразума

Анекс 11: Споразум о Међународним полицијским снагама

Споразум о парафирању Општег оквирног споразума о миру у Босни и Херцеговини. (Извор: Интегралан текст. Споразум о миру у Босни и

2) У Паризу, на мировној Конференцији. 14 децембра 1995. године званично је потписан Споразум о миру у Босни и Херцеговини, постигнут на преговорима у Дејтону (недалеко од Дејтона у поменутој бази). Споразум су потписали представници: СР Југославије, Републике Хрватске и Републике Босне и Херцеговине. У свјетству свједока Споразум су потписали Специјални преговарач Европске Уније, те представници: Републике Француске, Савезне Републике Њемачке, Руске федерације, Уједињеног краљевства Велике Британије и Сјеверне Ирске и Сједињених Америчких Држава.

3) Данас, у интегративном погледу, првенствено административно-управном, Босна и Херцеговина не постоји. Зато, употреба овог појма има искључиво географско значење. Дезинтеграциони процеси на том простору, остварени свим расположивим средствима, сачували су од распада само оно што се није могло распасти - физички простор омеђен историјским границама Босне и Херцеговине, и наравно њену историјску прошлост која се није могла упиштити нити измијенити "савременим процесима".

4) Службени назив ентитета у оквиру "државе" Републике Босне и Херцеговине је: Република Српска и Федерација Босне и Херцеговине. Првом припада 49% а другом 51% територија бивше СР Босне и Херцеговине.

5) Међународно призната "држава" Република Босна и Херцеговина од свог постанка (примљена је у чланство УН б. IV 1992. године) па до данас није функционисала ни један минут као суверена држава. Ова чињеница као и комплетан Споразум о миру у Босни и Херцеговини, који дефинише начин њеног функционисања, не обећавају ништа боље по питању њеног суверенитета.

6) У пракси се врло често говори о унији као мугућем облику повезивања ентитета у оквиру "државе" Републике Босне и Херцеговине. Но, са формално-правног становишта, Споразума о миру у Босни и Херцеговини, овај се појам нигдје не спомиње.

7) Радоваковић М. (1993/94): Регионализам као приступ ... Зборник радова САН, Географски Институт "Ј. Цвијић" књ. 44-45. Београд.

8. Сопелса Ј.: *Lehugue de geopolitique*, Paris.

9. Павић Р. (1991): Увод у опћу политичку географију и геополитику (са основама геостратегије). Свеучилиште у Загребу, Факултет политичких наука, Загреб.

10. Цвијић Ј. (1987): Географски и културни положај Србије. Сабрана дела, "Говори и чланци" књ. 3. Тем. I Београд.

SUMMARY

Geopolitical position of Republic of Srpska

Geopolitical position of Republic of Srpska is a result of complex processes of the transformation of the former SFRY and, within it, of disintegration of the former Bosnia and Herzegovina. In the course of this highly complex process, which has been a most complicated and difficult since the World War II, the emergence of new, independent mini-states and specific political-territorial subjects (entities) has proceeded in accordance with the requirements of the new world order. Apart from this, emergence of new subjects within the geographical location of the former FRY is a consequence of a frantic struggle of the internal factors (nations) for fulfilling vital, above all national and then other interests.

In the antagonism of internal (individual national and minority) and external interests expressed in manifold ways, Republic of Srpska is situated on the geographical location of Bosnia and Herzegovina amongst the newly founded political-territorial subject, and it is, from the viewpoint of Serbs' national interests, the greatest achievement of all transformations on the geographical location of the former Yugoslavia.

As we have seen, Republic of Srpska is an entity within the internationally recognized fictitious state of Bosnia and Herzegovina, i. e. it is a political subject with development. Here, we primarily consider the possibility of fulfilling total national interests of the Serbs within said state.

Should the unexisting state of Bosnia and Herzegovina work, and we believe it will not, the formal status of Republic of Srpska within it would be the major impediment to the fulfillment of the direct, unhindered and entire relationship with the international community, including event that with Federal Republic of Yugoslavia. Regarding these relations and possibilities of all connections and reintegration of Republic of Srpska and FR Yugoslavia in and integral political-territorial unity, it should be pointed out that the actual state of the political processes and ratio of the forces in Europe, the Balkans and throughout the world do not speak in favour of this natural process.

A complex and, as we have seen, not in the least enviable geopolitical along with geostrategic position of Republic of Srpska, is the major problem (factor) of the future independent, free, from the viewpoint of The Serbs' national interests, prosperous and desirable development. Requirements of powerful factors of the new world order take to the course of the reintegration of Bosnia and Herzegovina. In connection with this, the announced ways of aid to Republic of Srpska, its consolidation in the European and world courses has been conditioned by requirements which gradually but directly lead to the complete reintegration of the parts of Bosnia and Herzegovina, and thus to the disappearance of Republic of Srpska as an individualized political-territorial subject. This process, which is of a special importance for the muslims in Bosnia and Herzegovina, is supported primarily by the USA, which additionally contributes to intensification of the crisis in the Balkan area. Of course, the USA have an interest to provoke crisis spots anywhere in the world except at their territory. For this reason, they will not allow a crisis to be solved fairly, either here or anywhere in the world. Only in this way can be explained their support to the muslims in their irrational demands for the integral state of Bosnia and Herzegovina, which would, au fond, be a unitary muslim-islamic-fundamentalistic state. The irreconcilable interests of the real and irrational with the form of connecting the entities in an integral state, Republic of Bosnia and Herzegovina, present the basic source of new numerous misunderstandings and conflicts of all kinds, particularly if they are intensified by and external influence, which should not be doubted.

Despite the USA's interests, which are, by the way, the basic generator of crisis spots throughout the world, Europe has opposite interests in many ways. These opposites

contributed to a degree to the funding of Republic of Srpska, which, as we have already stressed, protects Europe from the unwanted penetration of the Islamic fundamentalism. Intimations of the new political-geographical processes in the world, as a logical consequence of the arrogation and violence of the leading factor of the new world order, the USA in particular, might result in, for the foreseeable future, a new political-geographical division of the world, which, among many other things, would determine the future of the Balkans and newly-founded mini-states at the geopolitical location of the former Yugoslavia in terms of the interests of the new forces. However, since this concerns the possible coming processes and period, the actual moment and reality of development processes, especially in Europe, ask for the entry of Republic of Srpska in the courses of the European regionalismes.

The process of regionalism commenced in Europe already during its bloc division. Nowadays, the framework of the European organization on this basis consists of the counties of the Twelve, which, in accordance with their interests, work on establishing new small regionalisms, especially in Eastern Europe and the Balkans, which should be under their full control. This process also includes the integration of Republic of Srpska into the system of the corresponding small regionalisms.

To the entire processes upon which a stable and prosperous development of Republic of Srpska depends, should also be added the increasing danger of the Islamic fundamentalism which more and more expresses the quality of a world process and becomes an important factor in the political-geographical changes in the modern world. Nevertheless, this problem concerns the whole non-Islamic world, so it should be viewed and solved in such terms.

We shall once more to the development of Republic of Srpska within the politics of the European regionalism. "Regionalism is one of the basic approaches and principles of the scientific learning of locational differentiation and integration, developmental direction, planning and arranging of geographical locations. The actual appliance of this approach is influenced by, in the first place, geographical-deterministic (natural/geographical and ecological), cultural-civilizational, economic, political, demographical, technological and informational systems and factors. Geopolitical and geostrategical aims and doctrines play a highly significant role in the conceptual solutions of a regionalism in an actual geographical location. However, the crucial question is whether individual interests of integral parts can be achieved by integration of an area into the corresponding regionalism. Of course, this question encroaches on many hypotheses of emergence and developmental concepts of regionalisms, which, among many other things, arise the question of regional individuality, especially those of national interests. Since national interests can be fully achieved only in an ethnic state, this paractically means that those parts of the formed regionalisms which, at the same time, do not belong to an ethnic state, do not present an opportunity to fulfill these interests. In other words, two processes will characterize Republic of Srpska - a political/geographical subject on the geographical location of Bosnia and Herzegovina within the concept of the implementation of the politics of the geographical location of Bosnia and Herzegovina within the concept of the implementation of the politics of the European regionalisms. The first concerns its gradual, limited revival, directed by broader interests of the corresponding regionalisms. The other, subordinated to the same interests, will demand a gradual weakening of the development of Republic of Srpska in terms of fulfilling national interests.

The antagonism of the interests of both processes will have to be overcome by acceptable developmental politics, which, within internal and external factors, implies its development in the concept of the implementation of the politics of the European regionalisms.

The new period and ratio of forces in Europe and world might bring better solutions of the entire satisfaction of the Serbs' national interests in Republic of Srpska and otherwise, than those offered by the politics of the European regionalisms, which is itself burdened with the demands of the new world order.

Оригиналан научни рад
МИЛОШ БЈЕЛОВИТИЋ

ГЕОГРАФСКЕ ПОСЉЕДИЦЕ ГРАЂАНСКОГ РАТА 1991-1995 ПО СРПСКИ НАРОД НА ПРОСТОРУ БИВШЕ СФРЈ

И з в о д: У раду се разматрају значајне географске посљедице по српски народ настале рушењем СФРЈ и грађанским ратом 1991-1995, кад једино српски народ није имао право на самоопредељење. Стварање РСК и РС. Пораз РСК и окупација половине Босанске крајине. Истјеривање пола милиона српског становништва и други геноцид над њим. Изгубљена је готово половина српског етничког простора (СЕР) изван СР Југославије. Двоструке санкције РС. САД помоћу НАТО снага присиљавају РС на Дејтонски споразум, којим је признат ентитет Република Српска.

Кључне ријечи: Рушење СФРЈ, сецесија Словеније и Хрватске, грађански рат, санкције, сатанизација, геноцид, РСК и РС, српски етнички простор (СЕР), Дејтон и Париз, ентитет Република Српска.

A b s t r a c t: Within the work there have been discussed the significant geographic consequences for the Serb people, which were caused by the disintegration of the SFRY and by the civil war 1991-1995, when only the Serb people did not have the right of self-determination. Creating of the RSK and the RS, as well as the defeat of the RSK and the occupation of one half of the Bosnian Kraina have also been discussed, together with the expelling of a half of million the Serb population and the second genocid upon them. It was lost almost the half of the Serb ethnic region (SER) outside the SR Yugoslavia. Double sanctions were imposed upon the RS. By the help of the NATO forces, the USA made the RS accept the Dayton agreement, by which the entity of the Republic of Srpska was recognized.

Key words: Disintegration of the SFRY, secession of Slovenia and Croatia, civil war, sanctions, satanization, genocide, RSK and RS, Serb ethnic region (SER), Dayton and Paris, entity of the Republic of Srpska.

Увод

Ратови редовно имају значајне географске посљедице за народе и државе који у њима учествују. Кад су у питању грађански ратови, географске посљедице обично бивају још сложеније. Ратови се, као што је познато - воде због одбране народа и географских простора (државних територија) Они се завршавају побједама или поразима, што у географском погледу има за *Др Милош Бјеловитић, професор уопшверзитета у пензији, Филозофски факултет, 78000 Бања Лука, Бана Лазаревића 1. РС. Рад примљен 28.4.1996.

посљедице очување или враћање својих етничких простора, односно њихово губљење.

Грађански рат који се водио од половине 1991. године па до краја 1995. године готово на половини простора бивше СФРЈ донио је српском народу, узетом у његовој цјелини, најтежи географски пораз у новијој историји, послије турских освајања у средњем вијеку. С друге стране, српски народ је у овом рату остварио и велику побједу стварањем, одбраном и међународним признањем ентитета Република Српска у оквиру државе Босне и Херцеговина.

Циљ ових разматрања јесте сагледавање значајних географских посљедица грађанског рата 1991-1995, које су погодиле српски народ на простору бивше СФРЈ.

Стварање и рушење прве и друге Југославије

Као што је познато, прву државу Јужних Словена - Краљевину Срба, Хрвата и Словенаца - створио је српски народ својим херојским побједама, али и огромним жртвама током цијелог I свјетског рата. Ова држава настала је 1. децембра 1991. године. Дијелимо мишљење оних који сматрају да је тада учињена главна стратешка грешка у борби српског народа за стварање његове националне државе. Грешка је у чињеници, да је прво требало ујединити све српске земље у једну националну државу, па затим вршити уједињење са оним народима који то желе. Главну одговорност за ову грешку сноси регент Александар. Овом приликом треба указати и на чињеницу да је имао пуну подршку највећег географа Јована Цвијића који је, упркос најдубљем познавању Јужних Словена, мислио да ће се ови народи временом моћи зближити у једној заједничкој држави. На несрећу српског народа нису прихваћена мишљења Николе Пашића и Живојина Мишића. Версајским миром створене су двије вишенационалне словенске државе: Краљевина СХС и Чехословачка. Створене су са истим двоструким географским циљем - да буду брана комунизму из Русије са истока и Њемачкој из центра Европе. Стварање нових вишенационалних држава, иако са народима блиским по језику и култури, а у случају Краљевине СХС са различитим религијама, степеном развоја и припадношћу разним културама, показало се за само двадесетак година као неуспио покушај. Чехословачка је жртвована од "демократских" западних савезника за очување мира. Чешка је предана Хитлеровој Њемачкој, која је поклонила "независност" фашистичкој Словачкој, али без њених јужних дијелова насељених претежно Мађарима. Краљ Александар уводи диктатуру 1929. године организујући државу са девет бановина и новим називом Југославија. Своју заблуду југословенства и

уједињења платио је властитом главом 1934. године у Марсеју. Послије његове смрти уводи се страначки живот. Србијанска и хрватска буржоазија споразумом неколико дана прије почетка II свјетског рата стварају Бановину Хрватску, што је представљало почетак краја прве Југославије. У саставу Бановине ушли су први пут простори Брчког, Дервенте, Травника, Бугојна, Мостар и др. Била је то једна од илузија србијанске буржоазије, да ће се хрватски национализам задовољити са стварањем Бановине. Да је то заблуда убрзо је показала за српски народ стравична 1941. година, кад се он у Хрватској и Босни и Херцеговини по други пут (први пут током I свјетског рата кад су постојали логори само за Србе) у 20. в. нашао на удару геноцида и то, не само од стране "државе", него и својих сусједа "браће" Хрвата и муслимана. Коликом је цијеном плаћена прва Југославија од стране српског народа, прије свега од стране Срба изван Србије, тешко је бројчано исказати. Остали су докази у виду логора Јасеновац и стратишта од Јадовна, преко Митровице, до херцеговачких јама и славенских бунара. НОБ је показала да је масовни покрет био само тамо гдје је живјело српско становништво. У НОБ-и цијела Б и Х је имала само двије бригаде Хрвата и Муслимана, а сама Крајина двадесетак, које се међутим нису смјеле звати српске! Српски народ је још једном пао у клопку идеје југословенства, овај пут под фирмом "братства и јединства". Побједа НОБ-а донијела је готово свим народима право на самосталност, а некима и право на нови национални идентитет (Црногорци, Македонци, Муслимани). Само је српском народу, без обзира на највеће жртве у рату 1941-1945. године и на постојање 2 милиона Срба западно од Дрине, његов етнички простор остао омеђен ријекама Дрином и Тимоком са додатком двију покрајина. Главним непријатељем социјалистичке Југославије сматрано је велико српство, онај исти противник ког је Аустроугарска презентовала Европи почетком овог вијека у настојању да оправда покушаје уништења малог, али упорног противника (Срба), који је пркосно стајао на путу њеног (германског) продора на исток. Узгред речено, у тој вишевијековној и вишенационалној држави Германа је било мање од 1/4 свег становништва!

Релативно мирни период развоја (1955-1985. године) СФРЈ праћен је унутрашњим потресима у којима је уклоњен и посљедњи Србин из највишег руководства (А. Ранковић 1966. год). То је био знак да се спрема рушење друге, социјалистичке и несврстане Југославије. Да је тако убрзо су потврдили националистички покрет у Хрватској (Маспок 1971) и побуне Шиптара. Власт је изнутра разарала Југославију увођењем Устава (1974) којим су покрајине у Србији постале државе у држави. Шиптарима ни то није било довољно, па су се 1981. поновно побунили. СФРЈ као и европске социјалистичке земље, почели су нагло да слабе. Пали су Берлински зид и СССР.

Њемачка се ујединила, и истовремено националисти свих боја, почев од Словенаца на сјеверозападу, преко Хрвата и Муслимана, до Шиптара и Македонаца на југу, нагло су дигли главе и почели тражити већа права и на крају стварање властитих независних држава. И друга Југославија је изгубила раисон д етре свог постојања. Уједињена Њемачка отворено је помагала сецесију, односно рушење хибридних држава (СФРЈ, ЧССР). Пружила јој се прилика да као држава поражена у два свјетска рата, у миру ревидира њихове резултате.

Први су почели рушити другу Југославију (СФРЈ) управо они народи чији су лидери руководили том државом (Хрвати и Словенци, из чијих редова су потекли Тито, Бакарић, Кардељ и Доланц). Уједно ови су народи и краљевском и комунистичком Југославијом највише добили, и то како територијално, тако и економски. Хрватска и Словенија су готово досегле своје етничке територије. Границе и једних и других одбранила је прво српска војска, а затим и ЈНА. Хрватска је добила сва јадранска острва, Истру и Барању, које никада нису биле у њеном саставу. Истовремено је НДХ у прољеће 1945. године имала фашистичку војску другу по броју иза њемачке! Словенија је добила излаз на море и прекорачила ријеку Сочу. Ово још једном показује да ниједан од ових народа није био искрено ни за какво уједињење или братство и јединство. Њима је свака Југославија добро дошла само за јачање своје нације и освајања тржишта Југославије. И социјалистичка индустријализација донијела је овим дјвјема републикама највише. Истовремено су из Србије сељене фабрике, као нпр. ВТЗ из Крагујевца, и размјештане у западним дијеловима земаља. Ваљда зато још и данас у Београду стоји споменик једном од аутора таквог плана (Борису Кидричу)! Директиве за рушење друге Југославије из Беча (Ватикана, Бона и других центара), систематски су спровођене у СФРЈ како од стране нових националистичких странака, тако и од водећих структура СК република. Колико је само лажи и мржње у том времену написано на рачун друге Југославије и српског народа! Да би се то сазнало довољно је летимично бацити поглед на новине које су излазиле у Загребу и Љубљани тих година. Иначе, више је него поучан примјер разарања ове државе, једног од оснивача ОУН 1945. године. Срушена је удруженим снагама реакција изнутра и извана. По сценарију по којем је рушена, изгледа сви народи бивше СФРЈ су имали право на сецесију и самосталност, осим Срба који су ту државу и створили. То су као нормално и морално прихватили западне демократије, побједници у хладном рату! Југославија је стога морала да нестане у таквим односима унутрашњих и међународних снага. Не заборавимо да начела геополитике кажу да је све дозвољено у циљу стварања већег животног простора свом народу. Не треба онда да изненађује то што је при разбијању бивше СФРЈ прећутно прихваћен

принцип тзв. двоструких мјерила по коме једна мјерила важе за Запад и за послушне бивше комунистичке земље, а друга за источне земље, а посебно за оне непослушне, међу које су увијек убрајани српски народ и његова држава. Још мање је изненађење то што су сецесионистичке снаге помогнуте извана и изнутра мамцем званом "независне државе". Зар није боље за велике земље да на Балкану, на простору снажне Југославије, имају 5-6 вазалних државица које ће се међусобно утркивати у томе која ће бити послушнија (Danke Dautshland)!? Због те користи, ето, одобрено је рушење једне државе, њене спољне границе су проглашене неважећим, а оне унутрашње за међународне. Због тога су Срби и ЈНА проглашени за агресоре на сопствену земљу и народ, а они који су напали за ослободиоце. Но ако све то није изненађење, остаје да се питамо како је у таквим околностима руководство бивше СФРЈ, тражећи арбитражу ОУН-а и ЕЕЗ-а, могло да очекује некакву међународну објективност!

Као што је познато Словенија и Хрватска су половином 1991. прогласиле независност коју су крајем исте и почетком 1992. године признали најприје Ватикан и Њемачка, стари, добри савезници из Еуропе. То су убрзо учиниле Француска и В. Британија, па је тиме круг рушења СФРЈ правно гледано био завршен.

Борба српског и црногорског народа за очување Југославије и стварање својих држава.

У сложеним унутрашњим и међународним околностима, пред државом у рушењу (СФРЈ) и њеним органом (ЈНА) постављени су задаци спречавања грађанског рата и штићење српског народа у Хрватској и Босни и Херцеговини од поповног геноцида од стране пових расиста, дјеце поражених у II свјетском рату. Српски народ у Хрватској, поучен невиђеним геноцидом 1941. године, није дозволио његово понављање, па је почетком 1990. године у Книну створио Српску демократску странку на челу са академиком Јованом Рашковићем. Српске аутономне области Крајине 21.2.1991. године доносе одлуку о издвајању из Републике Хрватске, а 19.12.1991. године Уставотворна скупштина у Книну доноси устав и проглашава Републику СРПСКУ КРАЈИНУ. Прије тога, путем проведених референдума, српски народ у Хрватској се готово у потпуности изјаснио за остајање у Југославији, а затим и за стварање своје државе. Хрватске паравојне формације, потпомогнуте оружјем, новцем и диверзантима извана, успјеле су крајем 1991. године да освоје највећи дио српског етничког простора у западној Славонији (СЕП). Према дефиницији Ј. Илића (СЕП) представља подручја гдје српски народ живи компактно, у већини, повезан са

матичним просторима неколико стотина година. Такав СЕП у западној Славонији освојиле су хрватска војска и паравојне формације крајем 1991. године, истјеравши српски народ са вјековних огњишта из општина Грубишно Поље, Вировитица, Подравска Слатина и Славонска Пожега. Остатак ове области очувао се у облику мостобрана, који је одбранила ЈНА (Бањалучки корпус). Окупација постаје ново средиште Области Западна Словенија. То је био први масовни егзодус српског народа (око 50.000 лица), који је на ТВ гледао цијели Свијет. Но и такви, Срби су проглашавајући за агресоре, ваљда због тога што су бранили своју вјековну постојбину! Истјеривање Срба, рушење и пљачкање њихових кућа, организовани државни терор, постали су један од метода стварања нове хрватске државе.

Од краја 1991. године постоји Република Српска Крајина са својим саставним дијеловима: Сјеверна Далмација, Лика, Кордун, Банија, Западна Славонија, Источна Славонија, Западни Срем и Барања. Укупно узевши РСК је имала површину од 17.000 км² или 30% површине Републике Хрватске, на којој је половином 1993. године живјело око 430.000 становника, од којих је 90% било српске народности.

Губитак српског етничког простора у Републици Хрватској Пораз Републике Српска Крајина 1995. године

Највећи пораз у грађанском рату 1990-1995. године српски је народ доживио првих мајских и августовских дана 1995. године. Тада је ојачана хрватска војска, уз подршку УНПРОФОРА и сигурност да нико неће, не може или не смије помоћи РСК, почев од Републике Српске до СР Југославије (иначе потписника Венс-Овеновог плана) те уз медијску и материјалну подршку западног свијета, извршила агресију на РСК. Српском народу у Хрватској нису вриједјели ни референдум за останак у Југославији, ни вјековно постојање на свом етничком простору, као ни постојање Војне крајине (16-19. в.), односно вјековна гињења за одбрану Европе, а прије свега Хрватске, Словеније и Аустрије од турске најезде. Тако су се они, које су српски крајишници вјековима бранили, још једном, падајмо се последњи пут одужили својим бранитељима!

Српски етнички простор најприје је изгубљен крајем 1991. године у западној Славонији, кад је око 50.000 прогнаника кренуло у најповију, али не и у посљедњу сеобу. Као и 1991. године (али и 1941. године) завршило етничко чишћење или прецизније "рјешавање српског питања у Хрватској", почело је у западној Славонији. За пар мајских дана 1995. године истјерано је око 16.000 Срба, око 500 је побијено, а око 2.500 исељено у Србију помоћу УНПРОФОРА. То је био трећи и посљедњи егзодус српског народа са ових

простора у за Србе погубном 20. вијеку.

Дошао је ред и на главнину РСК, па њене изразите географске регије: Банију (3.500 км² са 82.000 становника); Кордун (2.300 км² са 51.000 становника); Лику (4.100 км² са 48.000 становника) и Сјеверну Далмацију (3.450 км² и 87.000 становника) што износи укупно око 14.000 км² површине и око 260.000 становника. У кратким, али жестоким ударима из више правца модерно опремљена хрватска војска, за неколико дана је прегазила РСК, која је имала доста оружја, али не и чврсту одлучност да брани своје вјековне етничке просторе. Историја ће одговорити на питање да ли је била ријеч о договору, или о нечем сличном. Посљедице су по српски народ исте, јер је истјеран са свог вјековног етничког простора, одакле га много јаче силе нису могле помаћи. Тих августовских дана покренуо се српски народ са преко 200.000 лица на хиљадама аутомобила, трактора и коњских запрега, преко ријетких прелаза на ријеци Уни (Костајница, Двор, Мартин Брод). Свјетске ТВ станице приказивале су овај егзодус српског народа, један од најбројнијих у његовој историји, који међутим по стандардима демократије новог свјетског поретка није представљао етничко чишћење, него добровољно исељавање! Колоне прогнаника тјеране својом муком и јадам, поставиле су пут преко Републике Српске за Србију, углавном у Војводину.

Република Српска Крајина постојала је око 4 и по године. Тешко је раздирана изнутра својим странкама, са страпе из Србије, као и јаком снагом непријатељских (хрватских и свјетских) медија. Ни од кога помогнута РСК у отсудним тренуцима, морала је претријети брз и потпун пораз, најтежи српски пораз у грађанском рату на простору бивше СФРЈ. Хрватска војска и већи дио народа још су једном, трећи пут у 20. в. показали сву своју мржњу и бестијалност према својим вјековним сусједима (да не употребимо давно профанисану ријеч "браћа"). Они су газили, линчовали, бомбардовали оне који нису могли или хтјели избјећи. Ово је сада, регистровао и западни "демократски" свијет, па је коначно почео постављати питање о демократском устројству нове хрватске државе.

Стварање Републике Српске и њено међународно признање

Република Српска настала је на простору бивше СР Босне и Херцеговине као директна посљедица рушења СФРЈ како од стране унутрашњих непријатеља (сецесионистичке Словеније и Хрватске), тако и од вањских сила (Њемачка, Ватикан, ЕЗ, ОУН и на крају САД). Позив СФРЈ да јој ЕЗ и ОУН помогну у разрјешавању унутрашње кризе, дао је могућност растурања ове државе заједничким снагама њених унутрашњих и вањских

непријатеља. Арбитражна комисија ЕЗ-а француског правника Бадинтера децембра 1991. године проглашава дисолуцију СФРЈ и предлаже да бивше републике треба признати као нове државе у постојећим границама. То је први случај да се интерне границе признају као међународне. Прије тога Словенија и Хрватска 8. октобра 1991. године проглашавају самосталност. За њима журе посланици СДА и ХДЗ, који 15. октобра 1991. године у Скупштини Б и Х усвајају Меморандум о сувереној Б и Х. Посланици СДС напуштају засједање и 24. октобра 1991. године организују Скупштину српског народа који расписује плебисцит народа Б и Х за остајање у Југославији. На плебисциту 9. и 10. новембра 1991. године српски народ у Б и Х се са 96% свих гласова изјаснио за останак у СФРЈ. Влада и дио предсједништва Б и Х, против воље представника српског народа, упућује 20. децембра 1991. године захтјев ЕЗ-у да призна суверену и независну Б и Х. На саговор западних заштитника САД и ХДЗ организују 29. фебруара и 1. марта 1992. године референдум за суверену Б и Х, а да на листићу није ни било питање: "Желите ли остати у Југославији?" Хрватска шаховница и зелени барјак чврсто су се повезали у борби против српског народа, и то не први пут у овом вијеку! Последњи покушај очувања мира у Б и Х био је Лисабонски договор (18.3.1992) о устројству Б и Х по етничким кантонима, који је Изетбеговић прихватио, али на миг западних савјетника одбацио у Сарајеву. "Даваоци добрих услуга" са запада настављају перфидну игру рушења једне, сада непотребне државе. ЕЗ 15.1.1992. године признаје независност држава Хрватске и Словеније, чиме је правно престала да постоји СФРЈ. Игра се наставља даље и земље ЕЗ-а и САД експресно признају и гурају пријем "независне" и "суверене" Б и Х у ОУН. Истог дана, 7. априла 1992. године у Бањалуци Скупштина српског народа проглашава државу Република Српска Босна и Херцеговина. Оружане паравојне формације муслимана и Хрвата уз помоћ војске из Хрватске од 12.4.1992. године нападају објекте ЈНА. Половином маја под притиском међународне заједнице остаци ЈНА се морају повући из Б и Х као агресори!. По договору и наредби са запада, крајем маја 1992- исцениран је масакр властитог народа у улици Васе Мискина. То је заштитницима муслимана и Хрвата (западним силама на челу са САД) послужило као повод да експресно уведу санкције СР Југославије као агресору! У Савјету безбједности једино се Кина уздржала од гласања. Сатанизација српског народа и СР Југославије узела је велики замах. Готово сви свјетски медији, а посебно медији Њемачке, Аустрије, Ватикана, Француске и САД истичу се у тој до сада у свијету невиђеној кампањи. Ко данас жели макар да наслути истину, довољно је да само погледа наслове новина наведених земаља тог времена, па да се увјери у то како су се глобално удружили западни и исламски свијет у борби за некакав "нови свјетски

поредак", а против свих оних који не слушају. У овом случају то је било против целокупног српског народа који је у два свјетска рата учествовао на страни побједника и над којим су уз помоћ свјетских сила извршена два геноцида од стране његових најближих сусједа. Јак међународни притисак присиљава војску РС да уступе сарајевски аеродром трупама УНПРОФОРА. Венс-Овенов план нуди цијепанье простора Б и Х, а други нуди конфедерацију са три етничке провинције и даје РС 49% територије Б и Х, у вријеме кад је она држала 65%. Пошто тада није било говора о ентитету српски народ на референдуму одбацује тај план, упркос притисцима Милошевића и Мицотакиса на Палама. СР Југославија, да би стекла повјерење западних сила, уводи санкције Републици Српској. Тако је око РС успостављен чврст појас санкција и контрола границе на Дрини од стране УНПРОФОР-а. Полазни став: "Сви Срби у једној држави", и : "Србија се сагињати неће", еволуирао је у дипломатски став, по коме ће СР Југославија признати сваки споразум српског народа са властима нових држава. Узалудни су били позиви РСК и РС на уједињење целокупног српског народа. Истовремено је рађено да се руководства српских творевина РСК и РС ослабе извана и изнутра. Руководство РСК је више пута смјењивано, што није успјело у РС. У међувремену је дошло до рата између Хрвата и муслимана око територија са којих су заједничким снагама очистили Србе (нпр. долина Неретве). Херцег-Босна је ишла толико далеко да је источни дио Мостара готово потпуно срушила и то пред очима свјетске јавности (нпр. Стари мост на Неретви у Мостару). ЕУ није била у стању да натјера Хрвате и муслимане на примирје. Муслимани настављају игру на карту жртве и тражењу помоћи споља (од САД, Њемачке и исламских земаља). Руководство РС и њене војска показали су висок степен толеранције и витештва у рату, а упркос томе стално су оптуживани од западних медија као агресори, ратни злочинци и сл. Тако су током национално-вјерског рата између Хрвата и муслимана 1993-1994. године власти РС и војска омогућили пролаз десетинама хиљада жена, дјеце и старијих особа преко територије РС (нпр; Хрватима из Вареша до Кисељака; Хрватима из Травника и околине преко Влашића, Бањалуке и Купреса до Ливна, те онима из Коњица преко Борака и Невесиња до Стоца. Ово међутим нико није признао Републици Српској и њеном руководству.

САД преузимају рат у Босни у своје руке и присиљавају Хрвате и муслимане на стварање вјештачке МХ Федерације 1994. године, као протутеже Републици Српској. Тиме је заправо ударен и темељ правном признању РС. Послије војних пораза од удружених противника и НАТО пакта, РС је присиљена на мир у Дејтону 21.11.1995. године, који јој доноси признање ентитета - Републике Српске.

Границе ентитета Републике Српске

Границе најмлађе српске државе, ентитета Републике Српске у оквиру Босне и Херцеговине, резултат су прије свега одбрамбеног, грађанског, етничко-вјерског рата у трајању од три и по године (1992-1995), али и Дејтонског споразума и Париског мира (14.12.1995), који су признали право РС на 49% територије бивше Б и Х, границе ентитета и својство државности српском народу.

Граница ентитета Република Српска почиње на западу код мјеста Рудице и води ријеком Уном југозападно до мјеста Отоке (17 km), чији је источни дио у РС, затим југоисточно на село Арапуша, па источно на Хашане (у МХФ) и на Ст. Ријеку (у РС) десетак км јужније од Љубије. Одатле граница скреће на југоисток избијајући на ријеку Сану код села Копривна (8 km сјеверно од Санског Моста) и даље скреће југоисточно на серпентине изнад села Сасине и води паралелно са ријеком Саном источно на удаљености 3-8 km, дужином 35 km сијекући српско село. Д. Ратково (почетак регије Змијање). Одавде скреће право на запад дужином од 35 km до иза села Дринића у Петровачком пољу. До тог села граница води 3-4 km јужно од цесте Кључ-Петровац рубом Бравског поља, обухватајући планину Срнетицу (1378m), тако да истоимено насеље, некад раскрсница шумских пруга, остаје у средини западног дијела цепа. Од Дринића (8 км источно од Петровца) граница скреће смјером сјеверозапад-југоисток дужином од 70 km врховима планине Клековаче (1962 m), Тисове косе (1208 m) и Голе косе (1651 m) на превој Млиниште (1273 m), остављајући планину Виторога у РС. Само сјеверни руб Купрешког поља остаје у РС, а српско село Благај у МХФ. Источно на 5 km граница скреће оштро на сјевер-сјеверозапад паралелно са током Врбаса (2-10 km западно од ријеке) преко Сјенокошића (1565 m) Равне горе (1429 m) и избија на ријеку Пливу код Језера (10 km западно од Јајца). У селу Присоје граница скреће сјевероисточно на ријеку Врбас 1 км низводно од ушћа Угра, чијим кањоном води правцем југоисток тридесетак км, све до ушћа реке Иломске гдје скреће на сјевер на превој Коричани (1173 m), остављајући хрватско село Г. Коричане у РС. Масив Влашића је у МХФ, а граница је повучена развођем Врбање и Угра, те сјевероисточно води преко Меокрња (1425 m), на села Језера и Подјезера, откуд скреће на сјевероисток развођем Усоре и Босне. Планина Мањача (1358 m) остаје у МХФ, а Смолин (1148 m) у РС. Одавде (10 km сјеверозападно од Жепча, који држи хрватска војска) граница води на сјеверозапад развођем В. Усоре, Босне и Усоре (Змајевац 684 m и Дебело брдо 477 m), тако да је град Теслић 3 km од границе, а Тешањ 5 km. Граница даље води на сјевер преко клисуре Усоре и

сјевероисточно преко Бандере (334 m) и села Омањска гдје скреће на југ на ријеку Усору, коју прелази прије ушћа у Босну, којом наставља на југ до клисуре (Вис 469 m) на 5 km сјеверно од Маглаја. Одатле граница води источно тридесетак km, а јужно од врхова Озрена (Краљица 883 m) и истоименог манастира избијајући код села Кртова на ријеку Спречу. Овом ријеком граница води око 30 km на сјеверозапад до Станић Ријеке на 5 km источно од Добоја, тако да Озренски цеп има ширину од свега 7 km. Но и Тешањско испупчење има најмању дубину од 10 km. Даље граница иде на сјевероисток линијом фронта преко Требаве до села Д. Леденице (5 km сјеверно од Градачца), одакле се повија југоисточно на села Пореврице и Блажевац гдје сијече цесту Сарајево-Орашје. Одавде води граница сјевероисточно до села Г. Вукшић гдје скреће на југоисток паралелно са током Саве, јужно од Брчког, а ширина коридора код Омербеговаче (у РС) износи само 5 km. Хрвати су одбранили орашки мостобран, а ширина коридора је 10 km (Вукшић-Лепепица). Линија фронта је водила на село Гребницу, али су дејтонски моћници поклонили послушним Хрватима меандар Саве дужине 4 km са мостом на Сави и дијелом луке у Шамцу. Други је поклон усташка општина Оцак, а граница води од ушћа Босне југозападно на град Оцак (ширина коридора 12 km, а дужина 45 km) чијом периферијом води у дужини од 15 km сјеверозападно на Саву код села Брусница.

Од Омербеговаче граница води југоисточно испред Челића одакле се повија југозападно остављајући у РС средњи дио Мајевице (Међедник 842 m), док је врх Столице (915 m) са ТВ релејом поклонен муслиманима. Граница скреће сјевероисточно до рудника угља Мезграја, а затим источно до Ст. Теочака и одатле правцем сјевероисток-југозапад до Сарајева. Код Витинице граница је само 8 km од Дрине. Даље води поред насеља Мемичи, преко насеља Гојчин обухватајући плашину Јаворник (1060 m) и излази на Туралиће источно од Кладња, води на десетак km источно од цесте Тузла-Сарајево, што представља поклон дејтонских моћника као и Српско Сарајево. Тако врх Озрена и Црепољско остаје у МХФ, а граница код Хреше излази на ушће Лапишице. Слиједи опет поклон МХФ до врха Требевића, као што су пресјечене цесте код Враца, у Добрињи и Војковићима. Граница води југоисточно до Богатића, гдје је МХФ поклонена веза са енклавом Горажде. Код Трнова веза има ширину од 6 km, а њен сјеверни дио води јужно од врхова Јахорине и од Боровца (1750 m) скреће на сјевер захватајући мјесто Прачу, води југоисточно на Сопотницу (3 km источно од Горажда). Слиједи опет дејтонски поклон муслиманима у виду појаса источно од Дрине дужине до 20 km а ширине 1-4 km. Јужно од Устиколипе прелази Дрину на запад сјеверно до мјеста Трново. Граница скреће југоисточно на Трескавицу, чији већи дио остаје у РС, а граница води на Неретву код мјеста Обаљ.

Одавде води западно на који км јужније од Ријеке на Зијемље одакле скреће јужно до Попова поља. Врх Вележа (Ботин 1969 m) је у РС, а граница иде преко мјеста Кокорице, Рабице и Камена, луком око Стоца на Хргуд и Орашје у Попову пољу. Граница води јужно од овог поља на 1-3 км (Хум, Љубово и Чичево у РС). Хрватска је помјерила границу за 3-7 км.

Границе РС као ентитета су дуге око 1100 км, а знатно су дуже са онима на Уни, Сави, Дрипи и према Црној Гори. Облик РС је веома непогодан, пошто се састоји од два готово раздвојена дијела (облик бисага). Но, одбранило се у неравноправној борби оно што се могло. Сада то треба знати сачувати.

Миграције становништва као посљедица грађанског рата 1991-1995. на простору бивше Босне и Херцеговине

Сваки рат доноси тешке посљедице становништву, посебно оном настањеном на просторима гдје се воде ратне операције. У грађанском, вјерско-етничком рату, такве су посљедице још теже и сложеније. То показује и примјер Босне и Херцеговине. Иако су неки водећи људи били свјесни тога какве ће тешке посљедице рат донијети њиховом пароду, ипак га нису могли, знали или хтјели да избјегну. Узалудна су била убјеђивања српских посланика у Скупштини Босне и Херцеговине.

Према прорачунима у 1994. години, кад је РС имала највећу површину од око 32.878 км² (преко 64% простора бивше Б и Х), вршеном према попису становништва из 1991. године, етничка структура по општинама и градовима је била оваква:

ТАБЕЛА 1. Етничка структура РС у 1994. г. према попису становништва 1991

	Број становника		Структура у %	
	Општине	Градови	Општине	Градови
Укупно	2,044.146	758.000	100	43,2
Срби	1,098.090	758.000	53,7	43,2
Хрвати	222,140	68.928	10,9	9,1
Муслимани	584.412	244.005	28,6	32,2
Југословени	96.071	84.691	4,7	11,2
Остали	43.433	33.732	2,1	4,4

Извор: Јакшић Д. Реп. Српска, стр. 107.

На тадашњем простору РС српско становништво је чинило 54% укупног, а са Југословенима и Осталим око 60%. Хрвата је било 11%, а

Муслимана 29%, што је доказ јаке етнопросторне измјешаности. То међутим стоји само у глобалном, статистичком посматрању појаве. Стање у градовима је било још слабије по српско становништво (43%), које је тек са Југословенима чинило више од половине укупног. Муслимана је било више у градовима него у општинама за 3,6%, Срба мање за 10,5%, али је зато Југословена било за 6,5% више у градовима. Ту их је било више од Хрвата (11%:9%). Југословени и Остали су градско становништво (85%).

Етнопросторна структура становништва у РС сасвим је другачија, јер је од укупно 3.319 насеља са простом већином, српско становништво живјело у 2.268 таквих насеља (68% свих насеља), која су истовремено имала чак 76,5% тадашње површине РС. Хрвати су имали таква 232 насеља са 6,4% површине, а муслимани 819 насеља са 17,0% површине. Стање је још повољније по српски народ у насељима са већим удјелом истог становништва. Насеља са више од 66% српског становништва је било 2.089 (или 62,9% свих насеља), а њихова површина је заузимала 70,2% РС. Хрватска насеља су имала 5,1% површине, а муслиманска 13,4% површине. Насеља са више од 92% истог народа била су овако распоређена: српска 1716 или 51,7% свих са 59,9% тадашње територије РС; хрватска насеља су имала 2,8% површине, а муслиманска 8,2% површине РС. Етнички чистих насеља са више од 99% исте народности, било је укупно 1.401, а од њих су 1.202 (или чак 85,8%) била српска. Она су од укупних насеља чинила 36,2%. Таквих хрватских насеља је било 58, а муслиманских 141. Дакле, по стварном географском распореду становништва по насељима, Република Српска је 1991. и 1994. била неоспорно српска земља.

Вриједна пажње је и чињеница да су српска насеља са простом већином чинила 76,5% тадашње РС, или округло 25.000 км², односно тачно онолико колико су РС одрезали амерички дејтонски кројачи. У РС, те године су Хрвати и Муслимани имали 23,5% површине или око 7.800 км². Пошто су у завршним ратним операцијама хрватске и муслиманске снаге уз директну помоћ снага за брза дејства и уз директне ударе НАТО авијације по систему веза РС, заузеле више од половине Босанске крајине (око 9.200 км²) морали су по Дејтонском споразуму вратити РС око 2.500 км² да би се добио потребан однос површина 51%: 49%. Из истих разлога Републици Српској су отели исконске српске земље, Српско Сарајево, затим просторе Коњица, Мостара и Горажда и вратили Хрватима усташки простор Оцака.

Толико да се зна како пролазе они што су противе остварењу новог свјетског поретка, који уводи амерички империјализам. За поуку свима онима, који се противе или само другачије мисле, који нису послушни или како се то садашњим језиком каже "кооперативни".

Укупан број прогнаног, избјеглог, расељеног, етнички очишћеног

становништва у Б и Х тешко је установити, јер је то динамична категорија. Крајем 1995. године у СР Југославији је било регистровано 211.000 таквих лица, углавном српске националности. У другој половини 1995. године са простора Босанске крајине избјегло је око 300.000 лица, са Озрена око 50.000 лица и са подручја српског Сарајева око 100.000 лица, што у збиру даје око 660.000 избјеглог и прогнаног српског становништва. Попис избјеглих и расељених лица марта 1996. године у РС дао је укупну цифру од 414.324 лица, што са оних 211.000 изгнаника у СР Југославији чини укупно око 625.000 лица. Пошто се један дио таквог становништва из разних разлога није нигдје евидентирао, то се може узети да се код српског становништва укупан број покренутог креће између 750.000 до 800.000 лица или 54-57% укупне српске популације. Код хрватског становништва укупан број покренутог се креће око 350.000 лица или 45% укупне популације. Код муслиманског становништва, сада Бошњака, број избјеглог, прогнаног и покренутог становништва се креће око 500.000 лица са простора Републике Српске (у 1994. години), са подручја Херцег-Босне око 200.000 таквих лица и око 100.000 лица из других крајева (Цазинска крајина). То износи укупно до 800.000 таквих лица, што представља око 42% муслиманске популације бивше Б и Х.

Збир прогнаних становника на простору бивше Босне и Херцеговине износи око 2 милиона људи и чини готово половину укупног становништва. То је, нема сумње, највећа трагедија народа бивше Босне и Херцеговине.

Завршне мисли

Српски народ, узето у цјелини, на простору бивше СФР Југославије претрпио је у грађанском и вјерско-етничком рату 1991-1995. године највећи и најтежи географски пораз у историји, последије турских освајања. Од око 150.000 km² српског етничког простора (СЕР) на територији бивше државе било је око 48.000 km² тог простора изван СР Југославије.

Укупни територијални губици СЕР-а се крећу између 21.000 km² и 23.000 km² (без или са источном Славонијом и Барањом), односно 44% или 48% територије СЕР-а изван СР Југославије. Посматрано хронолошки и географски у 1991. године изгубљен је највећи дио западне Славоније, а остатак почетком маја 1995. године. Главни простори Републике Српске Крајина (Банија, Кордун, Лика и сјеверна Далмација) изгубљени су августа 1995. године, уз тотално етничко чишћење српског становништва из тих предјела, које се повукло (око 220.000 лица) преко РС у Србију (највише у Војводину). Са простора Хрватске у 1991. години истјерано је комбинованим дејствима државног терора и паравојних формација око 200.000 Срба. Тако

данас у Републици Хрватској може бити између 100.000 и 200.000 људи српске националности, рачунајући ту и преко 100.000 Срба у Славонско-барањској области. На тај начин Република Хрватска уз подршку и помоћ западног "демократског" свијета, а прије свега вјековних заштитника Ватикана и Њемачке, успјела да истјера 2/3 српског народа и тако да ријешити "српско национално питање у Хрватској". Хрватска је освојивши и просторе РС (од Гламоча до Јајца) испала главни побједник у грађанском рату 1991-1995. године на простору СФРЈ. Географски гледано српски народ је изгубио западну половину свог етничког простора изван СРЈ.

У по српски народ кобној 1995. години изгубљен је не само вјековни СЕП од око 14.000 km² у Хрватској, него је дошао у питање и његов опстапак у матичним областима на простору Босне и Херцеговине. Док је чврсто контролисала границу па Дрини, међународна заједница је истовремено дозволила да се у ратне операције, поред хрватских и муслиманских снага укључи и редовна хрватска војска из РХ, што је резултирало тиме да војска РС остане сама против све бројнијег, боље наоружаног и од стране западних сила директно помогнутих непријатеља. У борби се укључују снаге за брза дејства и на крају свијација НАТО пакта, која је разорила модерни систем веза РС. Септембар и октобар 1995. године су били критично вијеме за РС. Хрватска војска је стигла до Бочца (38 км јужно од Бањалуке), а муслиманске снаге до Кључа и Санског Моста и то у данима по закључењу примирја. Заједно су отели РС преко 9.000 km² територија и покренули око 300.000 људи са њихових вјековних матичних простора. Споразум у Дејтону (21.11.1995.) дао је РС 49% територија бивше Б и Х, па је МХФ морала вратити РС око 2.500 km² (Мркоњић Град, Шипово и др.). Републици Српској ампутирана је готово половина Крајине, Српско Сарајево, простори Неретве, Коњица, Мостара, Озрена и др.

Посматрано географски, РС је највише изгубила на западу, али је зато највише добила на истоку у Подрињу. Муслимани су сабијени у језгро Босне (Сарајево-Тузла-Градачац-Тешањ-Травник-Бугојно-Мостар-Сарајево). Хрвати су највише узели од Срба у јужном дијелу Крајине, али и од муслимана (Столац, Чапљина, Прозор и др.), али су од њих и изгубили Вареш, Какањ, Травник, Бугојно).

Из својих домова покренуто је око 800.000 Срба, толико муслимана, око 350.000 Хрвата или око 2 милиона становника Б и Х.

Република Српска је главни резултат вјековне борбе српског народа за своју државу у Босни Херцеговини. Макар и као ентитет, са својих 25.000 km² територије и 1,2

милиона становника она представља респективно остварење, које се мора очувати по сваку цијену.

ЛИТЕРАТУРА И ИЗВОРИ

1. Гњато Р. (1995): Република Српска - Географске детрминапте интегралног и регионалног развоја, Зборник радова симпозијума Ресурси Републике Српске, Бања Лука, (стр. 5-18).
2. Екмечић М. (1995): О истраживању историје Босне и Херцеговине данас. Босна и Херцеговина од средњег вијека до новијег времена, Историјски институт САНУ, књ. 12, Београд, стр. 13 - 29
3. Рудић В., (1993): Југословенство, бивша Југославија и њене друштвеногеографске карактеристике, Зборник радова Географског факултета ПМФ, св. 42, Београд, стр. 17-25.
4. Илић Ј. (1993): Срби у Хрватској - Насељавање, број и територијални размештај, Едиција Етнички простор Срба, књ. 3, Београд. стр. 7-172.
5. Спасовски М., Живковић Д., Степић М., (1992): Етнички састав становништва Босне и Херцеговине, Едиција "Етнички простор Срба", књ. 2, Београд. стр. 1-104.
6. Бјеловитић М., (1993): Рат као примаран чипилац промене у размештају становништва на примеру српског народа бјеловарске регије у Хрватској, Гласник Српског географског друштва, LXXIII, бр. 2, Београд, стр. 51-56.
7. Јакшић Д., (1995): Република Српска - Простор, становништво, ресурси, Народна и универзитетска библиотека Петар Кочић Бања Лука, стр. 1-247.
8. Prohimitu Peace Talks Representative Map, Inter-Entity Boundary Line. Р око 1:700.000
9. Карта разграничења по споразуму у Дејтопу. Босна и Херцеговина, Р 1:700.000, Геокарта Београд, 1996.
10. Границе Републике Српске (1996): Специјални додатак, Нова крпа, IV, бр. 29-30, Прегледна карта Б и Х на корицама са 39 карата граничног подручја у Р 1:100.000 Бања Лука.

S u m m a r y

GEOGRAPHIC CONSEQUENCES OF THE CIVIL WAR 1991-1995. FOR
THE SERB PEOPLE ON THE TERRITORY OF THE SERB

The disintegration of the second Yugoslavia (SFRY) had disastrous consequences for the Serb people, as well as the disintegration of the first one - the Kingdom of Yugoslavian (1941). The difference is in the fact that by the disintegration of the first one there was a great number of the killed Serb population, whereas due to the disintegration of the second one there were not so many killed people, but that is why there was a significantly greater number of the Serbs expelled from their Serb ethnic region (SER). The people was expelled from the territory of the Republic of Srpska Kraina (14.000 km²), while the territory of the Slavonia-baranja region has been integrated in Croatia.

The greatest geographic defeat of the Serb people was the loss of the SER from Bilogora, papuk and Psunj in the north, including Banija, Kordun, Lika and the Northern Dalmatia in the west in the Republic of Serb Kraina (RSK). It was followed by the loss of the southwest half of the Bosnian Kraina, half of Ozren, a part of the Serb Sarajevo, the valley of the Neretva etc. what is in total about 21.000 km² or 45% of the SER outside the SR Yugoslavia. One of the main causes of the defeat was the extremely unfavourable international circumstances (without allies).

The main success of the Serb people defense was keeping peace in Yugoslavia as well as creation and international recognition of the REPUBLIC OF SRPSKA entity in Bosnia and Herzegovina. By the Dayton Agreement (21 Nov. 1995) there were determined the borders and the size of the RS which means 49% of the territory of the former Bosnia and Herzegovina that is 25.000 km² with about 1,2 milion of the inhabitants among the rivers Una, Sava, Drina and Trebinje. The shape of the entity is very unfavourable and endangered by the corridor near the town Brčko.

The war made a lot of people leave their homes: about 800.000 Serbs, about the same number of moslems and about 350.000 Croats, in other words about 2 million of the inhabitants of the former Bosnia and Herzegovina.

Disregarding the great war disasters, losses in people and materials, the Serb people in Bosnia and Herzegovina won its state called the Republic of Srpska. This people does not need an artificial, but an united Serb state, and the Republic of Srpska means the first step to that goal.

Оригиналан научни рад
МИРКО ГРЧИЋ *

ЕЛЕМЕНТИ ПОЛИТИЧКЕ ГЕОГРАФИЈЕ И ПОГЛЕДИ НА
ГЕОПОЛИТИЧКЕ ПРОБЛЕМЕ БАЛКАНА У ДЕЛИМА ЈОВАНА
ЦВИЈИЋА

Увод

Како у прошлости тако и данас, међу политичким географима могу се издвојити две основне групе: 1) академски неутрални истраживачки - аналитичари, 2) геополитичари - ангажовани у неком конфликту или за неку идеју, у чију су исправност потпуно убеђени и којој настаје добро да служе. Јован Цвијић (1865-1927) припадао је оној првој групи, научника академика, али када су се историјске буре и олује падвиле над српским народом у Балканским ратовима нарочито у Првом светском рату, као патриота није могао да остане на позицијама академске неутралности. Није се укључивао у дневну политику, али се живо бавио "националним" радом, како га је он обично звао. Правци његовог рада су били од необичног значаја не само за развој науке мисли у Срба, него и за развој државе.

С обзиром да науци није никада прилазио с априористичким, унапред датим схемама, како у погледу избора проблематике тако и методологије рада и решавање проблема, то је дисциплинарно разграничење Цвијићевог рада веома условно. Управо због тих разлога, тешко је из Цвијићевог система гледања и опуса радова издвојити фрагменте политичко-географског карактера, упустити се у оцену његовог научног, културног и геополитичког значаја. Овом приликом ћемо се задржати само на идентификацији неких основних политичко-географских проблема којима се Цвијић бавио, како их је схватио и тумачио, без претензија за дубљим и свеобухватнијим студијем постављених питања, јер је њихов дијапазон веома широк и захтева много више простора и дуготрајан рад.

**Др Марко Грчић, ванр. проф., Географски факултет, Београд*

Елементи политичке географије

Цвијић је у почетку свог стваралачког века био природњак, а затим се све више бавио антропогеографским и етнографским истраживањима. Због тога, више него због утицаја геодетерминистичких идеја Фридриха Рацела, Цвијић је придавао велики *значај географским факторима* у објашњавању историјских и геополитичких процеса на Балканском полуострву. Цвијићева научна преокупација, без обзира којем научном правцу припада, и којим се актуелним друштвено-историјским, политичким па и војно-стратешким питањима бавио, увек је имала своју филозофску и социо-географску страну. Цвијић је кроз антропо-географске садржаје захватио теоријски многе проблеме на релацији природа-друштво (или како он каже, природну или географску средину и људски рад или екумену).

Међутим, он се не упушта у онсејна теријско-методолошка расправљања, нити се везује ташње за одређене филозофске системе. Ослопац на теренска истраживања и опсервације, помогао му је да не падне у крајности појединих тада владајућих теоријских концепција. Проучавајући социо-економске, политичко-географске и културолошке и уопште антропо-географске појаве, Цвијић их је стављао у историјско-генетске оквире, дубоко залазећи у њихове просторно-географске, филозофске и социолошке аспекте. Проучавању веза између супстратно различитих категорија и њиховог просторно-структурног испољавања, Цвијић прилази комплексно и интердисциплинарно, правећи тако од географије занста мост између различитих наука. Све то сведочи да је Цвијић био, с једне стране, скоро беспримеран истраживач и емпиричар, а са друге стране научник с извапредним смислом за синтезу, за обједињавање суседних научних области, њихових факата, метода и постулата, у решавању оних тешко уочљивих, како би он рекао "коштубавих", у антропогеографији и политичкој географији проблема.

Цвијић није одвајао човека од природе као ни географију од државе, али је утицај географске средине посматрао историски, истичући да су примитивнији људи више везани за природу и готове производе, и по мери развитка производних снага, културе и цивилизације, човек задобија могућност да више користи, мења и прилагођава природу својим потребама. Такве, у суштини позитивистичке ставове, разрадио је у свом делу "Балканско полуострво" (Цвијић Ј., 1922), када говори о типовима кућа, типовима и положајима пасеља, културним појасевима, миграцијама и метанастанничким кретањима, особинама "спајања и прожимања" и њима супротним "особинама изоловања и одвајања" које стоје у вези са кретањем

(саобраћајем) на Балканском Полуострву, етнопсихичким типовима српског народа, и т. д.

У делу "Општа географија. Антропогеографија", које је настало 1901., а штампано 1969. г. Цвијић обрађује на уџбенички начин низ питања из политичке географије, чиме заправо дефинише предмет ове дисциплине. Та питања су: Класификација држава по величини, Политички простор, Географски и политички положај, Растење и облик државних области, Језгра, основне области држава, Политичке границе, Границе колонија и интересних сфера, Људске заједнице (породица, род племе, народ, нација, национална држава), и друга. Цвијићев приступ овим питањима, иако често непотпун и са данашњег гледишта недоречен, није апстрактан, шематски, већ реалистички, кокретно историјски, материјалистички а местимично и критички.

У дефиницији државе Цвијић истиче економску страну као примарну: "Држава је омеђен привредни (природно или не) део површине Земљине", а затим истиче да су државе "историјске творевине" (Цвијић Ј., 1969, 48-49). Са гледишта политичке географије, ослањајући се на фактографски материјал, Цвијић расправља о *типовима држава*. Он разликује правне облике држава: монархију (деспотску, аутократску, установу), и републику (аристократску и демократску). Затим дели државе по величини на велике, средње и мале, користећи комбиновани критеријум: површину, број и густину становника. Издвојио је следеће подгрупе држава: велике државе огромне територије, велике државе мање територије, средње државе велике територије, средње државе мање територије и осредње насељености, и средње државе мале територије густо насељене. Ова класификација би и данас могла бити прихватљива.

У вези с појмом државе Цвијић говори о *политичком простору* под којим подразумева "све политички ограничене делове Земље без обзира на то који степен самосталности имају" (Цвијић Ј., 1969, 57). Тај се појам, не јединице (округ, кантон, департман и др.) али и на све друге политичко-територијалне јединице, унутрашње и међународне.

Иако се још у наслову поглавља о политичкој географији истиче шта је њен основни предмет - држава, Цвијић се не задржава на типологији и на екстензивном приказивању размештаја, већ у тражењу проблема залази у анализу сложених политичко-територијалних система и структура, интуитивно и експлицитно изражавајући дијалектичко-системски приступ објекту истраживања. У политичко-географску анализу он укључује просторно-физичке, просторно-функционалне и историјске детерминативне, тежећи да "ухвати" стварност у свој њеној сложености, динамичности и процесности.

Даље, Цвијић анализира типове и релевантне факторе *географског*

положаја, који, како он каже, има троструке особине: положај према географској ширини, континентални и приморски положај, папослетку по висини је или у пизији или у висиви" (Цвијић Ј., 1969, 57).

Међутим, тек кад узмемо у обзир Цвијићеву интерпретацију положаја Балканског полуострва, економско-географског и војно-стратешког положаја Србије после Берлинског конгреса, македонског питања, анексије Босне и Херцеговине и царинског рата са "дуалистичком монархијом", стичемо уверење да је Цвијић географски положај ценио не само као просторно-географску, већ и историјску категорију, зависно од бројних природних, економских, културних, политичких, социјалних, војно-стратешких и других услова.

Цвијић посебно истиче значај *приморског положаја* државе. "Многи догађаји политичке историје могу се објаснити само тим тежњама да се изађе на море, и граничне линије државе окрепите су у том правцу. Због тога их је Рацел, и с правом, назвао историјском страном државе" (Цвијић Ј., 1969, 50). Међутим, Цвијић на примерима Русије, Кине и још неких земаља констатује да има и приморских држава које по својој економској структури, односно по степену коришћења мора (нарочито у поморском саобраћају) јесу фактички континенталне државе. У његово добра Русија је била изразито континентална земља, мада је имала најдужу обалу на свету.

Цвијић такође говори о *теоној страни* државе. То је страна (и граница) државе која је окренута непријатељски расположеним суседима. Тада је главни задатак политике да осигура залеђе (Цвијић Ј., 1969, 59). У том посебне предности има Русија, која у залеђу има неприступачне поларне области, а супротан пример је Пољска која се налазила "међу трима великим државама и ни на којој страни није имала природне границе које би је чувале" (Цвијић Ј., 1969, 59).

Цвијић на више места истиче значај *величине и облика територије*. Он истиче да држава тежи да постигне геометријски облик и природне границе. Он каже да је најидеалнији облик државне територије круг, јер се тада постиже минимум спољних *граница*. У погледу раста држава истиче да је тежња свих држава да прошири границе до високих планинских венаца, већих река, мора и слично. Тежи се да територија буде и природна (првенствено морфографско-хидрографска) целина, јер се природне границе лакше бране за време рата.

Међутим, Цвијић не апсолутизује значај природних граница, већ истиче да су оне добре само када се поклапају са *етничким начелом*. Уколико се оне не поклапају, Цвијић даје предност етничкој компоненти. Када оба принципа нису добра (равна територија с етнички хетерогеним становништвом) тада се може, по Цвијићу, примењивати *принцип историје*

јског права, а у крајњем случају и плебисцит (Цвијић Ј., 1920, 28-34). За Цвијића је државна граница историјска категорија. На ниском ступњу друштвеног развитка границе су у виду појаса (фронтијера), а током времена, дошло је до заузимања незаузетих теритрија тако да су државне границе постале у виду линија (међа, енгл. - боудару).

Историјско-генетски приступ Цвијић је увек високо ценио и примењивао. Он каже: "Као што физичка географија не може да објасни развитак Земљине површине и њених облика док се не спусти у старију историју њихова развитка, тако не може ни политичка географија да објасни данашњу политичку карту ако не разматра историјски развитак политичких простора и њихове политичке промене и измене граница" (Цвијић Ј., 1969, 60).

Цвијић није мимоишао ни проблеме *државног језгра, тежишта државе, главне области државе*, као ни појам главног града (капитала). Под тежиштем државе он подразумева: "... основну област државе, одакле је почела свест о народној држави, иако она у многим случајевима остаје ослонац државног живота; то језгро је често просторна инкарнација државне идеје, средиште из кога се земља види, према коме је управљен поглед сваког држављанина кад га од земље дигну и погледа на интересе своје велике заједнице" (Цвијић Ј., 1969, 61). Даље Цвијић наставља, да "... се често положај друштвеног језгра у сложеним државама управља по природним богатствима појединих крајева, по привредном и опште-културном ступњу његових становника. Услед померања граница политичког простора дешавају се и у његовој унутрашњости, померања у погледу важности појединих крајева за државну целину и језгро, те се тежиште државе најчешће помера у једном правцу, при чему се стабилизује и остаје кроз векове на једном месту" (Цвијић Ј., 1969, 61). Он је затим обратио пажњу на *унутрашњу територијално-политичку поделу*, као и *интересне сфере* и тзв. *спољашње* (прекоморске) територије (Цвијић, 1969., 69).

Цвијић је имао доста ученика и настављача. Они су надахнути његовим идејама и ентузијазмом постигли сјајне резултате на пољима појединих географских дисциплина. Нажалост, ни један од њих се није посветио политичкој географији, те она у српској географској школи тек утире себи пут у последњих две деценије.

Погледи на геополитичке проблеме Балкана

Јован Цвијић нигде не помиње термин геополитика, али се низ његових радова који су били основа за политичке ставове, национални програм и званичне ратне циљеве Србије на почетку XX века, могу сврстати у

њен домен. Тако је он "из науке и на основу науке постао, како се у то време звало, национални радник" (Трговчевић Љ., 1995., 73-74).

Цвијића је као географа, занимао пре свега *геополитички положај Србије* и утицај тог положаја на културно-цивилизацијске процесе и историјску судбину народа. "Цвијићева оцена географског положаја пове Српске државе што се од 1804. изграђује у долини реке Мораве има изразито геополитички карактер. Добро је запажено да се она почиње обнављати онде где је завршила стара, Лазаревића и Бранковића Србија 1459". (Чубриловић, В., 1967., 973). Он друштвено-политиким и историјским чиниоцима, које су нагласили Илија Гарашанин, Светозар Марковић и други, додаје и привредно-географске, саобраћајне и етно-културне услове под којима се има обезбеђивати независност Србије. Он учовава њену главну тежњу "да се дохвати Моравско-вардарске долине и да створи јаку за живот способну државу у границама ове географске средине" (Цвијић Ј., 1922, 140).

У погледу географског положаја Србије, Цвијић је пре свега имао у виду њен централни и прелазни положај на Балкану - положај врло важан, али и врло опасан. Рђав географски и економски положај може, по Цвијићу, изазвати унутрашњу анархију. Укљештена између две моћне царевине, на раскрсници путева из Европе за Балкан и Азију, Цвијић оцењује положај Србије као "лабилан" и "опасан". Србија је у почетку била "мала посавско-подонавска земља која се ни уз Мораву није далеко у унутрашњост пружала, северна периферијска земља балканског полуострва као прирепак и додатак Папонском басену, без правог смисла и облика" (Цвијић Ј., 1921- II, 29). Проширујући се 1833. и 1878. према централним деловима Балканског полуострва, Србија је, по Цвијићу, поправила свој "лабилан положај" и постала права "моравска држава" одакле уздужни и попречни путеви воде Солуну и Јадранском мору. најбоље јемство за одбрану независности он види у изградњи једне велике јужнословенске државе у коју би ула и Србија. Зато му је њеп положај био лабилан све до ратова 1912. и 1913., када је она под своју контролу добила и долину реке Вардара (Чубриловић В., 1967, 978), и тако постала моравско-вардарска држава.

Неповољност геополитичког положаја Србије Цвијић је видео и у томе што је Србија била једина балканска земља која није имала излаз на море (Трговчевић Љ., 1995, 75). Када је за време балканских ратова почела *борба Србије за излаз на море*, Цвијић је својим научним радовима оправдавао овај захтев своје земље. За њега су природни излази Србије на море били долином Вардара ка Солуну и реком Дримом преко северне Албаније ка Јадранском мору (Цвијић Ј., 1921. II, 14). Као аргументе за овакав захтев, Цвијић помиње потребу економске независности Србије и историјску традицију повезивања са северном Албанијом. "Ипак Цвијић није занемаривао да

је становништво овог предела скоро искључиво албанско и сматрао је да је овакав захтев антиетнографска нужност, али је превагу дао виталним потребама сопствене државе" (Трговчевић Љ. , 1995, 75). По његовој *теорији о "антиетнографској нужности"* оправдано је "заузимање истина једне етнографски стране области, али такве која се мора заузети због особито важних привредних интереса, управо због животне потребе". Оваквих изузетака има и у другим национално чистим континенталним државама, а посебно "на балканском полуострву, где су народи јако измешани, нарочито у извесним областима, залазе прстасто и на разне начине један у други, морају се такве антиетнографске нужности јављати при образовању држава" (Цвијић Ј., 1923. 21-22).

Цвијић је и при проучавању *македонског питања* полазио од географског положаја Македоније. Он посебан значај придаје Македонији управо због удолина Мораве и Вардара, које чине главну саобраћајну окосницу Балканског полуострва и природни излаз Србије на Солун. Отуда Македонија има велики значај за изграђивање и одбрану независности Србије. Цвијић тврди да "од целог централног и западног дела балканског полуострва Моравско-вардарска удолина је једина целина, где се може развити држава чврста и способна за живот. На западу полуострва нема ниједног географски погодног простора за образовање такве државе" Затим тврди да динарске земље саме по себи нису то у стању да постигну без ослонаца на удолину Морава-Вардар које су "својим развојем сједињене а не раздвојене" (Цвијић, 1923, 51). Цвијић је касније, у првом светском рату, проширио ову основу за стварање још шире државе заједнице југословенских народа, повезујући долине Мораве и Вардара са сливом река средњег Подунавља, почев од Београда, главног чвора саобраћајног за ове области па према северозападу, долином реке Саве до Ријеке и Љубљанског поља у Словенији. "Доиста, трокут Вардар, Морава и Сава, што опасују језгро југословенских земаља у динарским областима, чинили су и чине главну кичму и главну саобраћајницу нове државе што се од 1912. до 1918. изграђује на рушевинама Турске и Аустрије" (Чубриловић В., 1967., 983).

Питање Босне и Херцеговине било је, за Цвијића једно од приоритетних. У свом чланку о анексији Босне и Херцеговине из 1908., Цвијић је оспоравао одлуке Берлинског конгреса из 1878. по коме је Србији онемогућено да се територијално повеже са Црном Гором, а саобраћајно са Јадранским морем преко Дубровника и са Европом преко Босне и Херцеговине. С друге стране, отворен је пут Аустроугарској преко Косова и долине Вардара за Солун. Зато је Цвијић сматрао да је Србија после Берлинског конгреса "била скоро опкољена земља, а ми смо постали ухапшен народ".

Са становишта интереса српског народа и његове будућности, Цвијић истиче да су Босна и Херцеговина његова "централна област, језгро". "Оне нису оно, што Елзас и Лорен Француској; Тријент и Трст Италији; алпијска аустријска област Немачкој, већ оно, што је област Москва за Русију". Оне су средишња област српскохрватске етничке масе, која има шири геополитички надалитет. зато он сматра да је та област "по вредности народа, по његовом централном положају, етнографској маси српскохрватског народа и по згодној мешавини православних и католика кључ српског проблема. Без њих не може бити веће српске државе. Оне су најважнија област и за решавање српско-хрватског, а тиме и југословенског питања" (Цвијић Ј., 1908., 5-9).

Цвијић је био *присталица идеје југословенства*. Управо разматрајући геополитичке последице анексије Босне и Херцеговине од стране Аустро-Угарске, поставио је целокупан српски и југословенски проблем. "Постоји јасно изражена тежња да цео југословенски комплекс од Љубљане и Трста па дубоко до у Македонију чини једну националну целину и развија културу на националној основи ... Главну масу тог југословенског комплекса чини српски народ који, осим тога, заузима и најповољније али зато и најтеже географске положаје, води главну борбу и подноси главне жртве за ту идеју". И на крају, када говори о анексији, Цвијић каже да "од јужне немачке границе до Цариграда простире се област мањих народа, противно источној, средњој и западној Европи, области великих народа. Све је ту у стварању, или се ствара и тежње српског народа за националном целином добиле су у свим његовим деловима прецизан облик." (Цвијић Ј., 1908., 56-61). Ове процесе не може нико зауставити, а поготову не Аустро-угарска. "Српски проблем мора се решити силом ... а одговорност за догађаје који ће наступити пашће само на Аустро-Угарску" (Цвијић Ј., 1908, 62). Било је то судбоносно предсказивање економичног обрачуна између нас и Аустро-Угарске 1914-1918, обрачуна који је почео управо анексијом Босне и Херцеговине 1908 (Чубриловић В., 1967, 988). Када је у питању било стварање југословенске државе заједнице, Цвијић је понекад романтичарски паглашавао оно што спаја југословенске народе, а занемаривао оно што их раздваја. У вези Срба и Хрвата, каже да "нико не сумња да су они етнографски један навод .. Али има и извесних разлика" (Цвијић, 1923. III, 32). Стога је предлагао да се Срби и Хрвати у етнографске карте унесе једном бојом, али са посебним нијансама.

У Цвијићевим геополитичким визијама Србија је била *саставни део Европе*. У том погледу је био истомишљеник са Стојаном Новаковићем. По Цвијићу, Србија је због свог суседског и прелазног положаја, културних и цивилизацијских утицаја, део европског -(посебно средњеевропског) просто-

ра. Културна, идејна, етнобиолошка укрштања, била су по његовом мишљењу предност, јер су погодна основа за независну просторну политику и изналажење заједничких интереса и споразумевања са суседним државама и народима. Међутим, колико су крштања и стапања разноврсних способности и предиспозиција утицала на политичку моћ Србије, Цвијић није био сигуран. У односу према суседима увек се борио против малограђанштине, уско-националних и шовинистичких гледишта у својој земљи.

Говорећи о критеријумима за разграничење *националних елитета* сродних јужнословенских народа, Цвијић каже: "Етнографске карте и етнографски списи су по правилу шовинистички: они који су их правили или писали махом прибрављају прелазне области оној народности којој сами припадају. У стручним круговима им се не верује, али је тако много необавештеног света у који унесе забуну. Шта више шовинисти су склони да не воде рачуна о процесу асимилације који се извршио у прелазним областима, и враћајући се уназад, у прошлост, реконструишу махом на памет стара етнографска стања која су им повољна и њих унесе у карте као да би данас вредела. Иду и даље, позивајући се на историју, на некадашња завојевања и "историјска права", не признајући данашње етнографско стање" Даље Цвијић додаје: "Истина, кад се може несумњиво доказати да је неки народ насиљем сведен на мањину у његовој важној историјској области, или је патера да промени веру и народност, онда се не може не признати потиштеном народу управо да тражи ту област за себе" (Цвијић Ј., 1920 и 1922. II, 203).

Цвијић је у својим делима често наглашавао значај саобраћаја и комуникација за интеграцију и политичку кохезију некоег простора. Још 1910. године је упозоравао да осим постојећих пруга, које спајају Србију са Средњом Европом (преко Заграда и Будимпеште) треба изградити попречне везе које би спајале јужнословенске области. "Наша држава је, по својој природној структури, и географски и привредно у стању лабилне равнотеже. Пред нама је велики рад да се поједине покрајине комуникацијама приближе, збију и споје. Од брзо зглобљених делова има тек да се направи органски спојена целина, солидна држава, чији је извоз осигуран и која нормално економски пулсира" (Цвијић Ј., 1922, II, 215).

Цвијићев идеал била је грађанска држава република са *потпуним правима грађанима* заснованим на идејама "Декларација о правима човека". Верску и националну једнакост и грађанске слободе сматрао је предусловом за независан развој Србије, и касније Југославије. Поред националних права истицао је личне слободе, јер "народ не живи само од националности као појма", већ "мора се поштовати и осигурати свака личност, а парочито не смеју сувише слободе узимати партијски људи". Залагао се за демократизацију односа у Србији, очекујући да "хумане идеје западне Европе улазе,

промићу, провлаче се и саме од себе ... Свака личност сазнање за своја права, почиње ценити слободу личности и ступа у конфликт с властима и државама, које противно раде" (Цвијић Ј., 1921, I, 70).

Закључак

Јован Цвијић је живео и стварао у време великих геополитичких промена на Балкану и у Европи. Био је веома успешан научник и национални радник. "Осећао је све проблеме малог, уз то разбијеног и неуједињеног народа, затвореног између не увек благонаклоних суседа, без слободног излаза на море и скучених могућности развоја. Припадао је генерацији која је следила природну тежњу свог народа да се уједини, и суочавао се, попут већине својих савременика, са нарастим прохтевима суседних држава да себи подреде овај простор. Уз то је стваралаштво почео у доба када српски владари нису налазили адекватне одговоре на присутне захтеве за остварењем националног програма и који нису умели да осмисле политику која би водила ка том циљу" (Трговчевић Ј., 1995., 73-74). Те одговоре Цвијић је црпио из својих политичко-географских и антропо-географских истраживања. Његови закључци могу се са аспекта савремене науке и стварности критички ценити преосмишљавати оспоравати. Историјска судбина нашег научног рада је да једнога дана буде превазиђен. Међутим без обзира на местимичну површност, противречности, и субјективизам у неким Цвијићевим делима, и он је несумњиво био први који је разумео сложеност услова постојања и функционисања српске, а затим југословенске државе, и који је истраживањима из те области дао научни карактер.

Литература

- Цвијић Ј., Општа географија. Аутропогеографија. Београд, 1969.
Цвијић Ј., Корушки плебисцит. "Нова Европа", 16, IX, 1920.
Цвијић Ј., Географски и културни положај Србије. Говори и чланци II, Београд, 1921.
Цвијић Ј., Балканско полуострво и јужнословенске земље. Основе аутропогеографије I, Београд, 1922.
Цвијић Ј., Анксија Босне и Херцеговине и српско питање, обј. 1908., прештампано у Ј. Цвијић, Говори и чланци I, Београд, 1921. с. 202-233.
Цвијић Ј., Антиетнографске пужности, Говори и чланци III, Београд, 1923.
Цвијић Ј., Границе и склоп наше земље. Књижевни гласник 1920. Прештампано у: Говори и чланци II, београд, 1921, стр. 195-

- 216.
- Цвијић Ј., **Излазак Србије на јадрачко море**, Говори и чланци, II, 1921.
- Цвијић Ј., вол. **Једипство Јужних Словена** (прештампано из Сциентиа, XXIII, јун 1918), Говори и чланци, II, 1921.
- Цвијић Ј., **О пашој држави**, говори и чланци, II, 1921.
- Илић Ј., **Неки аспекти рада Јована Цвијића у домену политичке географије**, Зборник радова ГИ ПМФ, Београд, 1978, бр. 25.
- Трговчевић Љ., **Политички погледи Јована Цвијића**, "Флогистон", 2, 1995, с. 71-92, Београд, 1995.
- Чубриловић В., **Јован Цвијић и стварање Југославије**, у књ. **Југословенски народи пред први светски рат**, посебна издања САНУ, CDXVI, Београд, 1967., с. 965-99.

Мирко Грчић

The elements of political geography and views of geopolitical problems of Balkan considered in Jovan Cvijić opus

S u m m a r y

Jovan Cvijić (1868-1927) is considered as a founder of antropogeography and political geography in Serbia. he used to deal with academical aspects of political geography and geopolitical problems in Serbia and Balkan of the first half of 20. th. century. His work in the field of elements of political geography in the country were, at that point considered as modern and also very important. But, his viewpoints were not in the character of scientific system, and his ideas also didn't represent geopolitical pattern. As a scientist, he was considered as up to date at the time, and as a "national laborer", he was known as a patriot and also a man behind the idea of United Yugoslavian countries. Critics were oponent, somtims, but also very positive. Some fo the subjects of political geography that he deals with and also some of the ideas that he was behind, are acute today. That is what it is all about in this article.

ГОДИНА 1996.
YEAR 1996.

Свеска -1
Volume - 1
Удк.911.37

Оригиналан научни рад
ДЕЈАН ЂОРЂЕВИЋ

ПРОСТОРНО ПЛАНИРАЊЕ - КЉУЧНА ОБЛАСТ АПЛИКАТИВНЕ ГЕОГРАФИЈЕ?

Дејан Ђорђевић 1)

Извод: Научна истраживања за потребе просторног планирања имају велики утицај на развој географије. Најпре, онда су проширили постојећа и створила нова сазнања географија, на свим образовним нивоима. Надаље, та су истраживања довела до креирања нових, много егзактнијих метода и техника, покушавајући да објасне детаље ове нове географске синтезе, мењајући при томе уврежене схватања у различитим областима географије. Данас, након више од 30 година истраживања, овај утицај је јачи него икад и допире све до области теорије и методологије географије. Његов интензитет је тако значајан да није претерано говорити о новом периоду развоја географије као научне дисциплине;

Кључне речи: примењена географија, планирање, координација, мултидисциплинарност, приступ, парадигма.

Abstract: Scientific research for physical planning have the great influence in development of geography. First, they have established and widened the knowledge of geographers, learning presently at all levels of educations. Second, those researches had provoked the creation of new, more exact, methods and techniques, mainly because the details for new geographical synthesis, leads to redefinition and modification of opinions in many different fields of geography. But today, after more of 30 years of researches, this influence is stronger than ever, even in the fields of theory and methodology of geography. This influence is of such a great importance that it is not overreacted to discuss about the new development era of geography as a science.

Key words: applied geography, planning, coordination, multidisciplinary, approach, paradigm.

УВОД

Простор, истраживања његових атрибута, аналитичко-синтезне оцене и вредновање представљају заједнички предмет интереса и географије.
Мр. Дејан Ђорђевић. Географски факултет. Београд, Студенски трг 3/3. Рад примљен 30. 01. 1996.

је као фундаменталне науке и просторног планирања као изразито апликативне и прагматичне научно-стручне дисциплине. Отуда не чуди да су пионири планирања у светским размерама и у пашој земљи били управо географи, да би се током бурних година развоја у планерску праксу укључили архитекте, економисти, социолози, грађевински, саобраћајни и комунални инжењери, експерти из области водопривреде, шумарства, пољопривреде, те свих домена заштите. Укључивањем стручњака различитих образовних профила у планерску праксу географи су изгубили монопол, али не и значај, још увек заузимајући кључне позиције, посебно у оквиру тимова за синтезу планских решења.

Уопште узев, међутим, мало је радова у свету посвећено проучавању односа између географије и просторног планирања. И она неколицина научно-теоријских расправа на ту тему одреда је ранијег датума - педесете и шездесете године овог века - у доба када су географи и дефинисали основне теоријско-методолошке постулате планирања, постављајући на тај начин научни оквир за будућа истраживања. У југословенским оквирима, географи и данас држе кључне позиције у планирању: илустративан пример је Просторни план републике Србије, којим руководи географ, а чланове најужег стручног тима готово искључиво чине географи или стручњаци стално запослени на Географском факултету Универзитета у Београду. Расправе о улози географије и географа у планирању, међутим, вођене су само фрагментарно: док су нпр. Жуљић (1956) и Радовановић (1976) писали о значају регионалне географије као синтезне дисциплине за планирање (поред неких других географа који су истицали значај појединих географских дисциплина за планирање, попут Вељковића 1985. године за индустрију), од расправа о значају географије као целовите научне дисциплине за планирање вредно је поменути само три. Дорић (1970) је сажето приказао улогу и значај природно-географских и друштвено-географских фактора у просторном планирању, указујући на оне који су од непосредне важности за ефикасну организацију простора. Перишић (1985-а) углавном проучава развој планирања у Србији и Југославији, делимично осветљавајући пресудну улогу географа у том развоју. Најопсежнији и систематичан приказ односа географије и планирања у периоду после Другог светског рата у средишњој Србији који је дао Вељковић (1993-94), и поред истицања теоријске основе и методолошког приступа примењеним географским истраживањима за планирање и уређење простора, пропустио да укаже на све разлоге који су довели до опадања интересовања географа за планирање, а који су довели до ситуације да се у појединим периодима значај географије маргинализује, да би данас поново добио на важности, посебно због имплементације просторно оријентисаних информационих система у планирању.

Имајући у виду напред речено, покушаћемо да на нешто другачији начин објаснимо у коликој мери комплекс географских наука значајан за планирање и вице верса, да укажемо на неке од разлога који су доводили до осеке интересовања географа за просторно планирање, неке новије тенденције у развоју сложених међусобних односа, све у циљу покушаја да се докаже да у домену апликативне географије нема значајније области од планирања.

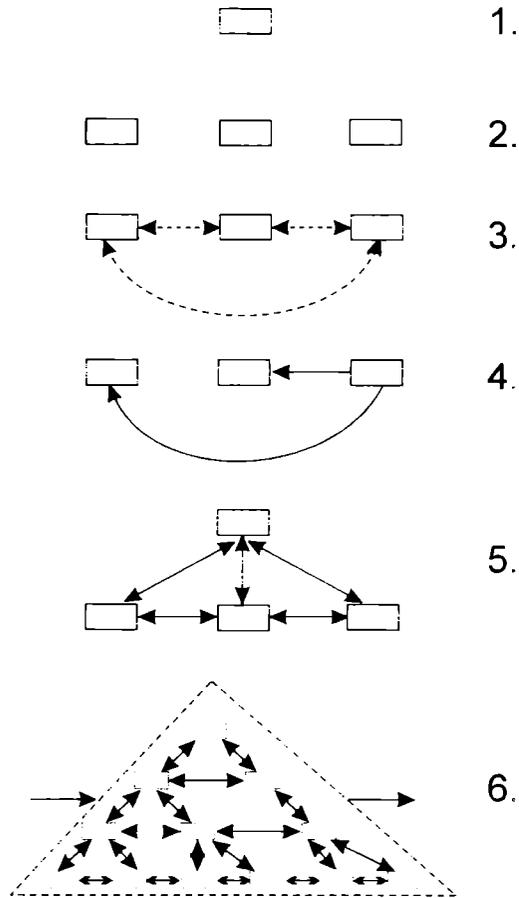
НЕКЕ ОСНОВНЕ ПОСТАВКЕ ОД ЗНАЧАЈА ЗА ТЕМУ

О општем значају географије као фундаменталне научне дисциплине довољно је писано, баш као и о цикличним периодима у њеном развоју везаним за промну теоријског или методолошког приступа, диктираним како постигнутим резултатима сопствених истраживања и кадровским квалитетима и преференцијама тако и променама у окружењу, које је у различитим периодима различито доживљавало значај и улогу географије у развоју науке и образовања у целини, а у ширим релацијама и њен допринос социјалним, економским па и политичким потребама државе, друштва, интересних група и појединаца. За све то време као основни проблем, односно недостатак географије истицан је недостатак њене апликативности, који је у радикалним ставовима по овом питању доводио до квалификације географских истраживања као "земљописа", неоправдано алудирајући на дескриптивну фазу развоја географије у раном периоду успостављања њеног статуса као фундаменталне науке. Иако се не може пренебрећи значај резултата истраживања појединих географских дисциплина за одређену практичну употребу, развојем науке и диверсификацијом дисциплине од географије је континуирано преузиман сегмент по сегмент основног предмета истраживања. Једном осамостаљене, ове су дисциплине попут незахвалне деце стале да оспоравају примат географији, све до данашњег дана. Повремено би географија поново добила на значају и угледу (сетимо се њене улоге у одређивању граница краљевине СХС), али су ти повратци били ефемерне природе, и ни у једној области није било могуће применити целокупан комплекс иначе веома разуђених географских истраживања, све до појаве просторног планирања.

Са друге стране, развој планирања је од почетка био праћен извесним проблемима око циља, предмета, метода и терминологије истраживања, иако је око сврхе планирања готово одмах постигнут консензус. Исте нејасноће присутне су у планирању и данас, резултирајући бројним дефиницијама предмета и циља које су међусобном често контрадикторне и есенцијално недоречене (Перишић 19856). Ипак, од самог је почетка било јасно да за

планирање неће бити довољно користити искључиво сазнање добијене географским истраживањима, иако је предмет био истовестан. укључивање других дисциплина никада није било реализовано без тешкоћа, углавном у погледу координације напора и правца и домена научно-стручних истраживања, као што је приказано на слици 1. У стварности, последња фаза у развоју - трансдисциплинарност - заправо у нашим условима представља идеал, и може се поистовестити са жељеним али никад постигнутим тзв. интегралним планирањем. При томе се спекулације око тога да ли је планирање мултидисциплинарна или полидисциплинарна наука /струка (Мариновић-Узелац 1986) чине безпредметним; заправо се ради о томе да планирање ни изблиза није решило неке од својих фундаменталних, напред наведених потешкоћа.

Готово да није потребно назначити у којој је мери географија значајна за планирање. Нека су истраживања показала да је приближно 90% одлука регионалних и локалних власти на неки начин повезано са географијом, односно географским простором (Магуире ет ал. 1991). При томе, посебно се локални ниво управе најчешће суочава са следећим питањима: 1. Где је? Какве су му карактеристике? Шта је око њега? У каквом је односу са осталим атрибутима простора? Могућност примене географских истраживања у планирању може се кретати у релацијама одговора на једноставнија питања, као што су "где" и "колико", све до најсложенијих типа "шта ако". При томе стоји констатација Брунинг-а (1953) да су чиста фундаментална географска истраживања недовољна и неприкладна за планирање, да се иста морају модификовати, што и јесте смисао апликативне географије. Начин на који ћемо то урадити условљен је конкретним планским циљевима, приоритетима и потребама, док квалитативне и квантитативне одреднице простора за који се ради план могу бити од мањег или већег значаја (Dziewonski 1963). То што планирање има у себи посебно изражену и потешцирану временску димензију будућег, заправо је само наглашавање недовољно истакнуте исте компоненте класичних географских истраживања: за овај су став (или опште прихваћено мишљење) више криви географи него географија (Tulippe 1946). Та истовестност предмета и методологија истраживања у великој је мери допринела да се основне теориско-методолошке примесе и истраживачки постулати географије уз незнатне измене користе у просторном планирању, на различитим просторним нивоима и са различитих аспеката, како је практично приказано на слици 2.

Сл 1: Кораци ка повећању координације истраживања (у планирању) - 1. Дисциплинарност (специјализација у изолацији); 2. Мултидисциплинарност (без кооперације); 3. Плуридисциплинарност (кооперација без координације); 4. Кросдисциплинарност (ригидна поларизација ка специфичном монодисциплинарном концепту); 5. Интердисциплинарност (координација на новом концептуалном нивоу); 6. Трансдисциплинарност (координација целокупног истраживачко-едукативног система на више нивоа).

Fig 1: Steps towards increasing coordination in research (in planning) - 1. Disciplinarity (specialisation in isolation); 2. Multidisciplinarity (no cooperation); 3. Phuridisciplinarity (cooperation without coordination); 4. Crossdisciplinarity (rigid polarisation towards specific monodisciplinary concept); 5. Interdisciplinarity (coordination by higher level concept); 6. Transdisciplinarity (multi-level coordination of entire education and innovation system).

Извор (Source): Jantsch 1972.

Сл. 2: Димензије просторне анализе
 Fig. 2: Dimension of spatial analysis
 Извор (Source): Joerg (1935).

Остале за планирање релевантне, пегеографске дисциплине никада нису успеле да остваре виши степен коегзистенције са просторним планирањем као што је то постигла географија. Шта више, и данас у оквиру економије, архитектуре, социологије и др. преовладава став да се планирањем баве само они стручњаци ових профила који у властитој струци "нису успели да се снађу", ово је посебно карактеристично за архитектуру, у којој се као општеприхваћен аксиом намеће мишљење да се урбанизмом и просторним планирањем баве оне архитекте које не умеју да пројектују. Одбацујући на тај начин "отпаднике" из властитих редова, створили су и према планирању амбивалентан, углавном неповољан став, пегирајући му аутономност предмета, метода и циљ истраживања. Упркос израженим тенденцијама ка специјализацији научних истраживања, разграичење области интереса и проучавања између појединих наука је у највећој мери ствар конвенције, на шта поред осталог указује појава нових и нових научних грана, рашчлањавајући перманентно већ разуђен комплекс наука. Интерпенетрацијом проблема и међузависности решења започео је у новије време изванштан процес интеграције и формирања схватања о еластичној подели знања, што резултира све већим бројем интерфакултетских студија са разних подручја која су до недавно била подељена, па се сада формирају

око нових центара интереса.

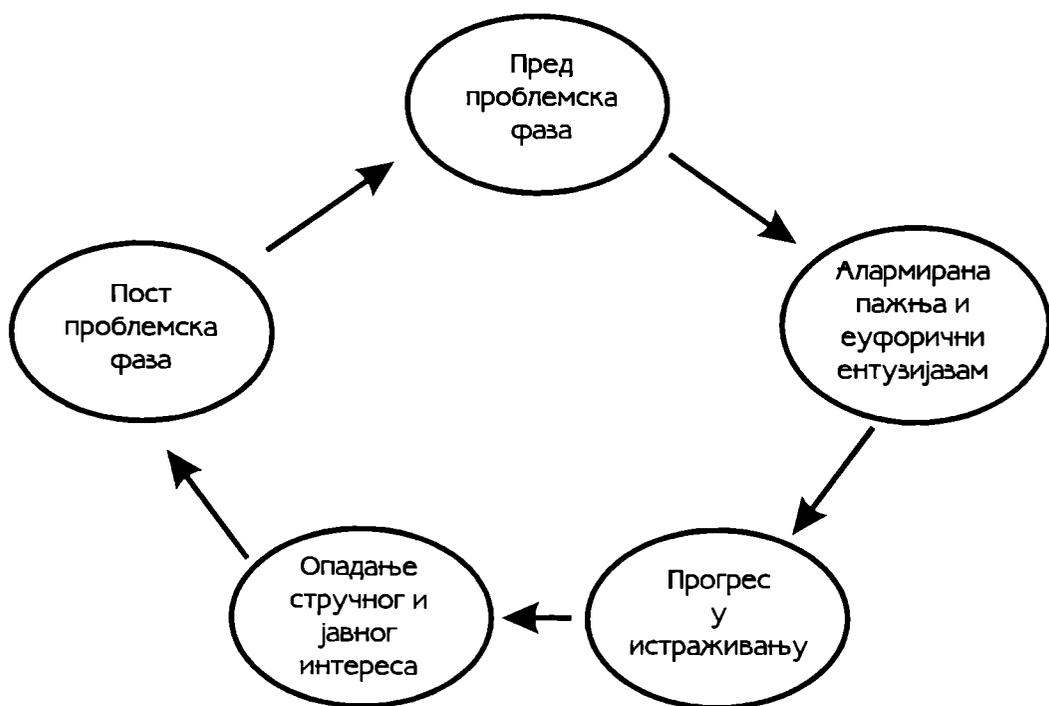
Евидентно је, међутим, да у оквиру саме географије (географа) постоје опречна мишљења о томе у коликој је мери просторно планирање корисно за географију. Као резултат, географија због унутрашњих проблема губи тешке стечене позиције, па је стога потребно подробније осветлити суштину овог, још незавршеног спора.

О ЗНАЧАЈУ ПРОСТОРНОГ ПЛАНИРАЊА ЗА ГЕОГРАФИЈУ

Појавом и убрзаним развојем просторног планирања у нашој земљи примењена географска истраживања су стекла солидну теоријску основу, јасан циљ и предмет истраживања и релативно развијену методолошку апаратуру. Иако је процес размене општих и посебних теоријско-методолошких елемената био двосмеран, географи су склони да истичу у коликој је мери планирање било помогнуто географским приступом: само Вељковић (1993/94) отворено говори о чињеници да је појавом планирања и све значајнијим ангажовањем географа у њему, апликативна географија развила сазнајни, функционални, вредносни и конструктивни приступ, проширујући истовремено и традиционални временски оквир истраживања на будући просторни развој. Мерлин (1988) чак сматра да је конкретизација сврхе истраживања за планирање довела до тога да се нека основна схватања у географији мењају - пре свега у погледу метода и научне области истраживања, што се очигледно манифестује и у измењеним наставним плановима и програмима основних и последипломских студија и код нас и у свету, те измењеним и прилагођеним називима научно-истраживачких пројеката. Он закључује своје излагање констатацијом да се већ сада може говорити о повој епохи развоја географије, када она, садржавајући фундаменталне одреднице, постаје поново корисна и употребљива у стварном животу.

Истини за вољу, учешће географа у планирању није било подједнако значајно у свим фазама развоја. Као што је то приказано на слици 3, у тренутку када је планирање у свету и нешто доцније код нас добило правни, институционални и друштвени легитимитет, у оквиру географије као матичне науке дошло је до алармирања и извесне еуфорије истраживача, као и увек када се појави нови, научно недовољно проучен предмет или проблем. Релативно масовним укључивањем географа у процесу планирања постигнут је извештајан прогрес у теоријско-методолошком домену, а апликативној географији је порастао значај и углед, како међу географима самима, тако и у широј научно-стручној јавности. У то време је и у теорији планирања доминирала тзв. објект-центрична парадигма/доктрина, по којој је предмет/објект истраживања, односно планирања - простор и његови атрибути -

био од виталног значаја за целокупан процес. Померањем теоријског тежишта на повећање значаја процедуралних фактора и система одлучивања, у пракси планирања све су више биле заступљене бихејвиоралистичке, социјалне и системско-кибернетске научне дисциплине, потискујући до извесне мере географију и географе. На тај начин је у следећој фази дошло до знатног опадања интереса за планирање и међу самим географија, који су се махом окренули другим, интересантнијим областима истраживања. Тако се круг затворио, доводећи географију на позицију сличну оној коју је заузимала пре појаве планирања.

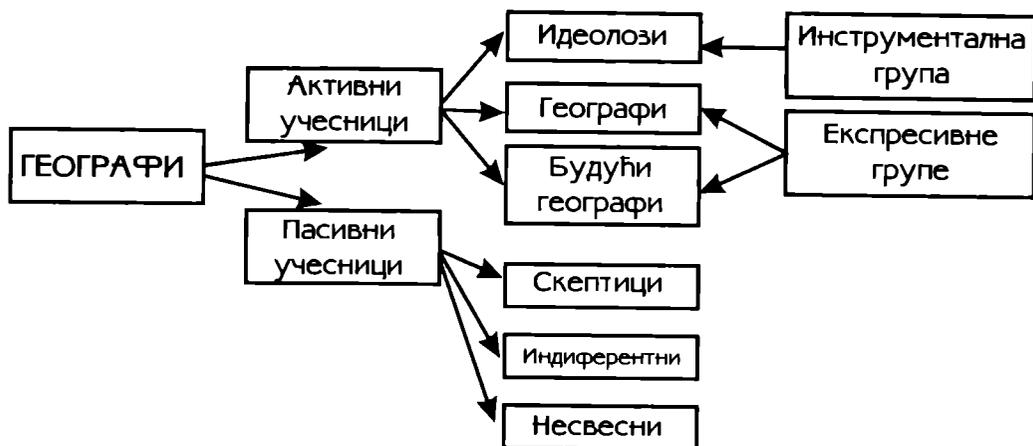

Сл. 3: Циклус интензитета ангажованости географа у планирању.

Fig. 3. : The geographers issue-attention cucle in planning.

На основу (modified after) Downs (1972).

У новије време, међутим, поново расте значај географије за планирање, односно поново започиње напред наведени циклус. Досадашње уско грло процеса планирања - недостатак и неажурност информација о простору - на добром је путу да буде сасвим решено. Појавом модерних Географских информационих система (ГИС) пронађено је ефикасно оруђе које ће знатно поједноставити, појефтинити и унапредити процес планирања, како у домену истраживања, тако и у домену одлучивања о коначним планским решењима и мониторингу имплементације планова (Ђорђевић 1995). Масовна и свеприсутна употреба ГИС-а изазвала је, наравно, оспоравања и покушаје негеографских дисциплина да конкуришу властитим информационим системима (без успеха) или да присвоје ГИС као властити (као геодете у Србији). Још једанпут је географија ушла на велика врата у планирање, а појам географски после дужег времена постаје синоним за модерно, ефикасно, па чак (у претераним ентузијазмом обојеним написима) и футуристичко, што је до недавно била резервисано за друге научне дисциплине и технологије. Појавом и имплементацијом ГИС-а, и не само у планирању, дошло је и до значајнијих померања истраживачких преференција посебно млађег географског кадра, а општа повољна клима и повраћен углед географије најбоље се очитује порастом интереса за студирање посебно перспективног кадра који је у ранијим годинама био привилегија само неколицине других факултета, односно научних дисциплина.

Сл. 4: Активан и пасиван однос географа према планирању.
 Fig. 4: The active and passive attitude of geographers toward planning.

Нису се, међутим, сви географи спремно укључили или прихватили планирање. На слици 4 смо покушали да, на основу властитих искустава, шематски прикажемо различите ставове и схватања географа о томе колико је планирање корисно и важно за географију. Опречна мишљења о овом интересантном и веома сложеном питању довела су и до опречних ставова: географи активни у планирању (дакле са позитивним ставом по овом питању) условно су подељени на две групе - родоначелнике и духовне оце имплементациј географског звања у планирање (који су и стварали одговарајући појмовно-теоријско-методолошки оквир) - те следбенике, који су веома вољни да узму активног учешћа у планирању, било због тога што се већ баве географијом, било исказујући намеру да се њоме убудуће баве. Са друге стране, географи који су у односу на планирање заузели условно пасиван став, могу се поделити на ове који не знају или нису свесни планирања, на оне који знају за планирање али им властита област научног интереса нема додирних тачака са њим, те на оне који знају шта је планирање, али су крајње скептични према његовој користи за географију у целини. Распоред ових снага у будућности, те реални параметри развоја и географије и планирања у будућности, одредиће који ће од ових ставова бити одлучујући у наредном периоду.

Један допринос просторног планирања географије не може се остварити. Након увођења планирања почео је у оквиру географских факултета и института тимски рад који није био карактеристичан за претходни период. Комплексне студије регије, које су раније радили истакнути појединци, данас се све чешће истражују и публикују као резултат тимског рада, односно истраживања великог броја научника, и то не само из области географије. На тај начин се у све већој мери превазилази ускогруда подела на физичку, друштвену, регионалну географију или картографију, отварају се потпуно нова поља научно-истраживачког рада у којој резултати мултидисциплинарних истраживања најбоље могу бити искоришћени у практичне сврхе, имплицитно доводећи до даљег прогреса фундаменталних детерминанти науке (не занемарујући, прозаично, ни финансијске користи за географију).

ПОУКЕ ЗА БУДУЋНОСТ

Обострано третирање простора непосредно повезује географију са аналитичким прогресним делом просторног планирања, без обзира да ли географија жели или не жели да постане својим научним методама практична делатност са новим, проширеним подручјем истраживања. Циљеница је да изучавање простора, до скоро садржај научно студијског рада географа

и у суженом обиму неких других струка, постаје стручна подлога једне практичне делатности, те тиме добија одређену пову друштвену/јавну улогу и значење. О томе изван наше земље постоје знатна искуства, обзиром на чињеницу да је географија у разним земљама активно укључена у све аспекте планирања. Сврха овог осврта је да па то подсети и евентуално покрене интерес географије за просторно планирање и *vice versa*.

Појавом просторног планирања створени су сви предуслови да географија постане уз научну и педагошку и практичну делатност. Појава планирања може се означити позитивним помаком у развоју географске науке и струке, јер су географске студије све више тражене и потребне за ефикасно планирање и уређење простора. Општа географија је, како то тврди Witt (1953), непогодна за планирање, али су специјално-апликативно подручје истраживања од виталног значаја и представљају основу сваког планирања. Појавом планирања географији је делимично враћен некадашњи високи углед, а не треба посебно истицати да се број публикованих радова студија у последњих двадесетак година више пута увећао у односу на било који ранији период.

Ова расправа нема закључак она је чак отворила и иницирала нека нова питања о односу географије и планирања - коначан суд о томе јели појавом планирања географија као наука добила или изгубила и у којим доменима, најбоље ће бити донесен кад о међусобном односу не буду писали савременици него неки будући географи-планири који ће проблем моћи да осветле историјско-хронолошки у међувремену, расправе ће се и даље водити и оспоравања ће и даље постојати, надамо се за добро и географију и планирања. Аутор ових редова је активан заговорник учешћа географа у планирању - отуд и постоји спремност да се па постављена питања у наслову овог текста одговори потврдно. Планирање је дошло до наше свакодневнице и струци остане, и само је до географа да одреде уколикој ће мери њихово ангажовање бити значајно за планирање. Апликативна географија, ма колико се спорили око појма и значења овог термина, може и треба да пронађе свој *raison de etre* у планирању, и не сме да испусти златну прилику коју је појавом планирања добила.

ЛИТЕРАТУРА

- Бруннинг К. (1953) **Landesplanung, Raumforschung und praktisch Geographie besonders in Niedersachsen.** Jahrbuch der geographischen Gesellschaft zu Hannover, Heft 3/4, 78-88.
- Велјковић А. (1985) **Допринос наших географа размештају индустрије на подручју града.** У: *Развитак и примена географске науке у Србији за протеклих девет деценија*, Одсек за географију и просторно планирање ПМФ, Посебно издање 3, Београд, 223-234.
- Велјковић А. (1993/94) **Однос између географије и просторног планирања - Анализа односа и веза у Средишњој Србији.** Зборник радова Географског института "Јован Цвијић" САНУ, Књ. 44-45, Београд, 103-127.
- Дорић Б. (1970) **Географија у просторном планирању.** Гласник Српског Географског Друштва, Свеска Л, Бр. 1, Београд, 59-73.
- Downs A. (1972) **Up and Down with Ecology-The Issue-attention Cycle.** Public Interest 28, 38-50.
- Dzewonski K. (1963) **Les recherches geographiques pour la planification regionale.** Centre National de la Recherche Scientifique, Memoires et Documents, Tome X, Fascicule 2, Paris, 9-13.
- Ђорђевић Д. (1995) **Теоријски приступ примени ГИС-а у просторном планирању.** Гласник Српског Географског Друштва, Свеска LXXV, Бр. 2, Београд, 19-26.
- Jantsch E. (1972) **Technological Planning and Social Futures.** Halesd Press, New York.
- Joerg W. (1935) **Geography and National Land Planning.** Geographical Review, April 1935, 177-208.
- Maguire D.J., Goodchild M.F., Rhind D.W. (1991) **Geographical Information System.** Longman Scientific Technical, Harlow.
- Мариновић-Узелац А. (1986) **Насеља, градови, простори.** Техничка књига, Загреб
- Merlin P. (1988) **Geographic de l' aménagement.** Presses Universitaires de France, Paris.
- Перишић Д. (1985 а) **О географији и актуелним питањима просторног планирања у Србији.** У: *Развитак и примена географске науке у Србији у протеклих девет деценија*, Одсек за географију и просторно планирање ПМФ, Посебно издање 3, Београд, 199-208.
- Перишић Д. (1985 б) **О просторном планирању.** Институт за архитектуру и урбанизам Србије, Београд.

- Радовановић М. (1976) Регионално планирање као област интердисциплинарног научног рада. Научни преглед, књ. 2, Научно друштво СР Србије, Београд.
- Tulippe O. (1946) *Geographic et Urbanisme. Bulletin de la Societe Belge d' etudes geographiques, Tome XV, No 1, 31-43.*
- Witt W. (1953) *Geographie und Landesplanung. Berichten zur Deutschen Ladeskunde, Band 12, Heft 1, 5-11.*
- Жуљић С. (1956) Географске студије регије и просторно плаиврање Географски гласник XVIII, Загреб, 32-36,

Dejan Đorđević

PHYSICAL PLANNING - A KEY AREA OF APPLIED GEOGRAPHY?

Summary

By taking part in the creation of the necessary theoretical-methodological basis, geographers significantly enlarged their research activity in the field of physical planning. Physical planning questions suited to geographical analysis range from simple "where" and "how much" to more complex "what if" types, and many geographical applications in planning can be based on questions expressed in these forms. Yet, only few geographers are willing enough to participate in planning process and particular object of interest within his theoretical frame, and that all applied investigations have doubtful significance for the pure science in question, i. e. geography.

The main objective of this paper is to investigate in which way planning influence geography, within the frame of theoretical, methodological and staff cooperation and coordination. The answer we are looking for is that physical planning is the key area of applied geography investigations, that the planning has give new blod to the traditional geographical researches, and there is no field of application of geographical knowledge that can and will be suited the interdisciplinarity of geographical thought than physical planning. In addition, some remarks are given over the interdisciplinarty of the planing issues, together with several circumstances which presents the behavioural baskground for absence of progress of geographers participance in planning, identifying reasons for such non-active behaviour and general unawareness of the impotance of physical planning to modern geography.

МИЋО СТОЈАНОВИЋ*

СВЈЕТСКЕ ТАЧКЕ СПОТИЦАЊА

У в о д

Када се цртају граничне мапе, онда се мало пита да ли је територија подијељена по етничком принципу. Тако може испасти, да творци мапа, умјесто да подјелом направе мир, изазивају рат или у најбољем случају оно што остало није прави мир. Творци карата, на примјер, за Босну истичу како су направили грандиозан плап - етнички су прекројили карту Босне и сачували државу у којој је обезбијеђен мир. Летимичан поглед на пут низ Балкан, преко Леванта до Израела (и до многих других немирних региона на кугли земаљској), разувјерио би свакога ко вјерује да повлачење граница на мапи, може да претвори непријатеља у доброг сусједа. Тако испада да творци мапа, доносе многим народима велику невољу. У бившој Југославији, Срби су живјели измјешани са Хрватима и Муслиманима. И нове граничне линије на мапи Босне остављају тешке посљедице. Историја је пуна оваквих неправди, најчешће направљених принудом и мимо воље појединих народа. Адолф Хитлер је 20 година послје париске мировне конференције на којој је прокламована могућност народа на самоопредељење и отцјепљење, иронично, газећи Чехословачку, изјавом како силом спроводи "самоопредељење" за тамошњу њемачку мањину.

Или, када су стварали Албанију 1912. године, европски државници нису претпостављали да ће она непрестано иницирати преко Косова кризно подручје па Балкану.

Ирско питање подјелом острва 1921. године, доводи католичку мањину под доминацију протестаната на сјеверу. Невоље су почеле поново 1969. године.

Крвави раскид хиндуистичке Индије и муслиманског Пакистана 1947. године оставио је иза себе доста нерјешених питања. Рат који је уследио, довео је **Др Мићо Стојановић, ваљадни професор, Филозофски факултет, Бана Лазаревића 1. 78000 Бања Лука. РС. Рад примљен 28.4.1996. године.*

до стварања Бангладеша. Још један рат је у току у индијској држави Кашмир. И у Индији живи још око 100 милиона муслимана.

Прецизне мапе којима су Арапи и Јевреји раздвојени у Палестини 1948. године проузроковале су дугогодишњи рат.

И, као што показује примјер Палестине, чак и када се људи пребаце негдје иза хоризонта, њихова осјећања се не могу избрисати. Млади Палестинци избјегли из Сирије још носе кључеве својих породичних кућа изгубљених у Хаифи прије двије генерације. Нико не нуди брза рјешења ових проблема. Међутим, научници који проучавају ова питања кажу, да се 292 групе народа налазе на разне начине изложене нестајању, а то је око једне шестине свјетске популације, скоро милијарду људи.

Тако због нерјешених политичко-географских питања и неправедног историјског наслеђа данас и мали простори, чак и ненасељени, који у свјетским размјерама представљају само малу тачку, представљају камен спотицања у међународним односима. Посебно су занимљиви оточни простори који се до јуче у географији нису ни спомињали и били ничија земља. Слично је са гребенима и планинским врховима и превојима. Међутим, такви простори могу представљати трајна кризна жаришта.

Кратки спој на линији Букурешт - Кијев

На географским картама Европе тешко се може наћи Змијско острво, смјештено на црноморској пучини наспрам сјеверног дијела Дунавске делте, чији рукавац сачињава садашњу румунско-украјинску међународну границу. То некада сасвим безначајно острвце, од 1918. до 1940. године (као и читава Бесарабија) припадало је Румунији, која данас тражи то минијатурно острво. Румунија, наиме, сматра да се острво "незаконито" налази под украјинском јурисдикцијом.

Међутим, Украјина је изненађена због румунских територијалних претензија, и најављује, да неће учинити никакве концесије у погледу територијалног интегритета. Тако су се односи између Украјине и Румуније спотакли о камено острво, чији историјат "острво змија" је врло замршен. Наиме, помиње се први пут Међународним документом 1857. године по окончању Кримског рата, а париским протоколом потврђено је да Змијско острво спада у састав Дунавске делте и треба да слиједи његову судбину. А Берлинским уговором (1878), (послије руско-турско-румунског рата) Отоманско царство је уступило острво румунској краљевини.

Међутим, 1940. године последије склапања пакта Рибентроп-Молотов о анексији Бесарабије, ово острво је остало у саставу Румуније, као и читава делта. Даље, Париским мировним уговором из 1947. утврђено је да граница

између СССР-а (и Украјине) остане опаква каква је била 1940. године, тј. острво је припало Румунима. Али, 1948. године о "трасирању" заједничке границе специјално совјетско-румунским уговором, 1945. Змијско острво је припало СССР-у. И Хелсиншким и Париским документима, Румунија је признала границе. Сада, пак, послје распада СССР-а, то ненасељено и безводно острвце површине свега 1,5 квадратног километра, постало је саставни дио Украјине, због чега се са стране Румуније чују жучне оптужбе. Повод је, како се истиче, предузимање неких активности од стране Украјине око острва, што се протумачило као игнорисање претензија румунских власти на ту територију. Из Украјине кратко реагују: "Што се нас тиче Змијско острво није предмет за расправу. Он је давно ријешен".

А што се Букурешта тиче није само у питању Змијско острво, већ и простор од укупно 7.000 квадратних километара. Румунија жели да се разграничи црноморска румунско-украјинска гранична зона, и да се назначи ништавност пакта Рибентроп-Малотов, закључен 1939. Сходно том пакту, односно његовом тајном анексу, СССР је 1940. године анектирао цијелу Бесарабију.

Украјинци сада тврде да се та "давнашња историја" њих уопште не тиче, јер данашња Украјина нема с тим пактом никакве везе.

Међутим, ни у Букурешту, као ни у Кијеву нико не крије да је Змијско острво постало предмет врло оштрог спора оног тренутка, када је устаповљено да оно, у ствари, "плива на нафти", а откривене су у његовој зони и велике количине плина. Дакле, интересовање за ово острвце има дубоку економску основу. Уз то, украјинска војска тврди да је положај острва врло важан у војно-стратегичком погледу.

Као што се види, иако је простор мали, компликације могу изазвати велике потресе у овоме региону.

Отварање кипарског досијеа

Кипарско питање се рјешава од 1974. године. Проблем је у томе што Кипар не прихвата суверенитет Турске и политичку равноправност на острву. Даљњи проблем је и у томе што и Грчка није за рјешавање кипарске кризе "на парче".

Кипар тражи демилитаризацију острва, уз прихват међународних снага у којима би биле ангажоване мировне снаге и трупе из Грчке и Турске. На основу оваквог става аналитичари називају да Кипар и турски комплекс чекају да уђу у поступак брзих рјешења, сличну оној из Дејтона за Босну.

Без обзира када ће се и како ријешавати кипарско питање, оно спада у ред оних који оптерећују међународне односе у овом дијелу свијета.

Затегнутост у Егеју

Још једно мало острво оптерећује односе двију држава - Грчке и Турске. Ријеч је о каменој стијени насељеној стадом коза која вири из Егејског мора далекој 4 миља од Турске обале. Острво је величине као осредња башта, саопштавају из Грчке, али оно је грчка национална територија. Међутим, и Турци својатају оток у архипелагу Додеканеза.

Турска и Грчка су 1987. године поново ушле у рат, кад је турски брод за истраживање нафте покушао да ради у спорним егејским водама. Садашња ситуација је врло напета, јер су турски повинари хеликоптером долетјели на Имању и на ненасељеном острву уклонили грчку заставу и поставили своју. Онда су дошли Грци и уклонили црвено знамење са полумјесецом и вратили своје национално обиљежје. Послије овога "маневра" заставама и Грчка и Турска су изјавиле да не желе ескалацију и затегнутост у региону.

Турска оптужује Грчку због непријатељских потеза и због угрожавања виталних интереса Турска - користећи кризу око Кардака као изговор - што има за циљ угрожавање веза између Турске и Европске уније.

Тензија између два супротстављена сусједа настала је и због острвца у источном Егеју - Кардаку на турском исто као и Имија на грчком, на које обе стране полажу право. у питању је геостратегијски положај.

Страсти су се посредством САД смириле, али ватра може лако да се прошири у велики пожар. Јер, у областима источног Средоземља и Егеја оружје се из дана у дан и даље нагомилава. Према подацима Уједињених нација, Грчка и Турска су највећи увозници оружја у прошлој години у свијету. Америка је, на примјер, Турској извезла 932 оклопна борбена возила и 671 Грчкој, док је Њемачка Грчкој испоручила 85, а Турској 54 оклопна транспортера. И ово је додатно оптерећење односа између Турске и Грчке.

И раније су ове двије земље имале значајне активности око увоза оружја.

С обзиром на ситуацију, и мирољубиви преговори требало би да добију на убрзању. Ово тим прије што Грчка позива све народе свијета да под повољним условима насељавају око 2.000 пустих острва, па што Турска панично реагује. У питању је стратешки значај острва због којих се грчака влада одлучила да крене у програм њиховог насељавања.

Заоштрава се спор око мореуза

Турска је 1936. године потписала Конвенцију из Монреа. У с међународном документу, на којег су параф ставиле и друге земље.

пише да у вријеме мира сви бродови имају право на слободни пролаз: " ... дању и ноћу, под било којом заставом, са било којим теретом, и то без формалности".

Турска данас упозорава: Босфор је закрчен, постао је претијесан. И поставља питање: Шта да се ради?

Међутим, за шест деценија откако је наступила на снагу ова Конвенција много тога се промјенило. Прије свега, откривена су нова налазишта нафте, која се великим дијелом транспортује кроз Босфор и Дарданеле, мамутским трговачким бродовима којих је све више.

Наиме, када је својевремено усвојена Конвенција у Монтреу кроз пролазе који раздвајају Европу и Азију годишње је пролазило неколико стотина бродова, и то за садашње представе - малих. Данас кроз Босфор за 12 мјесеци прође преко 40.000 лађа, што, ако се послужимо једноставнијом рачуницом, у просјеку износи 110 сваког дана. Тонажа је повећана 20 пута, јер су у међувремену изграђене танкерске грдосије дуге и до 300 метара.

Осјећајући угроженом регион мореуза Турска је једнострано увела многа ограничења за пловидбу кроз Босфор и Дарданеле. Ова ограничења су у супротности са оним што је усвојено у Монтреу. Између осталог, Турска тражи да земље чији бродови плове кроз мореузе морају унапријед да пријаве "опасне терете". Пријети се, противном, да ће за такве државе бити забрањен саобраћај. Јер, 1994. године у судару два танкера страдало је 30 лица, а огромне количине нафте које су се изиле у море гориле су данима у Босфору. То је пријетило Истанбулу, па и шире.

Али, многе земље, Русија, Грчка, Уједињених арапски емирати, прије свих, противе се једностраном потезу Турске. Тачно је, да је промет повећан и да је Истанбул угрожен, али многи тврде да се иза свега крију "велике прљаве игре". Ријеч је о нафтоводима које треба да изгради Русија од Бургаса (Бугарска) до Александрополиса (Грчка) за које тренутно нема средстава ни времена као што је овакав грандиозан подухват. И Турска размишља да добије нафтовод којим би се транспортовала нафта из Азарбејџана - од Каспијског мора до Медитерана, односно до западне Европе.

Сада многи виде да је ситуација таква која би довела до кризе сличне оној око Суеца 1957. године. У прошлој години руски бродови су били заустављени 250 пута.

Рат у планини Кондора

Перу и Еквадор су у рату ограничених размјера због "ничије територије", односно "комада џунгле".

Треба видјети узроке сукоба између два сусједа. Спор је стар више од пола вијека, а корјени сежу у далеко вријема након шпанских освајања "зеленог континента" у 15. вијеку.

Прва разграничења између ових двију држава послје распада шпанско-португалског царства на латинскоамеричком континенту још нису окончана и тешко је наслутити када ће бити. Заправо, протоколом из Рио де Женеира из 1942. године договорено је повлачење границе, јер је њиме окончан једногодишњи рат. Посредници у мировним преговорима и гаранти оживотворења Протокола биле су САД, Аргентина, Чиле и Бразил.

Међутим, Еквадор је одбио да призна одлуку да "комад џунгле", простор од 340.000 квадратних километара на обронцима Кордиљера дел Кондор (планине Кондора), припадну Перуу и цио посао разграничења остао је недовршен. Тако је све било мирно док геолози недавно нису открили да се под џунглом спорног подручја крију велике резерве злата, неких ријетких метала, нафте и уранијума, па је Еквадор одлучио да у спорном подручју без много буке подигне десетак својих војних постаја и тиме симболично докаже да се није одрекао ове територије.

Перу одговара на ове акције Еквадора упућивањем тенкова, артиљерије, борбених авиона и хеликоптера да "уљезе" отјера с простора који, иако необиљежен, сматра дијелом своје територије. Тако под Андима избија сукоб. Тренутно је посредством земаља гарнта Протокола установљено крхко примирје.

Ради се о Давиду и Голијату. О томе говоре бројке и богатство зараћених страна.

Перу се простире на 1.285.000 km² и има 23 милиона становника. Располаже са завидним рудним богатством - огромним резервама злата, сребра, угља, пирита, бакра, олова, соли, нафте, цинка и др.

Еквадор заузима 284.000 km², а насељава га 11 милиона житеља, и у односу на свог сусједа прави је сиромаш у рудама, па откривене резерве у спорном подручју добро би дошле овој сиромашној земљи.

Тако политички аналитичари тврде да гранични спорови ескалирају кад се у тим зонама открију неке стратешке сировине. Дакле, повод - економски, посљедице - политичке.

"Освета" историје

Ситуација је занимљива колико и компликована с обзиром па то да је посљедица "историјских збивања" из друге половине 16. вијека. Наиме, 1565. године енглеска краљица Елизабета I дала је острвце Бреку у Ламаншу једном свом поданику као феудални посјед и додијељујући му, истом при-

ликом, титулу "господара". Њена намјера је била да стане на пут гусарима, који су пресретали и пљачкали лађе, а онда сигурну заштиту налазили на пустим и ненасељеним острвима Сарк и Бреку. у том смислу краљица је обавезала поданика да гони пирате и не дозволи приступ на острво. Радило се, како документи кажу, о привременом рјешењу.

Да ли се данас, послје четири вијека, након издавања "привременог рјешења" ово може сматрати важећим?

У чему је спор? Кад су острва дата "господару" на чување, добиле су самосталност коју су до данас задржали. Острва пису у саставу Велике Британије, у формалном смислу, али надлежност над њима има британска круна.

Занимљиво је да на острвима постоје све структуре власти, укључујући и парламент од 12 чланова, а на челу је Бомон, човјек са титулом племића. Он себе сматра потомком Нормана с француским презименом и једини је легитимни заштитник острва.

Сад су острва купили енглески милијардери који од њих хоће да направе пословну централу за трговину са свијетом. Већ су уложили огромни капитал за уређење острва. Међутим, сусрели су се са непредвидљивом препреком житеља отока који сматрају да им је угрожена "држава". Дошло је до сукоба због сићушних острва између богатих и сиромашних. На острвима живи 570 људи. Бреку има 900 метара дужине, а ширина му је половина од тога. Сарку је још мање. Срећом борба није још почела оружјем, уз вјеровање да судски процес који се води између сукобљених страна неће бити интернационализован кроз конфронтацију двије приобалне земље - В. Британије и Француске - будући да је то чисто британска "унутрашња ствар".

Острвца су у приобалном подручју Француске која за кратко могу имати стратешка значења. Ни незадовољни мјештани неће мировати. Браниће посљедњи феудални посјед у Европи који је под налетом економске моћи и оних којима је више до стварања капитала него до поштовања традиције, мира и уважавања људских права.

Географија забрињава и војне експерте географе

Корзика, Наполеоново родно мјесто, са 240.000 становника, француско острво у Медитерану, води жестоку кампању за већу аутономију да самоопредјељења и отцјепљења. Ријеч је о сепаратистичкој групацији која пријети да прерасте у мафијашко безакоње. За неколико посљедњих година експлодирало је на хиљаде бомби. У 1995. години на Корзици су одјекнуле 602 експлозије, а у прве двије недјеље 1996. године.

Милитантно "историјско крило" Националног ослободилачког

покрета Корзике демонстрира војну моћ са 600 до 800 модерно наоружаних герилаца (окључујући оклопне аутомобиле, модерно лако пјешадијско наоружање, бомбе, експлозиве итд.).

Ове активности представљају сталну опасност за Француску. Чине се огромни напори да се овај прокрет неутралише, али већ десетинама година он не само што се не распада, већ прераста у све већу опасност да разбукта ватру у зони пренапрегнутог Медитерана.

На просторима Европе, конкретније у Италији, и непознати географски простори могу бити сметња иру у једној држави. Наиме, мала планинска варош на сјеверу Италије од постанка 954. године жели промјену господара. То је мјесто Себорђа која за себе трвди да је независно војводство. Овај градић се хвали да има свога принца, устав, владу, централну банку, валуту, војску коју чини 10 војника (дакле, доста елемената државности) и истиче да 1000 година није потписао никакаву националну повељу о приступању држави у којој се налази.

Град је смјештен у сјеверној Италији, 18 км источно од Монака. Први пут се помиње у историјским документима 954. године када је локални гроф даровао мјесто бенедектинцима. монаси су 1079. постали принчеви, а "војводство" је успјело да избјегне припадност било којој земљи.

"Себорђа није италијанска", наглашава њен принц. Она је стара 1041 годину, а Италија 134. Можда Италија припада Себорђи! Мјештани су гласали за независност 1993. године, па Италија ту ништа не може сем да потпише споразум као што је Француска потписала са Монаком. Заправо, Италијани у Монаку не плаћају порез, а Французи плаћају. Себорђа ће, по мишљењу гувернера централне банке и директора комуникација града, бити "порески и финансијски рај". Она ће за Французе бити Монте Карло.

На Бечком конгресу 1814. године, када се послје Наполеоновог пада, кројила мапа Европе, прескочена је Себорђа, тако да се није нашла на списку земаља које су ушле у Италију када је 1861. ова држава формирана.

Посебно је за Себорђу охрабрујуће, и она се па то позива, што је Мусолини 1943. изјавио и тврдио да Себорђа није италијанска територија.

Међутим, догодило се, да су овај град морали Нијемци да освоје због геостратегијског положаја симболичним ратом у II свјетском рату. Али, 1948. године изненада је постао Италија.

Данас Себорђа жели да на свих 13 квадратних километара свог војводства избјегне замке савремених држава - високе порезе, превише прописа, организациони хаос и корупцију. У Министарству спољних послова у Риму се питају: Гдје би био тај град, и сматрају признавање Себорђе глупошћу? Ипак Себорђа се не предаје лако. Њена 352 држављанина неће ове године плаћати порез Риму. За своју валуту - луичино - сматрају да ће

ускоро постати конвертабилна. А што се тиче устава у процесу је стварања. Истичу да не желе да праве грешке свих држава, сем Британије, чији устав није писан и даље се развија. Ако ће то бити велики порески и финансијски рај за многе државе, онда овај мали простор може дати велике главобоље не само Италији, већ и Европи. Јер, брзо ће се због низа државних олакшица и будућег богатства сучелити интереси сусједних држава.

Довољан разлог за бригу

Сепаратизам Сјеверне Ирске потреса Енглеску. О томе свједоче бомбе по Лондону као "хитац упозорења" којим Сјеверна Ирска већ 30 година диверзантским и терористичким дејствима води борбу за независност. Присутно је војно насиље са потенцијалима за вођење дуготрајног рата. А сваки рат може да измакне контроли политичара и војске. Ово тим прије што Ирска Република има дуге везе са "републиканским покретом" у Сјеверној Ирској. Стање је максимално заоштрено, јер Сјеверна Ирска не одустаје од свог циља - независност. Ослободилачки покрет Ирске нуди "дејтонску формулу", али Енглеска не прихвата преговоре, док се не заустави тајно насиље.

Кад је о Енглеској ријеч онда се њене бриге осјећају и у простору Јужног Атлантика око исто тако копна окруженог морем - острва Фокланд (Малвини), на којем живи само 2000 Британаца, удаљеног од метрополе преко 10.000 километара. Наиме, због рата који је Енглеска водила против Аргентине око ових острва, у Аргентини се осјећају потреси незадовољства због фокландског рата и због убијених 4.000 људи, а између 10.000 и 30.000 несталих. У овој земљи је 20% незапослених, радници такође постају деперадоси. Аргентина је принуђена да објелодани своме пароду застраћујуће податке о судбини несталих за које ваздухопловни официри причају о летовима смрти у којима су ухапшени, од којих су многи били немоћни да ходају од мучења, укрцавани у авионе, дрогирани, а затим живи избацивани у ријеку Плату и Атлански океан. Због свега овога што је рат донио, осјећају се струјања која наводе на поновни рат, реваншизам и ослобођење отока. Тако острва оваца и пипгвина, како их Енглези зову, и даљ представљају латантну опасност и као старо жариште може постати актуелна нестабилност у овоме региону. А Енглези, неовисно на удаљеност отока, величину и сиромаштво, не одричу се овог врло важног геополитичког и војно-стратегијског простора. Евентуалне жртве нису битне и неће се бројати.

Слична ситуација је и на Хаитима. Послије прошлогодишње интервенције САД, да би се очувао мир на овом отоку, УН су упутиле на овај оток 6.000 војника и 850 цивилних полицајаца. Они су, заправо, замјенили мулти-

националне снаге предвођене САД, које ово острво контролишу из стратешких разлога. Не желе да у непосредној близини имају још једну Кубу.

Неизвјесна судбина медитеранске стијене

Послије готово 300 година британске владавине становници Гибралтара налазе се у неизвјесности око политике и екопомске будућности ове колоније.

Непрестани притисак Велике Британије и Шпаније, које полаже суверенитет на ову стијену на свом крајњем југу, доживио је свој врхунац у демонстрацијама без преседана у уличном насиљу које влада на овом простору. Напетост расте, јер према споразуму из 1713, којим је Гибралтар додијељен Британији, сада ће полуострво бити додијељено Шпанији. Око 30.000 становника је на ивици, стрпљења, јер се недовољно брзо рјешавају проблеми у колонији. Међутим, Британија пријети наметањем и продужењем директне владавине, уколико се стање не нормализује.

У земљи влада шверц дрогом, корупција, насиље и кријумчарење. Врши се пресретање и претресање бродова. Када је усилиједила интервенција, избила је побуна у којој су масе нартале на снаге безбједности. Шири се талас захтјева за деколонизацијом. Ситуација сваког часа постаје напетија. Британија се још не одриче полуотока. Поручује да ће се повући, кад јој полуострво не буде било потребно. Према геостратешком и геополитичком, као и војном значењу Гибралтара, не може се очекивати скоро повлачење. Гибралтар представља врата Средоземља.

Много више ни око чега

Ситан географски објекат на административној граници између Савезне Републике Југославије и бивше Југословенске Републике Македоније, као што је кота 1703, жели се претворити у отворен разлог за међународни сукоб. Наиме, са македонске стране стигао је знак за узбуну поводом једне коте у граничном појасу са Србијом. Сваки дан су у Министарство одбране стизали педантно пописани ситни инциденти, који до данас остају непознати међународној јавности, да би се сви заједно скупљени протумачили као ескалација граничних провокација и координирани политичко-психолошки притисак са сјевера. Заправо, у наведеном контексту кота 1703, на коју је наишло неколико југословенских војника, означена је као стратегијски изузетно значајна, па и као могућан повод за насилну акцију македонске армије, коју подржавају снаге САД, пошто је унутар македонске територије (како то истичу Македонци).

Македонска страна захтјева хитно рјешење спора, што је наишло на одобравање снага УНПРОФОР-а, јер постоје разлози да се неспоразум изглади око још неутврђене границе.

Руски војни писац А. Свечин, који је пажљиво истраживао односе између европских држава, писао је трезвено о граничним питањима у раздобљу између два свјетска рата: "Мудра политика биће обазрива у заштити географских интереса, нарочито локалног, уског карактера. Она ће се често ограничити само на то да их укаже стратегији ради њене оријентације, па подвлачећи неопходност њихове одбране". У овоме ставу очевидан је рационалан закључак по којем никакав ситан објекат око граничне линије не може бити стваран разлог за међудржавни сукоб. Ако се, упркос томе, такав разлог истура у први план, врло је вјероватно да он служи као маска за друге, прикривене. Овоме треба додати и то да је британски писац Х.Ц. Велс врло мудро опомињао народе на штету коју може нанјети бескрупулозна и злонамјерна штампа, која је неспособна за било шта добро, а моћна да чини зло.

Некад су колонијалне силе водиле борбу за велике посједе, а данас за мало копно а доста воде, односно мале просторе уз велике бриге који представљају случај укрштања географије, историје, политике, нафте, трговине, економије, војске и националних интереса. Политички филозофи би рекли, да је овдје у питању економија као основа политике у међународним односима.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Симић М. (1988): Савремени међународни односи и рат, VINC, Београд.
2. Стојановић Бранковић (1992): Теоријски аспекти одбране и заштите; Универзитет у Бањој Луци, 1992.
3. Војна енциклопедија, књ. 3, 4, 7 и 9. РВЕ, Београд, 1972-1975.
4. Мала енциклопедија Просвета, Просвета Београд, 1976.
5. Повијест свијета (превод), Напријед, Загреб и Цанкарјева zaloжба, Љубљана, 1976.
6. Велики атлас свијета, Просвета, Београд и Младинска књига, Љубљана, 1975.
7. Листови: Војска - 15/92, 16/92, 2/92, 7/93, 91/94, 101/94, 96/94, 124/94, 100/94, 110/94, 43/93, 144/95, 151/95, 152/95, 188/96. 189/96.
Српска војска - 14/93, 27/95. и 30/95.

ПРЕГЛЕД ГЕОГРАФСКЕ ЛИТЕРАТУРЕ
REVIEW

М. Спасовска и др: ЕТНИЧКИ САС-
ТАВ СТАНОВНИШТВА БОСНЕ И
ХЕРЦЕГОВИНЕ Едиција - Етнички
простор Срба, Универзитет у Београду,
Географски факултет, Стручна књига
Београд, 1992. године, књига 2, страна
104, у прилогу: пет карата, осам табела
статистичких података. Издавач
Географски факултет Београд,
Студентски Трг 3/IV

Демографска наука све више
добија на значају. Потреба познавања
демографије, њене методологије, анали-
за, синтеза и кретања постали су
необходни у свјетским кретањима. Људски
ресурси постали су најзначајнији фактор
не само планирања, него и даљег развоја,
цивилизације и свјетског прогреса. У XX
вијеку демографска кретања су и фак-
тор економског развоја, друштвеног
развитка, стратегија, чиниоци геострате-
гије и геополитике.

Вриједни наставници и научни
радници Географског факултета у
Београду покренули су и реализовали
један значајан научни пројект "Етнички
простор Срба". То је један веома важан,
значајан, грандиозан научни пројект
реализован у веома тешким условима
(санкције), јер су и научни радници били
изоловани и била им је онемогућена
свака комуникација са свијетом. Књига
Етнички састав становништва Босне и
Херцеговине је саставни дио те значајне
Едиције (књига: 2), а има девет цјелина:

- Литература и напомене и
- Прилози: Статистичка документација:
осам табела и пет карата које су први пут
објављују.

Књига је због свог значаја
преведена на енглески, пољски и грчки
језик. Овај научни подухват реализован
је примјеном савремене научне
методологије, обимне научне грађе,
извора, документације, литературе, соп-
ствених опсервације, анализе, синтезе.
методологија и реализација, коначни
резултати презентирани су научној и
другој јавности јединственим критеријумима,
једнаким за све три главне
етничке заједнице: српско-православну,
хрватско-католичку и муслиманско-
исламску.

Истакнути су најважнији фак-
тори. узроци и посљедице етно-
демографских промјена и процеса,
утврђено је њихово поријекло, генеза и
просторна дистрибуција. Вриједност
књиге - научног дјела је и у научној анали-
зи појава узрока и синтези њихвих
посљедица. Извршена је анализа свих
релевантних фактора (политичких,
економских, историјских и др.) који нису
утицали на развој популације у бившој
Босни и Херцеговини. Утврђене су
важне чињенице које су карактерисале
становништво бивше Босне и
Херцеговине (велика просторна
измјешаност становништва три најмо-
бројнија ентитета, несклад у развоју по-
улације, неравномјерна бројност,

различита насељеност, однос руралног и урбаног становништва и друге. Овај начин рада - књига је и значајни допринос етничке анализе развоја становништва све три најмногољудније етничке заједнице што је до сада била "табу" тема или се проблематици једнострано приступало. Отуда заслуга и признање ауторима да су поред научне савјести показали и висок степен етике свога стваралаштва и личним ставом и изјашњењем допријели и неким рјешењима националне проблематике у најтежим данима српске историје и његовог народа. Укупна проблематика третирана је на објективан, високостручан и научно прихватљив начин. Аутори се књигом нису одужили само науци и своме раду, него својим научним и националним опредељењем доказали, саопштили свјету истину.

Значајки су обрађена четири најзначајнија периода за развој становништва бивше Босне и Херцеговине: - турски, - аустроугарски, - период између свјетских ратова и послерије II свјетског рата.

У предговору дијела проф. др Јован Илић истиче квалитете стваралаца и књиге, њихов научни приступ и способност анализе и синтез демографских појава, које су на простору бивше Босне и Херцеговине и сложене и довољно неистражене. Анализира у најкраћем садржају и истиче практичну корист: "1. омогућује свим читаоцима да се детаљно и дубље упознају са етничким карактеристикама и просторним размјештајем главних етничких заједница Босне и Херцеговине и 2. омогућује политичким и другим институцијама и факторима који се баве правно-политичким, војним, културно-просвјетним, економским и другим питањима овог простора да боље упознају, схвате и разумију његове етно-

демографске чињенице и проблеме, који су utkани у све поре друштвеног живота. Зато је врло добро да се ово дело ставља научно-стручној и осталој јавности на увид и коришћење".

У Уводном дијелу књиге истакнуте су у најкраћем историјске и географске карактеристике бивше Босне и Херцеговине, као и значај тог простора у односу на његово окружење. (Поткрале су се неке мање и неважне грешке: Бивша Б и Х била је велика 51.129 km² (а не 51,120 km²), а дужина обала је 25 km (а не 20 km).)

У поглављу Етнички састав становништва до краја турске владавине дат је преглед насељености територије бивше Босне и Херцеговине од палеолита до 1878. године. Наводе се значајни извори за бројно стање становништва, као дефтер из 1468/69. године који је на овом простору регистровао 37.125 хришћанских и свега 332 муслиманске куће; турског историчара Омер Лутфи Баркана по којем је било 334.325. становника (период 1520-1530. године), а од тога 38,7% муслимана. Наводе се и подаци пописа 1875 и 1876. да је у Босни и Херцеговини тада било (тадашњим границама простора) око 1,050.000 становника. у том периоду православно становништво насељавало је више од 53% простора а према индивидуалним пописима православних је било од 43,0 до 52,90%. Иако су турски пописи били нетачни, ипак их је требало навести за период од 1860. до 1875.

Аустроугарска администрација која је била доведена до перфекције у Босни и Херцеговини извршила је четири пописа према религијској припадности. На сва четри пописа (1879, 1885, 1895 и 1910. године) већинско становништво у Босни и Херцеговини је православно (42,88 до 43,49%).

Муслимана је било 32,25 до 38,75% католика 18,08 до 22,87% и осталих 0,31 до 1,39%. У 27 котара већинско становништво било је православно, у 15 котара и граду Сарајеву већинско становништво било је муслиманско, а у 12 котара католичко (1910. године). У урбаној популацији (1910. године) било је 50,76% муслимана, 24,49% католика и само 19,92% православаца. Пописом 1879. године било је евидентирано да Босна и Херцеговина има 1,158.164, становника, а 1910. године 1,898.044 становника.

Ратна разарања (1914-1918. године) утицала су знатно на популациона кретања становништва Босне и Херцеговине, Срби су гинули; муслимани се исељавали (Турска, Косово); а колонизовано страни становништво за вријеме Аустроугарског периода (био је међу њима велики број католика), такође се исељавало (највише у САД, Канаду, Аустралију и друге земље).

Између два свјетска рата извршена су два пописа становништва (1921 и 1931. године), било је 1,820.440, односно 2,323,555 становника. Већинско становништво чинили су православни 43,87 и 44,25%, затим муслимани 31,07 и 30,90%, и католици 23,48 односно 23,58% и остали 1,58 и 1,27%.

У већини срезова већинско становништво чине православни 28, муслимани у 13 и католици у 12 (1931. године).

Послије II свијетског рата вршени су пописи 1948, 1953, 1961, 1971, 1981 и 1991. године. Последице II свијетског рата за српско становништво биле су катастрофалне, Срби су чинили 72,1% жртава геноцида, са огњишта протјерано је 400.000 Срба. У периоду од 1945-1948. године 98% свих исељених из Босне и Херцеговине чине Срби. И поред тога Срби чине већинско

становништво и пописом становништва 1961. године, у Босни и Херцеговини. Првим послератним пописом (1948. године) у Босни и Херцеговини било је 2,565.227 становника, (православних 44,32, муслимана 34,71 и католика 22,61%). Последњим пописом (1991. године) у бившој Босни и Херцеговини било је 4,364.574. становника (Срба 33,5 муслимана 43,7 и Хрвата 17,3 и осталих 5,5%). Истакнута је и територијална подјела и њена демографска карактеристика, миграције, етничка хомогенизација, домаћинство и односи посједа и популације. Одговоре на многа отворена питања дале би и структуре по добу етничких група.

Дати су веома корисни Закључци, статистички подаци и веома квалитетне и корисне карте. Литература, извори и грађа су богати, али могли су се технички и квалитетније дати (формална примједба).

Овом квалитетном књигом (као и комплетном Едицијом), вриједни научни радници Географског факултета - аутори ове књиге дали су један веома значајан допринос, нови, објективнији и стваралачкији приступ указивању и ријешавању популационих проблема Срба. Да смо ову књигу имали двије - три године прије она би сигурно у многоме утицала на нека судбоносна питања Срба у бившој Босни и Херцеговини. Свима онима који се баве било којим питањем Срба књига ће бити неопходна литература и инспирација, зато трба да је има свака наша библиотека, школа, факултет, научни радник, грађанин. Она отвара низ питања и одговара успјешно на њих, зато заслужује велику пажњу јавности, највишу могућу оцјену и признање.

Књига је писана по свим правилима модерне научне методологије, а

њени аутори и корисници нису ни свјесни какво је одјело добила српска наука и наука о становништву.

Здравко Маријанац

РЕСУРСИ РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ.
Зборник радова симпозијума. Географско друштво Републике Српске и Урбанистички завод Републике Српске, Бања Лука, мај 1995. стр: 1-375. Штампа "Ветар" Панчево. Тираж 500 примерака. Цијена 100 динара.

Прво стручно удружење Републике Српске, њено Географско друштво, основано 29. маја 1993. године у Бањој Луци, одржано је у ратним околностима први научни симпозијум. Публикација је објављена уз помоћ донатора. Уређивачки одбор: др Рајко Ђато, др Здравко Маријанац и Мирослав Вујатовић, поднио је главнину напора организовања симпозијума, одк је главни уредник (др Р. Ђато) поднио терет уређивања и штампање зборника симпозијума у истој години, кад је и одржан!

Симпозијуми се одржавају, кад за њима постоје не само потребе, него и одговарајући научни и други кадрови и снаге. У једном тешком, дугом, грађанском, вјерско-етничком рату на просторима бивше Б и Х и Хрватске, гдје је српски народ створио своје државе, постајала је велика потреба, посебно за Републику Српску, тада још међународно непризнату, да се научно сагледају и оцијене са што више страна њени ресурси, као основ њеног опстанка. Ресурси су одређивани од физичке средине до књижевности и ликовне културе. у вријеме одржавања симпозијума РС се бранила свим снагама од бројних домаћих и међународних противника. У таквим околностима, у највећем граду РС одржан је први научни симпозијум

Географског друштва Републике Српске.

На симпозијуму је изнешено 38 саопштења са више од педесет аутора у два дана рада (25. и 26. маја 1995. године у Банском двору). Ево аутора и наслова тих саопштења: Др Д. Јакшић/ Ресурси Републике Српске - уводно излагање; др Р. Ђато: Република Српска - географске детерминанте интегралног и регионалног развоја (Овај реферат представља уводно географско излагање о чему ће бити ријечи нешто касније); др С. Максимовић, Д. Спасов, О. Јовановић, Т. Поповић, Л. Урошев и С. Ђорђевић: Клима Републике Српске; др Р. Чомић и Б. Крупљанин: Валоризација шумских ресурса Републике Српске; др С. Николић, др Ј. Стојчић и др М. Дардић: Ратарска производња у Републици Српској; др Ј. Кондић и Р. Бакић: Производња уљане репице у функцији биодизела; др Г. Кременовић: Воћарство Републике Српске - стање и могућности; др М. Дујић: Сточарство у Републици Српској; др М. Милићевић и Д. Јарић: Хидроенергетски потенцијал Републике Српске; др Р. Братић, др Б. Јакшић, др Д. Ђурић и Д. Сопић: Воде и могућности наводњавања пољопривредних површина Републике Српске; др Б. Јакшић, др Д. Ђурић, др Р. Братић и Д. Сопић: Заштита пољопривредног земљишта од сувишних вода; др Д. Василева: Мрежа станица за подземне воде у Семберији (1947-1990) и значај осматрања; др С. Стевановић: Приказ стања хидролошке информационе базе слива реке Уне као основ за оптимално управљање њеним водама; др Д. Труља: Термоминералне воде и геотермална енергија Републике Српске; др В. Ђуричковић: Соларни потенцијал Републике Српске - Глобално значење и његова поузданост; др Д. Мијатовић и др Д.

Секулић: Електроенергетски биланс Републике Српске; мр П. Гверо: Биомаса као енергетски ресурс Републике Српске; др Р. Лазаревић: Туристичке пећине у Републици Српској; др Р. Давидовић, др М. Љешевић, др Љ. Миљковић и мр П. Ђуровић: Спелеолошки објекти Петровачког и Лушци поља у Републици Српској; др Ђ. Марић: Анализа просторне структуре индустрије у Републици Српској; Љ. Протић: Минерални ресурси Републике Српске као основа индивидуалног развоја; др Б. Недовић и др В. Мејкић: Еколошка проблематика антропогеног коришћења еколошких ресурса; др Ј. Илић: Проблеми људских ресурса Републике Српске; др Б. Кривокапић: Елементи развоја популације бивше Б и Х од 1850-1991. године и вредновање демографске основе на примјеру Републике Српске; др З. Маријанац: Демографски проблеми граничних, брдско-планинских простора југозападног дијела Републике Српске; мр Д. Тошић, др С. Стаменковић и М. Милнчић: Природни ресурси и размештај насеља источне Херцеговине; др С. Пашалић: Природни ресурси Семберије и њихов утицај на развој и размештај насеља; др М. Бјеловитић: Средња Посавина Републике Српске - ресурси природне и друштвеногеографске средине; др М. Пецељ: Српска херцеговина - ресурсна акица и логика простора; др Д. Јакшић: Привредна структура Републике Српске у структури привреде српских земаља; др Р. Томаш: Ресурси Републике Српске у контексту јединственог тржишног простора српских земаља; др С. Ђорђић: Актуелна питања односа природних ресурса и привредног развоја; др М. Стојановић: Образовање - Ресурс Републике Српске; мр Р. Ракић: Народна

култура и народни живот у очуваној природној средини - непроцењиво благо Републике Српске; Р. Рисојевић: Књижевност и издаваштво као ресурси будућег развоја Републике Српске; В. Поповић, Д. Бијелић и М. Радивоја: Анализа стања музеја и музејске дјелатности на територији Републике Српске; В. Грандић: Ликовни тренутак Републике Српске и др В. Лукић: завршна ријеч.

Дајемо краћи осврта на нека географска саопштења, "Република Српска - Географске детерминанте интегралног и регионалног развоја" др Р. Ђната представља прави, уводни-географски реферат, који полази од историјског и политичко-географског оквира, без кога јене могуће схватити садашње стање и промлеме. Аутор види основну грешку рјешавања српског националног питања у стварању вјештачке, југословенске државе, у којој је српски народ и даље остао разједињен у административним јединицама ствараних вјековима од страних сила. Из тога је произишао геноцид 1941. година као и 1991-1995. године. Слиједи анализа битних ознака РС у њеним тадашњим оквирима (мај 1995, са 34.000 km²), те обрада фактора развоја (становништво, ресурси, привреда). Аутор је подијелио РС на четири нодално-функционалне регије: Баналучку, Добојско-бјељинску, Сарајевско-зворничку и Требињско-србињску."

Анализа просторне структуре индустрије у Републици Српској" др Ђ. Марића указује на десет индустријских подручја РС, која се карактеришу извјесном функционалном цјеловитишћу и не представљају регионализацију РС. Највеће просторно, са највише становника и запослених у индустрији је бањалучко подручје. (4,28 поена пре-

масредњаку РС од 1,78). Слиједи приједорско подручје (4,21), бијељинско-брчанско (3,23), зворничко (2,52), блиско средњаку је требињско подручје (1,17), док су остала у знатном заостатку.

"Елементи развоја популације бивше Б и Х од 1850-1991. године и вредновање демографске основе на примјеру Републике Српске" др Б. Кривокапића указује на битну чињеницу да муслиманска и католичка популација расла у наведеном периоду годишње за 8,6%, док је код православној популације пораст био 5,7%. Демографска основа РС понеким индикаторима је најбоља у Сарајевско-зворничкој регији (13,4 поена), слиједи Добојско-бијељинска, Бањалучко-Приједорска, док најслабије стоји Требињско-фочанска регија (10,8 поена).

"Демографски проблеми граничних, брдско-планинских простора југозападнoг дијела Републике Српске" др З. Маријанца. бави се простором, који је освојен од страна хрватско-муслиманских снага уз одлучујућу помоћ НАТО пакта. Дејтонским уговором РС враћена су само рубна подручја Петровачке, Дрварске, Гламочке и Купрешке општине, док је цијела Граховска остала у МХ Федерацији. Аутор указује на демографску катастрофу цијелог подручја, које стално губи становништво, постаје старије, број ученика у школама се у периоду 1965-1990. године више него преполовио. Геноциду II свјетском рату, затим колонизација у Војводину, имали су тешке посљедице поразвоју становништва наведеног простора. Аутор се залаже за хитне мјере државе и друштва на ревитализацији важнoг геополитичког простора РС.

"Привредна структура Републике Српске у структури привреде српских земаља" др Д. Јакшић пред-

ставља вриједан прилог у ком аутор указује на заостајање неразвијених дијелова бивше државе (углавном српских). док су најбоље прошле, најразвијеније републике Словенија и Хрватска, које су користиле сировине осталих и заокруживале своје економије. Би Х је промјеном система привређивања са централизованог на децентрализовано, прошла веома слабо. Република Српска, има према аутору повољну структуру и веома је комплементарна индустрији и привреди СР Југославије.

Узето у цјелини, Зборник симпозијума Ресурси Републике Српске представља вриједно дијело, посебно данас у недостатку одговарајуће литературе, па ће стога имати значајну употребу дуже времена. Због наведеног, Зборник на велику вриједност за највећи број научних радника, али и за наставнике географије. Зато би се он трабао наћи како у библиотекама школа тако и у рукама наставника. Ратне околности су биле одлучне за скроман тираж.

Милош Бјеловитић

Др Мирко Грчић АНАЛИЗА ПРОСТОРНЕ ОРГАНИЗАЦИЈЕ ИНДУСТРИЈЕ РЕГИОНА БЕОГРАД, Економски институт, Београд 1990. (стр. 237)

Књига Мирка Грчића представља значајан допринос веома сиромашној и оскудној литератури из подручја индустријске географије. Својим садржајем она укључује и развијтава низ проблема посебно значајних са географског аспекта. Писана је веома студиозно и садржајно на завидном методолошком нивоу.

Ова књига садржи велики број корисних оцјена и ставова који се односе на унапређење просторне организације и

функционисања индустрије у региону Београда. "Индустријски систем Београда је велики и сложен, уз то врло динамичан ...", како истиче аутор, чије усложњавање и компоновање проистиче из егзогених (организујућих и дезорганизујућих) и ендогених (самоорганизирајућих) фактора. Важно је истаћи системски приступ на коме се базирају савремена географска проучавања, те ова књига представља значајан научни допринос развоју индустријске географије код нас.

У овој књизи су дефинисани основни циљеви и задаци, презентирани главни теоријско-методолошки правци и приступи истраживању просторне организације индустрије различите научне провенијенције, анализирани организационе, гранске и територијалне карактеристике индустријског система Београда, те размотрена спрега индустријског система и окружења, као и основни механизми и процеси функционисања индустријског система региона Београда.

Аутор напушта тзв. традиционалну концепцију географског поимања и дескрипције простора и користи модеран приступ - системску концепцију простора као релативне категорије, дје се анализа базира на узрочно-последичним релацијама међу објектима и то у динамичком смислу. Овакво поимање простор анамехе потребу примјена адекватних метода и модела. Зато се у овој књизи сусрећемо са великим репертоаром статистичких, математичких, графичко-картографских техника и метода које су успјешно примјењене. Ут то је зналачки кориштен каузално-дијалектички начин размисљања и анализе. То је омогућило да аутор у анализи истовремено користи више релевантних фактора (варијабли) и

да на основу тога дође до закључака вишег степена егзатности, сложености, синтезности и дијалектичности. Знатно допуњен и обогаћен, али и оргиналан репертоар савремених метода анализе индустријског развоја и локације, може се оцјенити као врло значајан допринос нашој теорији и методологији у области индустријске географије, економске географије, али и просторне економије.

У оквиру конкретних анализа, посебну пажњу привлачи грански и територијални развој индустрије региона Београда. Стога је сакупљен и обрађен обиман емпиријски материјал, на основу кога су идентификовани оквирни и објашњени фундаментални процеси у развоју индустрије Београд. С обзиром на интензитет, врсту и карактер веза индустрије и доминантних чинилаца њеног развоја, Београд је након II свјетског рата доживио интензивну индустријализацију. Она је темељито трансформисала урбану средину, социо-географске и економскогеографске, еколошке и урбанистичке карактеристике града. Из ових истраживања јасно се види да је процес индустријализације био главни покретач друштвеног развоја, који је подстицао развојном политиком града, али и ефектима агломерације. Уз то, индустрија је утицала на промјену других дјелатности, на процес терцијаризације и слично. У том периоду развија индустрије Београда поједини фактори локације индустрије мијењали су свој значај, што је утицало на промјену размјештаја индустрије. Генерално посматрајући види се дјеловање контраверзних центрипеталних и центрифугалних сила, чије су територијалне посљедице контрације и деконцентрације индустрије региона Београда. овдје је неопходно истаћи дијалектички карактер ових анализа.

Поред тога, идентификоване су трансформације које свједоче о фундаменталним процесима који се кроз анализирани период одвијају у индустрији Београда. То су процеси просторне децентрализације и дисперзије индустрије. На исти начин означене су високоиндустријализоване општине, односно оне које имају улогу "центара развоја" и које су "периферне" у погледу темпа и достигнутог степена развоја индустрије. У гранској структури сваке општине у региону, индустријског и укупног привредног развоја региона Београда, јасно је да су они налази врло значајни за планирање и унапређивање општепривредног и индустријског развоја Београда.

Садржај књиге је заснован на аутентичним подацима и исцрпној документацији, као и на прецизној и самосталној њиховој обради. Третирање индустрије региона Београда има сврху да демонстрира апликацију математичко-статистичких модела на конкретном примјеру.

Поред обрађене материје, дата је још и врло корисна библиографија изабраних географских радова наших и страних аутора, те закључна разматрања. Уз то потребно је истаћи веома вриједан и обиман картографско-графички инструментариј који перзентује резултате истраживања и који је са великим умјећем урађен и уконпонован у овој књизи, те тако чини јединствену цјелину.

Имајући у виду да је проблематика којом се бави она књига врло актуелна и значајна, уз то обрађена на врло високом нивоу и на начин какав до сада нисмо имали у нашој литератури, она ће сигурно бити интересантна за све оне који се баве истраживањем и концепирањем просторне организације у

теоријском и практичном погледу.

Ђуро Марић

Српско географско друштво:
ЕКОЛОГИЈА И ГЕОГРАФИЈА У РЕШАВАЊУ ПРОБЛЕМА ЖИВОТНЕ СРЕДИНЕ, Посебно издање, књига 69, Београд 1990., стр. 3-181.

У организацији Српског географског друштва и Друштва еколога Србије, 25. и 26. јуна 1988. године, одржан је у Смедереву научни скуп "Екологија и географија у рјешавању животне средине", на којему је поднесено око 50 реферата - саопштења. Наводимо наслове 33 реферата са поменутог скупа који су објављени у књизи 69, 1990. године: Општи поглед на савремену екологију; Географска средина као географска и еколошка категорија; Метод моделовања и истраживања животне средине: Моћ и немоћ у знаности и очувању квалитете животне средине; Геопросторне науке и њихов однос према геоекологији; Географија и заштита животне средине; Смањење инсолације у Београду као последица измијењене средине у нашем главном граду; Еколошке основе друштвеног планирања на примјеру сјевероисточне Словеније; Утицај урбанизације на измјене у красу околине Београда; Значај физиолошке екологије за познавање животних услова ендемичних и реликтних биљака; Значај и примјена математичких метода у аналитичком и систематском проучавању биљних заједница; Еколошки погледи процеса урбанизације; Проблеми флексибилности у урбаној екологији; Геонорфолошки аспекти еколошких истраживања и високопланинске области Проклетија; Стање наставе животне средине на Новосадском универзитету; Проблеми и

процеси деградације високопланинских пашњака; Земљиште као необновљив чинилац биосфере и улога просторног планирања у његовој заштити; Туризам и животна средина; Еколошки процеси у географији; Примјери промјене животне средине у пограничној зони Србије према Бугарској; Антропогени утицаји на интензивирање урвинских процеса у Београдској Посавини; Индустрија као фактор загађивања животне средине у општини Краљево; Систем мониторинга животне средине у урбаним просторима на примјеру Панчева; Улога и значај рудералне флоре и вегетације у екосистемама градских и индустријских насеља; Могућности примјене неких метода у екогеографским проучавањима простора; Картографска анализа аерозагађености Крушевца; Утицај туризма на трансформацију животне средине; О односу економске географије и екологије; Еколошки инжињеринг - нове тенденције у заштити, обнови и унапређењу човјекове средине; Социјално загађење; Пејсаж и закон ентропије; Интеграција науке и животне средине.

На основу разноврсности објављених саопштења стиче се утисак да је садржаје бројних наука захватила екологизација под утицајем нарасталих потреба у простору претходне Југославије. На приказаном научном скупу, поред географа, еколога и биолога, учествовали су хемичари, шумари, економисти, просторни планери, љекари, туризмолози и други. Они су својим саопштењима дали прилог овом интердисциплинарном скупу. Ми ћемо се посебно осврнути само на неке.

У реферату М. Јанковића: "ОПШТИ ПОГЛЕД НА САВРЕМЕНУ ЕКОЛОГИЈУ И ЊЕН ЗНАЧАЈ" (стр. 5-17) даје се оцјена развоја екологије и

еколошких проблема у Југославији након II свјетског рата. Аутор, између осталог, сматра да у еколошким истраживањима има доста хаотичности, неорганизованости, субјективизма и изолационизма. Фундаментална екологије је била на маргинама проблематике, а примијењена сњ налазила у незавидном стању. Она је била одбаћивана, стављана у својеврсну изолацију у нашем друштву. Није била ни издалека искоришћена колико би било неопходно, посебно у областима заштите и унапређења спољашње животне средине и екосистема.

У саопштењу М. Радовановића и других: "ГЕОГРАФСКА СРЕДИНА КАО ГЕОГРАФСКА И ЕКОЛОШКА КАТЕГОРИЈА" (стр. 18-22) се истиче чворни фундаментални положај географије и екологије у систему знања о животној средини и њихова интегрисана функција. Такав положај резултира из објективне стварности наше планете, дакле из структурно динамичких и развојних процеса географског омотача Земље. Појављује се као уникална, многокомпонентна и макросистемска категорија и као велики саорганизовани и саморегулациони негенотропијски систем. Тај систем (геосистем) интегриса све сфере географског омотача са великим степеном органске и неорганске компактбилности.

М. Брицељ у реферату: "ГЕОГРАФИЈА И ЗАШТИТА ЖИВОТНЕ СРЕДИНЕ" (стр. 41-45) наглашава да у географији постоји идеална могућност за доказивање географије у изучавању деградираних животних околних, јер се ради о изразитом конфликту биосфере, у којој се човјек родно и коју је наслиједио и техносфере коју ствара сам. То је за географа изазов, јер теоријски има логичан систем за цијелокупно

регионално изучавање. Специјалистичке гране као што су физика, хемија, медицина и друге у последње вријеме продубљују своје методе за изучавање животне околине, али у суштини остају секторске и уске. Географија, захваљујући свом посебном мјесту међу наукама, овдје има посебну предност, ако буде знала да понуди друштву своје знање у употребљивом облику.

М. Илић у саопштењу: "ЕКОЛОШКИ ПРОЦЕСИ И ГЕОГРАФИЈА" (стр. 110-116), између осталог, истиче да географија као главна и најкомплексниј а наука-наставна дисциплина, која проучава просторне садржаје, има велике могућности и задатке у образовању и васпитању младих и народа у цјелини о нужности очувања животне средине. Географија и географи, користећи резултате других наука и резултате сопствених истраживања, првенствено треба да објасне просторне аспекте нарушавања животне средине, тј. да утврде територијално распрострањење загађивања, интензитет и начин њиховог дјеловања на остале просторне садржаје битне за живот људи. Главни задатак географије на овом плану је синтетички приказ нарушавања еколошке равнотеже у конкретном простору са знаком битних последица и праваца рационалног рјешења проблема.

Р. Давидовић је дао оцјену стања наставе из предмета "ЖИВОТНА СРЕДИНА" на Новосадском универзитету, проучавајући наставне планове и програме (стр. 88-92). Он сматра да је наставни предмет недовољно и најујединачено заступљен. Настава се изводи директно или индиректно само на 3 факултета (П р и р о д н о м а т е м а т и ч к о м , Пољопривредном и Медицинском). Аутор сматра да је недопустиво што у

плановима и програмима технолошко-техничких факултета овај предмет није нашао мјеста. Сматра да би овај предмет требало да предаје група стручњака и да настава има карактер интердисциплинарног наставног предмета како би се избјегала понављања истих садржаја и рационализовала настава.

На крају можемо саопштити да је у времену од одржавања овог научног скупа (1988) до публиковања његових резултата (1990) изишла из штампе, од аутора овог приказа, књига под насловом: "УЛОГА ГЕОГРАФИЈЕ У ЗАШТИТИ И УНАПРЕЂЕЊУ ЖИВОТНЕ СРЕДИНЕ (УВОД У ГЕОКОЛОГИЈУ)", Глас, Бањалука 1990. године и да је на XIII конгресу географа Југославије презентирано саопштење на тему: "МЈЕСТО И УЛОГА ГЕОГРАФИЈЕ У ЕКОЛОГИЈИ", Приштина, септембар 1989. године

Бајо Кривокапић

Нова пољска Општа енциклопедија.

Том I. Државно научно издавачко предузеће (PWN), Варшава 1995.

У времену превирања за нас може бити од значаја како састављачи виде две некадашње (Босна и Херцеговина, Хрватска) и једну садашњу републику претходне Југославије (Црна Гора).

У Предговору уредништво напомиње да је посао започет у мају 1991. године и да је настојало, да без прећуткивања и цензуре, да објективну и актуелну слику првенствено средње и источне Европе. Исто тако наводи да су у Енциклопедији, можда први пут, дата обавештења о професионалној структури становништва у појединим земљама. Састављачи Енциклопедије наглашавају да су свесно избегавали да ауторима

(нема потписа ни иницијала!) намећу свој поглед на свет или методолошки став и да обраде имају карактер претходне дијагнозе стања. Самокритички додају да у Енциклопедији свакако има пропуста и да се у текстовима утицај марксистичког новоговора није могао избећи.

Босна и Херцеговина је представљена као јединствена република са 4,400.000 становника (по попису из 1991. г.) званичним српскохрватским језиком и динаром као платежним средством. За појам Босанци дата су два објашњења: 1. да је то општи назив за етнички различите становнике Б и Х, и 2. да су то босански муслимани, муслимански варод у Б и Х. Из историје, није пропуштено да се наведе "да је турска владавина успорила привредни и културни развој Б и Х, и то "да је радикална омладина повезана с "Младом Босном" извршила атентат на представнике аустријских власти" Део најновије прошлости објашњен је овако: "у октобру 1991. г. је скупштина Б и Х прогласила самосталност, која је потврђена референдумом марта 1992. , признање Б и Х од стране Европске заједнице и САД уследило је у априлу исте године. Марта 1992. отпочеле су борбе Срба, који су се и територијално одвојили од Б и Х, против Муслимана и Хрвата, што је праћено етничким чишћењем зарад стварања етнички компензатних регија". За Босну и Херцеговину нису наведени подаци о етничкој и конфесионалној структури становништва, а изостало је и помињање Републике Српске, основане 9. јуна 1992. године.

И Хрватска је описана као јединствена држава са 4,800.000 становника (по попису из 1991. г.) са 80% Хрвата (католика) и 14% Срба (православних), званичним хрватско-српским језиком и куном као платежним

средством. Код појма "хрватски језик" читалац се упућује да у неком од будућих томова погледа одредницу "српскохрватски језик" Хрвати, којих по овој Енциклопедији, око три милиона живи у емиграцији, поглазито у САД, успели су - упркос снажним страним утицајима, оријенталним и мађарским - да очувају етничко-културну самосвојност. У историјском прегледу се, на неколико места, истич хрватско незадовољство административном поделом у Краљевини СХО, "чиме је био издељен хрватски историјски простор" и наглашава се борба Хрватско сељачке странке за стварање (1939) аутономне Хрватске бановине. Оно чиме Хрвати неће бити задовољни јесу оцене у Енциклопедији о Независној Држави Хрватској и о статусу хрватске у СФР Југославији. "Након најезде сила осовине на Југославију, пре него што је потписана капитулација, хрватски националисти су прогласили НДХ; поглавник те државе А. Павелић усвојио је програм елиминасања националних мањина из Хрватске, примењујући према њима политику геноцида". Логори смрти се ту не помињу. И након другог светског рата нису престала хрватска стремљења са властитим државношћу - пише даље у Енциклопедији - "иако су послератни југословенски уставни (последњи из 1974.г) признавали Хрватској значајну осамосталност у оквиру федерације". Последње године су субјективније представљене: "Јуна 1991. Хрватска је прогласила независност чему су се супротставили Срби у Славонији и Крајини, прогласивши отцепљивање од Хрватске; у јуну је дошло до српске преденте, подржане од федералне армије; док су борбе још трајале Хрватска је, у децембру 1991. године, призната од Савезне Републике Немачке, а потом и од других

земаља и примљена у ОУН). "Део Славоније и Крајине остали су у рукама хрватских Срба, што погодује повременим обнављању сукоба" - пише даље у Енциклопедији. Занимљиво је, на пример, да је омашком у делу о музици, у заслужне хрватске композиторе XX века убрајан и Петар Коњевић.

Црна Гора је, по овој Енциклопедији, савезна република у југозападној Југославији. У њој, по подацима из 1989. године, живи 639.000 становника, Црногораца (67%) и Албанаца, док се Срби не помињу. "Након распада СФР Југославије, са Србијом је 1992. створила Савезну Републику Југославију" Црногорци су јужнословенски народ у блиском сродству са

Србима, језик им је српскохрватски, а у већини су православне вере; чувари су традиције и патријархалних облика у друштвеном животу, а живе у устињеним породицама.

Видљив је папор састављача Енциклопедије да нимало једноставну проблематику што објективније представе. Али је исто тако примерно пренебрегавање неизвесних чињеница (Јасеновац и други логори; Република Српска) или благонаклоност према једној страни у етничком сукобу (спомиње се само "српска" а не и хрватска предета, на пример она у западној Херцеговини). Стиче се утисак да су писци одредица свесно избегавали да се послуже неким прецизним оценама датим у исцпном прилогу о процесима интеграције и девинтеграције на тлу претходне Југославије, објављеним пре пуне две године у угледном познањском часопису Српску Народно???" (с. II, р. 1995. о.в.и.е. 177-215).

Душан Дрљача

Ј. Стевић - Буха: ЕВРОПСКА ЕКОНОМСКА ЗАЈЕДНИЦА (Индустрија, пољопривреда и трговина), "Свјетлост", Сарајево 1989. (стр. 203)

Ово је друга књига Ј. Стевић-Буха која третира питање развијених земаља Западне Европе, интегрисаних у оквиру Европске економске заједнице (Европска Унија). Појава и других аутора који се баве сличним проблемима показује да су се стекли шири друштвени услови у којима оваква теме све више привлаче пажњу наших истраживача. Прва књига под насловом "Економска политика ЕЕЗ према земљама у развоју" усмјерена је на аспект утицаја фактора економске политике ЕЕЗ на односе ове друштвено-економске и политичке групе са земљама у развоју. Ова врло вриједна књига путем систематичне и конкретне анализе даје значајна теоријска и практична сазнања, не само о друштвено-економским већ и о економско-географским и геополитичким односима у савременом свијету. Стога је врло интересантна и за географе, поготово за оне који се баве економско-географским и геополитичким проучавањем, што се свакако односи и на ову другу књигу.

Будући да се ради о веома значајној студији из области разматрања општих односа развијених и неразвијених у савременом свијету, мислимо да је боље дати преглед садржаја који ће пружити увид у свеобухватност и суштину обрађене материје.

Прво поглавље "Генеза европског уједињења" се односи на историјски преглед настанка Европске економске заједнице од првих идеја до рађања ЕЕЗ и њеног даљњег развоја, истичући бројне проблеме који је прате.

"Индустријска производња" је друго поглавље ове књиге у коме се разматра мјесто индустријске производње у привредној структури. Овдје се истичу двије фазе развоја европске индустрије: - период прогреса од 1950. до 1973. године и - период успоравања од 1973. до 1985. године.

Након тога, посебна пажња је посвећена анализи узрока заостајања у развоју европске индустрије, гдје се наглашавају као најважнији сљедећи: опадање инвестиција и заостајање научно-техничког и технолошког прогреса у односу на САД и Јапан као главних конкурената, те одсуство зједничке индустријске стратегије и процеса реструктурирања, као и непостојање јединственог тржишта. У оквиру индустријске политике, чији је основни задатак стварање оптималних услова за структурне промјене с циљем отклањања заостајања индустријске производње, назначени су основни правци те политике и заједничка индустријска стратегија. Основни правци индустријске политике усмјерени су на: 1) принцип "либералног тржишта" који подразумева слободну трговину и конкурентске односе као подстицај ефикасности производње и 2) принцип интервенционистичке индустријске политике која подразумева одлучујућу улогу државе у одређеним приоритетним циљевима.

Анализирајући индустријску политику аутор истиче и неке њене слабости, као што су: сигурна понуда, регионална индустријска равнотежа, заштита природне околине за коју се истиче да је најчешће у другом плану. У области стварања заједничке индустријске стратегије донесено је неколико значајних докумената:

- 1970. год. Меморандум о индустријској политици ЕЕЗ,

- 1973. год. Програм индустријске активности ЕЕЗ у области технолошке и индустријске политике, под називом SPINELLI,

- 1984. год. Програм за истраживање и развој у области технологије информације, тзв. програм ESPRIT.

У секторском развоју ЕЕЗ, посебно се истиче као традиционално јака металургија, текстилна и аутомобилска индустрија која се озбиљно суочавају с конкуренцијом новоиндустријализованих земаља. У секторима будућности истакнути су информатика, микроелектроника и телекомуникације, гдје ЕЕЗ још увијек знатно заостаје за САД и Јапаном (нпр. 1984. године производња у области електронике САД су биле на нивоу потреба а Јапан је далеко надмашио своје потребе, док је Европа покривала 88% својих потреба). Сљедеће поглавље је посвећено "Пољопривредној производњи", прво њеном мјесту у постојећој привредној структури и њеном положају према Римском споразуму. Као најважнији фактори кризе кроз које ЕЕЗ пролази већ дужи низ година наводе се сљедећи:

- недовољна ефикасност механизма гаранције,
- структурне промјене и
- монетарне потешкоће.

У погледу кризе пољопривредне производње анализирају се и граничне могућности са аспекта достигнутог нивоа и финансијских и извозних лимита. Рјешења која омогућавају да се ова криза у области пољопривредне производње смањи или потпуно превазиђе, заснивају се на смањењу пољопривредних трошкова у буџету, те на принципу смањења заједничких цијена, па чак и њиховом потпуном укидању. На крају овог поглавља разматрају се модели прилагођавања постојећих механизма

путем система квота /дјеловање на обим производње/ и система самоодговорности /дјеловање на доходак пољопривредних произвођача увођењем његове одговорности/ , да би се завршило са новонасталом дилемом: "да ли је потребна или не нова европска пољопривреда". Посљедње поглавље ове књиге "Трговинска политика" представља унутрашњу и спољнотрговинску политику ЕЕЗ, посебно, однос Римског споразума и ГАТТ-а уз одсуство јединственог унутрашњег тржишта. Односу ЕЕЗ према земљама у развоју дата је, не без разлога значајна пажња. Прво је анализиран однос са придруженим земљама Африке, Кариба и Пацифика на основу конвенција Ломе I, II и III са посебним освртом на трговинску размјену, стабех-систем, сусмин-систем, те стратегију исхране и индустријске сарадње. Послије тога слиједи анализа односа са земљама Средоземља, посебно са земљама Магреба, и анализа односа са земљама Азије и Латинске Америке. Ту је дата и општа шема преференцијала (познат под називом ГСП) која "представља прву конкретну акцију свјетског карактера о диференцираном третану неједнако развијених земаља у међународним размјерама". На основу тога уведене су преференцијалне предности за земље у развоју што је протуријечило антидискриминационој стратегији као основном опредјељењу ГАТТ-а. Теза о корекцијама међународног тржишног механизма добија све већи значај у околностима повећане неједнакости у савременом економском развоју свијета, али он није дао свој пуни допринос развоју свјетске привреде.

Односи ЕЕЗ са развијеним земљама дати су кроз анализу борбе за смањивање царинских стопа у оквиру Диллонове /1960-62/, Кеннедуеве /1964-

67./, Токијске /1975-79./, и Уругвајске рунде преговора /1987./ . Ова анализа је у односу на анализу односа са земљама у развоју сажетија, иако ништа мање није важно питање дугогодишњих супростављања ЕЕЗ САД-у, Канади, Јапану и Аустралији. Будући да књига Стевић-Буха третира актуелну проблематику развоја ЕЕЗ и послеријатних економских односа западноевропских земаља са свијетом, зато је и вишеструко употребљива и корисна.

Буро Марпћ

Др Косовка Ристић: РЕГИОНАЛНА ГЕОГРАФИЈА I (Евроазија - битна природна обележја). Универзитет у Београду. Београд, 1993. , стр. 1-209. Тираж 250 примјерака. Издање аутора.

Из наслова се могу видјети неке карактеристике стања уџбеника регионалне географије на Универзитету у Београду. Објављује се први дио уџбеника у тиражу од свега 250 примјерака и издању аутора! Да ли је ово одраз ратног времена, у ком је српски народ стајао сам против домаћих сецесиониста и свјетских моћника или и нечег другог? У сваком случају, труд ауторице заслужује велику похвалу како на издавању дефицитарног уџбеника, тако и због увођења назива Евроазија. Овај назив појавио се половином прошлог вијека, али је остао по страни због доминантне улоге Европе у тадашњем свијету. Сад је коначно дошло вријеме да Европа представља оно што у природногеографском погледу и јесте, а то је - највеће полуострво Евроазије (западно од линије ушће Дунава ушће Висле). Док је у физичко географском погледу Евроазија једна јединствена цјелина, дотле је у друштвеногеографском погледу ситуација другачија. Европа има велике унутрашње

друштвеногеографске разлике, а какве су тек исте разлике на огромном простору Азије. Биће веома интересно сачекати други дио уџбеника исте ауторице. Успут напомињемо, да се на Филозофском факултету у Бањој Луци, на Одсеку за географију од школске године 1995/1996, у III години студија, предаје Регионална географија I - Евровизија, са 4 часа наставе и 2 часа вјежби седмично.

У Предговору ауторице истиче, да се ослања на рад истакнутог професора регионалне географије Б.Ж. Милојевића, који је (1956) обрадио Општу регионалну географију света у оквиру четири велике цјелине: 1. Долинске области 2. Високе планине и поларни предели 3. Пустине и степе и 4. Мора, обале и острва.

У уводу истиче величину Евроазије (55 мил. км²) или 37% укупних копнених површина Земље. Изненађује, да ауторица у уводу констатује да Евроазију чине три комплекса, изостављајући четврти по схеми Б.Ж. Милојевића - мора, обале и острва, без којих се не може схватити развој и ширење евроазијских утицаја на остали свијет.

Прво поглавље "Евроазија у геолошкој прошлости" (стр. 9-27) има веома значајну функцију за студенте географије, јер се у њему на веома прикладан начин приказује еволуција Земље, геосинклинале, орогенезе и вањске процесе битне за рељеф наше планете. Појаве чврсте коре у палеозоју, појава пракоонтинента и прве орогенезе су прикладно обрађене. Развој током мезозоика је био мирнији и у њему се јавља значајнији биљни и животињски свијет. То је доба највећих копених животиња - диносауруса, али и њиховог брзог нестанка. Тада се јавља и данашње дрвеће

као храст, буква, бреза, врба и др.

Последње и најкраће геолошко раздобље - Кенозоик са трајањем од око 68 милиона година, најзначајније је за данашњи изглед континента и рељефа Земље. у том добу се из геосинклинале Тетиса издижу током олигоценца (углавном) највеће планинске масе од Пиринеја на западу преко Алпи, Карпата, Динарида, Кавказа, Иранског горја, Памира те Хималаја на јн. те Тјаншане и Алтаја на с. Овај планински масив одвојио је просторе сјеверно од њих и претворио их у аридне и пустињске области.

Плеистоцен или ледено доба је трајао само око 2 милиона година, али због младости је имао велико значење за данашњи изглед великог дијела Земље. Човјек је свједок дилувијума на широким просторствима. Европски инландајс је захватао око 5,8 мил. км². Посљедња фаза дилувијалне глацијације престаје пред 12.000 године, кад наступа отопљење. Глацијација има велике географске посљедице на просторима Евроазије: глацијални рељеф, језера, јужније појава леса и трајно смрзнуто тле.

Поглавље "Веће морфолошке целине" (стр. 29-76) садржи три дијела: Низија или долинске области, Значајније високе планине и Пустине - део аридних предела. Поглавље "Основна климатска обележја" (стр. 77-121) говори о промени климе у прошлости као и факторима који на њу дјелују. Материја је обрађена по схеми: Клима долинских области и клима пустињских предела на конкретним примјерима већих цјелина (источне монсонски предели, пустиња Тар и сл.).

Поглавље "Хидрографска обележја" (стр. 123-169) обрађује Евроазија са поднасловом утицај колиме и река на географски размештај

становништва. Третирају се наравно само највећи или најкарактеристичнији хидрографски објекти (у Европи ријека Рајна, Дунав и Волга; у Азији осам ријека Сибира, Амур, Хоангхе, Јангцејанг, Велики Канал, Ганг, Брахмапутра. Меконг и Инд. Затим велике ријеке и језера Централне и југозападне Азије (Амударја, Сирдарја, Арлско и Каспијско језеро, Тигар, Еуфрат, Мртво море).

Последње поглавље "Биљни и животињски свијет" (стр. 171-204) ноци ове поднасловне: Важније промене у развоју живог света; Биљни свет долињских области нижих ширина (Индонезија, Индокина, Индија и др.); Суптропски предели (Средоземље са главним биљним ознакама). Слиједи: Биљни свет долињских области умерених ширина, западни умерени предели; Житнице Евроазије и Аридне области Азије. Високе планине-биогеографске међе и на крају Тундра. Животињски свијет је обрађен веома сажете.

Општу регионалну географију, у овом случају природногеографски комплекс, може се обрађивати само на великим и карактеристичним примјерима. Са инетересовањем очекујемо други дио овог уџбеника.

Литература садржи 108 јединица, од којих чак 85 совјетских (руских). Топло препоручујемо овај вриједни и ријетки уџбеник регионалне географије Евроазије, студентима и наставницима географије.

Милош Бјеловитић

ГЕОГРАФСКА ХРОНИКА И БИЉЕШКЕ - INFORMATIONS

ОСНОВАНО ЈЕ ГЕОГРАФСКО ДРУШТВО РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ
(29. маја 1993. године у Бањалуци)

Далеке, 1947. године основано је Географско друштво Босне и Херцеговине. На иницијативу Милана Јокановића, Твртка Канета, Омера Хајрића и Невенке Јањушевић, 24. маја 1947. године одржана је сједница Иницијативног одбора и Оснивачка Скупштина ГЕОГРАФСКОГ ДРУШТВА Босне и Херцеговине. Оснивачкој Скупштини присуствовало је 26 географа и етнолога, а за првог предсједника изабран је Милан Јокановић, Твртко Канаец, подпредсједник, Шпиро Кулишић, секретар, Омер Хајрић, благајник, и одборници: Радојка Ђерић (Тузла), Марко Вершић (Приједор), Божидар Пејковић (Јџбушки) и Војна Краљевић (Виша педагошка школа Сарајево).

Друштво је донијело Правила рада, Програм и задатке које треба реализовати по Секцијама друштва. Основане су четири Секције: за наставу, географска истраживања, енографска истраживања и популаризацију науке.

Прије седамдесет година било је покушаја да се оснује Географско друштво (генерал Б. Јанковић и В. Скорић). Основана је секција Српског географског друштва, 17. јануара 1926. године, али је било мало конкретних активности па је рад након кратког времена потпуно престао.

Географско друштво Босне и Херцеговине од 1947. године до априла 1992. године успјешно је дјеловало. Значајније активности пред његов распад су:

- Југословенски Симпозијум: Трансформација брдско-планинских простора Југославије, Калиновић, јун 1991. године,
- Издавање Географског преглда, број XXXV, 1991. године,
- Годишњи Семинар географа, Сарајево, јануар 1992. године.

Већ на Симпозијуму у Калиновику (јун, 1991. године), представник Словеније (који је био и предсједник Савеза географских друштва Југославије) напустио је Симпозијум последице свечаног отварања, а један млади, учени колега из Хрватске крајње једнострано, нетолерантно и непринципијелно износио је своје ставове што није изненадило, али је разочарало с обзиром на научни потенцијал младог колеге. То је и указало на скори распад не само Савеза географских друштава, него и југословенске државе.

Традиционални зимски Семинар, јануара 1992. године у Сарајеву, указао је

на скори распад Географског друштва СР Босне и Херцеговине. Наиме, након излагања, реферата др Рајка Гњате, дошло је до отворене међунационалне конфронтације. Услиједио је непринципијелан, синхронизован, договорен напад на изнијете ставове у реферату, колега једне националности (муслимана). То је указивало на скори распад не само Савеза географских друштава, него и југословенске државе

Традиционални зимски семинар, јануара 1992. године у Сарајеву, указао је на скори распад Географског друштва Босне и Херцеговине. Наиме, након излагања, реферата др Рајка Гњата, дошло је до отворене међунационалне конротације. Услиједио је непринципијелан, синхронизован, договорен напад на изнијете ставове у реферату, колега једне националности (муслимана). То је указало да заједничког дјеловања више нема, и тиме се распало Географско друштво СР Босне и Херцеговине.

Наметнути, вјерски рат српском-православном народу није био препрека да се географи организују у својој новој, младој држави - Републици Српској.

Иницијатива за оснивање Географског друштва Републике Српске дата је само година дана након почетка наметнутог рада српском народу, априла 1993. године. Потребу за оснивање Географског друштва Републике Српске директору Просвјетно-педагошког завода Републике Српске Сретену Вујковићу изнијели су: Драган Ковачевић, наставник географије, Страхинја Стојчић, надзорник за географију у РППЗ, др Новак Зубић, др Рајко Гњато и др Здравко Маријанац, професори Педагошке академије, Одсјек географије и историје. Иницијатива је прихваћена и основан је Иницијативни одбор у саставу: Драган Ковачевић, Борис Спасојевић, наставници основне школе, Драгица Шпирић, професор средње школе, Миодраг Везмар, Славко Гузијан, Драго Пепиновић, Богдан Бањац, актив директора основних школа, др Новак Зубић, др Рајко Гњато и др Здравко Маријанац, професори Педагошке академије, Одсјек за географију и историју.

Подрушку иницијативи дали су и проф. др Драгољуб Мирјанић, ректор Универзитета у Бањојлуци и Златко Келечевић, професор, народни посланик и замјеник министра за образовање и културу Владе Републике Српске. Иницијативни одбор на своје двије сједнице (26.IV и 12. V 1993. године), детаљно је договорио све активности око одржавања Оснивачке Скупштине географског друштва Републике Српске која је заказана и одржана 29. маја 1993. године. Скупштина је имала два дијела: оснивачки и стручни дио.

Дневни ред Оснивачке Скупштине географског друштва Републике Српске:

1. Химна Републике Српске.

Хор пјевачког друштва "Јединство" - диригент Немања Савић, проф.

2. Потреба оснивања друштва, избор радних тијела, поздравни гостију - др Рајко Гњато,

Ј. Брамс: Мађарски плес бр. 5, Љ. Кајкут и Љ. Црпак, клавир,

3. Досадашњи рад Географског друштва бивше Босне и Херцеговине - др Милош Бјеловитић,

Д. Максимовић: Верујем, рецитовала: В. Милев,

4. Усвајање Статута - Драгица Шпирић, професор,

5. Избор органа друштва - Богдан Бањац, наставник

Ј. Г. Линк: Свита, став III, С. Поповић, флаута, К. Борбек, флаута, С. Поповић,

клавир,

6. Приједлог и усвајање Програма рада Географског друштва Републике Српске - др Новак Зубић,

7. Текућа питања, приједлози, иницијативе,

8. Завршна ријеч - др Здравко Маријанац,

А. Дијабели: Полонеза, А. Секуловић, клавир, Ј. Ђукић, гитара.

Скупштини је присуствовало 108 професора, наставника, студената географије и гостију.

Оснивачки Скупштину географског друштва и Републике Српске поздравили су и пожељели успјешан рад:

- Проф. др Јован Илић, предсједник Српског географског друштва
- Проф. др Милован Радовановић, редовни проф, Универзитета, научни свјетник и директор географског Института САНУ "Јован Цвијић",
- Проф. др Драгољуб Мирјанић, ректор Универзитета у Бањојлуци,
- Владимир Вулин, проф. представник СО-е Бања Лука,
- Проф. др Милан Медаковић, продекан Педагошког факултета Петриња,
- Проф. др Мићо Стојановић, декан Педагошке академије Бањалука.

Телеграме за успјешан рад Скупштине добили смо од: Природно-математичког факултета, Одсјека за географију Нови Сад и др Милована Пецеља, ПМФ, Приштина.

Најзначајнији закључак Оснивачке Скупштине Географског друштва Републике Српске је да оно настави свијетле традиције и успјехе Српског географског друштва и његовог оснивача (1910. године), Јована Цвијића једног од највећин наших и свјетских географа.

Усвојени Статут је истакао најважнији задатак и циљеве:

- Развој географске науке,
- Подизање на виши ниво наставе географије на свим нивоима и образовања
- Афирмацију и развој научно-истраживачког рада,
- Популаризацију географске науке,
- Стално стручно, педагошко-методско усавршавање,
- Издавачку дјелатност,
- Оснивање Подружница у свим већим школским центрима,
- Сарадњу са другим географским друштвима и удружењима,
- И све друге активности којима је циљ даљи развој географске науке.

Донијет је и Програм рада с којим смо упознали Министарство образовања и културе и Републички Просвјетни-педагошки завод (писмено и усмено).

На оснивачкој скупштини Географског друштва Републике Српске проф. др Милош Бјеловитић једногласно је изабран за почасног предсједника Друштва; за његов рад, на развоју географске науке и рад у Географском друштву. Биће му уручена чланска књижица број 1.

Изабрани органи и њихов састав:

1. - Извршни одбор:

- Представник Подружнице Требиње,
- Представник Подружнице Дрвар,
- Драгица Шпирић, проф. Бањалука,
- Драган Ковачевић, наставник, Бањалука,
- Борис Спасојевић, наставник, Бањалука, секретар
- Мр Стево Пашалић, Бијељина,
- Драго Пепиновић, професор, Бањалука,
- др Рајко Ђато, Бањалука и
- др Здравко Маријанац, Бањалука.

За првог предсједника Географског друштва Републике Српске изабран је проф. др Здравко Маријанац.

2. - Надзорни одбор:

- Драгица Обрадовић
- Даница Крунић
- Мара Кнежевић
- Миломир Зец
- Стево Шујић

3. - Суд части:

- Проф др Новак Зубић
- Страхило Стојичић
- Драгица Обрадовић

4. - Комисије Друштва:

I. Комисија за научни рад:

- Проф. др Милош Бјеловитић
- Проф. др Новак Зубић
- Доц. др Рајко Ђато
- Мр Чедомир Црногорац, професор
- Проф. др Здравко Маријанац

II. Комисија за стручно усавршавање:

- Страхило Стојичић
- Богдан Бањац
- Драго Пепиновић
- Лазар Гвозденовић
- Јела Гужвић

III. Комисија за материјална питања:

- Миодраг Везмар
- Мирко Кнежевић
- Драгн Пепиновић
- Представник Подружнице Приједор
- Представник Подружнице Прњавор.

Изабрани су и Редакција, Издавачки савјет и уредник публикације друштва Српске земље и свет.

У другом дијелу - стручном дијелу Оснивачке Скупштине Географског друштва Републике Српске одржана су три предавања:

1. Проф. др Милован Радовановић, редовни проф. Универзитета, директор Института "Јован Цвијић" САНУ, Алтропогеографски проблеми Косова и Метохије,
2. Проф. др Јован Илић, редовни проф. Универзитета, председник Српског географског друштва Политички и демографски проблеми Републике Српске и Републике Српске Крајине,
3. Доц. др Рајко Гњато, Географске Детерминанте и неријешена питања Републике Српске.

У периоду између двије годишње Скупштине географског друштва Републике Српске (мај 1993. - мај 1995. године) између осталих најзначајније активности су биле:

- Организовање Подружница у Бијељини, Теслићу, Добоју, Приједору, Зворнику, Новом Граду и Бањој Луци,
- Помоћ на организовање Друштва историчара и географа Републике Српске Крајине,
- Издавање научно-популарног, географског листа Српске земље и свет у 2.000, односно 3.000 примјерака,
- Предавање за чланове основних Подружница,
- "Округли сто" теме:
 1. 100 - година Српског етнографског зборника
 - 50 - година од смрти Тихомира Ђорђевића и Јована Ердељановића и
 - 25 - година од смрти Миленка Филиповића, децембар 1994.
 2. Крајина - етнодемографски процеси, новембар 1995.

- Симпозијум - тема "Ресурси Републике Српске"

Највећи скуп научних радника Републике Српске до тада уз учешће научних радника из Југославије, мај 1995. године,

- Књига: Ресурси Републике Српске - новембар 1995. године.

Географско друштво је покренуло иницијативу за писање приручника за наставнике и ученике: Географија Републике Српске, са превасходним садржајима из националне географије, али на жалост није наишло на разумјевање и прихватање те замисли.

Чланови Друштва су ангажовани и веома активни на писању Енциклопедије српских земаља, као и на изради Просторног плана Републике Српске. У припреми је и научни часопис Гласник Географског друштва Републике Српске, који ће бити предат у штампу током мјесеца јуна. 1996. године Одржана су и три предавања у Београду на позив Српског географског друштва. Остварена је добра сарадња са Српским географским друштвом "Јован Цвијић" које је Медаљама "Јован Цвијић" одликовала два члана нашег Друштва за успјешан рад и популаризовање географије, проф. др Милоша Бјеловитића и проф. др Здравка Маријанаца.

Маја 1995. године одржана је II Скупштина Географског друштва Републике Српске која је имала два дијела: организациони и стручни. Извршене су и неке кадровске измјене: за новог предсједника Друштва изабран је Доц. др Рајко Ђато, а нови чланови Извршног одбора су и: Гордана Ђерман, Милојка Вулета, Смиља Карајица и Ђорђе Тохол.

Скупштина је усвојила Програм рада и истакла значај географије, као националног предмета у свим школама.

Здравко Маријанац

ОТВОРЕН ЈЕ ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ У БАЊОЈЛУЦИ СА ДВANAЕСТ СТУДИЈСКИХ ОДСЈЕКА

На Одсјеку за географију, Филозофског факултета у Бањој Луци, школска 1994/95. утемељена су два наставна смјера: Географија, и Географија са етнологијом.

Септембра 1950. године у Бањојлуци основана је права високошколска установа - Виша Педагошка школа у једногодишњем трајању са двије студијске групе: српскохрватски језик и математика - физика. То је била прва високошколска установа у Босанској крајини, претеча данашњег Универзитета. Само годину дана касније Виша Педагошка школа у двогодишњем трајању оснива слиједеће студијске групе:

- Српско-хрватски језик и југословенска књижевност са њемачким језиком,
- Српско-хрватски језик и југословенска књижевност и историја,
- Биологија-хемија
- Енглески језик
- Руски језик
- Техничко образовање и физика
- Ручни рад и цртање
- Физичка култура.

Виша Педагошка школа трансформише се 1969. године у Педагошку академију, са само три студијске групе:

- Српскохрватски језик и југословенска књижевност,
- Математика-физика, и
- Историја-географија.

Само двије године касније организује се настава и на студијским групама:

- Разредна настава и
- Предшколско васпитање.

Требало је да прође скоро 45. година, па да се у Бањојлуци оспује

Филозофски факултет (школске 1994/95. године). Припрема за организовање рада Филозофског факултета почеле су са рађањем наше мале државе, Републике Српске. На Филозофском факултету почеле су са радом слиједеће студијске групе:

- Српски језик и књижевност,
- Енглески језик,
- Педагогија,
- Психологија,
- Филозофија. социјологија,
- Историја,
- Историја-латински језик,
- Географија,
- Географија-етнологија,
- Биологија,
- Математика-информатика,
- Физика.

Министар образовања, науке и културе рјешењем од 23.8.1993. године именован је Стручну комисију (Комисију матичара), за организацију почетка рада Филозофског факултета - Одсека за географију и географију-етнологију у саставу:

1. Проф. др Здравко Маријанац, Универзитет Бањалука, предсједник,
2. Проф. др Милован Радовановић, редовни проф. Универзитета и директор Института "Јован Цвијић" - САНУ, научни савјетник Београд,
3. Проф. др Јован Илић, редовни проф. Универзитета Београд,
4. Проф. др Милорад Васовић, редовни проф. универзитета Београд,
5. Проф. др Новак Зубић, Универзитет Бањалука,
6. Проф. др Мића Стојановић, Универзитет Бањалука.
7. Проф. др Драган Родић, редовни проф. Универзитета у Београду.

Обим рада захтјевао је проширење Комисије, па су у току рада кооптирани:

1. Проф. др Раде Давидовић, редовни проф. Универзитета, декан ПМФ Нови Сад и
2. Проф. др Вујадин Рудић, редовни проф. Универзитета и декан Географског факултета Београд.

Задатак, Стручне, Матичарске комисије био је између осталог:

- "Да предложи Наставни план и програм,
- Проведе поступак избора наставника и сарадника,
- Координира послове око обезбјеђења простора за рад факултета, као и друге услове из члана 11. Закона о Универзитету Републике Српске.
- Распише конкурс за упис студената у I години студија,
- Предложи чланова Савјета факултета" (Навод из наведеног рјешења број: 02-1054/3 од 23.8.1993. године).

Матичарска комисија реализовала је све своје задатке у заданом року. Предложен је Наставни план за четворогодишњи студиј: Географија и Географије етнологије, као и Наставни планови за постдипломске студије које доносима како су усвојени и потврђени.

ГЕОГРАФИЈА

Прва година

1. Увод у географију	2	1	-	-
2. Основи математике	-	-	2	2
3. Картографија	2	3	2	3
4. Геологија	2	2	2	2
5. Метеорологија са Климатологијом	2	2	2	2
6. Биогеографија	-	-	2	2
7. Социологија	2	0	2	0
8. Страни језик	1	2	1	0

Друга година

1. Геоморфологија	3	2	3	2
2. Хидрологија	2	2	2	2
3. Географија становништва	2	2	2	2
4. Привредна географија I и II	6	4	6	4
5. Основи етнологије	2	2	2	2
6. Историја српског народа	2	0	2	0
7. Страни језик	1	2	1	2
8. Информатика за географе	2	0	2	2

Трећа година

1. Географија насеља	2	2	-	-
2. Регионална географија свијета I (Евроазија)	4	2	4	2
3. Географија српских земаља I	2	2	2	2
4. Политичка географија	2	1	2	1
5. Психологија	2	0	-	-
6. Педагогија	-	-	2	0
7. Технологија и мутографија географије	2	0	-	-

Четврта година

1. Регионална географија свијета II (Америка, Аустралија, Африка)			4	2	4	2
2. Географија српских земаља II	2	2	2	2	2	
3. Животна средина	2	2	-	-	-	
4. Изборни предмет	2	0	2	0	0	
5. Методика наставе географије	2	4	2	4	4	
6. Дипломски рад	2	0	2	0	0	
		16 + 10		12 + 8		

НАПОМЕНА: У обавезној настави без испита су и:

- Теренска настава II године 5 дана /25 до 30.VI
- Теренска настава III година 5 дана / 25 до 30.VI
- Научна екскурзија IV година 10 дана / 20 до 30.VI
- Технологија наставе географије VII семестар 1 2.
- Физичко васпитање I, II, семестар 0 2 0.

ГЕОГРАФИЈА И ЕТНОЛОГИЈА

Прва година

1. Увод у Етнологију и Антропологију	2+2	2+2
2. Етнологија Срба - Етничка историја Срба	--	4+4
3. Српски језик	2+2	2+2

Друга година

1. Народна књижевност	2+2	2+2
2. Етнологија Срба - материјална култура	2+2	2+2

Трећа година

1. Етнологија Срба - социјална култура	2+2	2+2
2. Етнологија Срба - духовна култура	2+2	2+2
3. Етнологија народа света	2+2	2+2

Четврта година

1. Музеологија и заштита споменика културе	2+2	2+2
2. Примењена Етнологија	2+2	2+2

НАПОМЕНА: Студенти Етнологије слушају све предмете које слушају и студенти Географије, осим Основа Етнологије на II години.

МАГИСТАРСКЕ СТУДИЈЕ

I. Регионална географија - Ментор Проф. др Милош Бјеловитић, редовни професор

1. Локална средина	30	30	15	-
2. Регија и регионализација	30	30	-	-
3. Географска средина и велики просторни системи	-	30	15	-
4. Географска синтеза и њена примена	30	15	-	-
5. Изборни предмет / крашке, планинске регије, истраживања, регионалних цјелина /	-	-	30	30
6. Магистарски рад	-	-	30	30

Изборни предмети:

- Географско истраживање планинских регија
- Географско истраживање низијских регија,
- Систематски приступ географском истраживању регионалних цјелина.

II Географија краса - Ментор Проф. др Драгутин Петровић редовни професор

1. Морфологија и хидрологија краса	2	1	2	1	-	-
2. Климатска морфологија краса		2	1	-	-	-
3. Спелеологија	2	1	2	1	-	-
4. Привредне карактеристике и проблеми краса	-	2	1	2	1	-
5. Области краса на Балкану	-	2	1	2	1	-
6. Крас у Републици Српској и Рпублици Српско Крајини	-	-	4	2	4	2
7. Магистарски рад			-	-	3	3

III Географија становништва и насеља - Ментор проф. др Милован Радовановић редовни проф.

1. Географија становништва - увод		3	-	2	-	
2. Демографија	3	1	2	1	-	-
3. Географија сеоских и градских насеља	3	1	3	1	-	-
4. Географија становништва и насеља Балкана и свијета				3	2	-
-5. Увод у географију насеља						
6. Физичко - географски елементи насеља	3		2	-	-	-
7. Економско-географски елементи насеља-			3	1	-	-
8. Основи просторног планирања -		2	1	2	1	-
9. Становништво и насеље Републике српске и Републике Српске Крајине -		-	4	2	4	2
10. Магистарски рад			-	-	3	3

V. Методика наставе географије - Ментор Проф. др Вујадин Рудић редовни професор

1. Општа педагогија - Дидактика	30	30	-	-
2. Школска психологија	30	30	-	-
3. Дидактички основи наставе географије	-	-	30	30
4. Школска картграфија	-	-	25	-
5. Наставна технологија	-	-	20	20
6. Локална средина - методологија	25	25	-	-
7. Магистарски рад	-	-	30	30

V Географија Републике Српске. Ментори: Проф. др Драган Родић Проф. др Јован Илић, редовни професори

1. Физичко географске карактеристике	3	1	3	1	-	-
-						
2. Економско-географске карактеристике и перспективе развоја простора	-	-				
3. Становништво	3	1	3	1	-	--
4. Насеље	-	-	3	1	3	1
5. Проблеми регионализације и регионалне цјелине	-	-	2	1	2	1
6. Конструктивне предности простора	-	-	-	2	0	-
7. Магистарски рад	-	-	-	3	3	

VI. Српска географска школа - Ментор Проф. др Милорад Васовић, редовни професор

1. Развој географских наука код Срба	2	2	-	-	-	
2. Цвијићева методологија научно истраживачког рада		2	2	-	-	
3. Организација научног рада и	2	2	2	2		-
-						
4. Географска синтеза Цвијићев. дјела	4	2	4	2	4	2
5. Цвијићева географска истраживања		-	2	2	2	2
6. Магистарски рад		-	-	3	3	

VII Туристичка географија Монтори: Проф. др Живадин Јовчић, ред. проф.

1. Туристичка валоризација географског простора	30	30	15	-	
2. Велики просторни системи и туризам	30	15	-	-	
3. Географске основе планинског"	-	30	30	-	
4. Географске основе приморског"	-	30	30	-	
5. Животна средина и туризам	30	30	-	-	
6. Беолошки туризама	30	30	-	-	
7. Теренски рад	-	-	30	30	
8. Магистарски рад					

На магистарски студиј могу се уписати дипломирани студенти географије, геологије, архитектуре, економиј и социологије. Наставни програми биће донијети по избору наставника за све планом предвиђене предмете. Ментори пост-дипломских студија задужује да се предметним наставницима предложи наставне Програме сваку групу.

Чланови Комисије:

1. Проф. др Здравко Маријанац, председник,
2. Проф. др Милован Радовановић, проф. Универзитета,
3. Проф. др Јован Илић, проф. Универзитета,
4. Проф. др Милорад Васовић, проф. Универзитета,
5. Проф. др Драган Родић, проф. Универзитета,
6. Проф. др Новак Зубић, проф. Универзитета,
7. Проф. др Мићо Стојановић, проф. Универзитета.
8. Проф. др Раде Давидовић, проф. Универз. денкан ПМФ Нови Сад, и
9. Проф. др Вујадин Рудић, проф. Универз. декан Географског факултета Београд.

Расписан је конкурс за наставнике и сараднике за избор првих наставника на Филозофском факултету у Бањојлуци ("Политика", 7. IV 1994. године). Одсек географије, географија-етнологија. У законском року именоване су Стручне комисије за избор наставника у саставу:

I. Комисија за избор наставника Физичке географије:

1. Проф. др Томислав Ракићевић, редовни проф. Универзитет Београд,
2. Проф. др Милош Зеренски, редовни проф. Универзитета Београд,
3. Проф. др Раденко Лазаревић, редовни проф. Универзитета Београда.

II Комисија за избор наставника Регионалне географије:

1. Проф. др Милош Бјеловитић, редовни проф. Универзитет Бања Лука,
2. Проф. др Милорад Васовић, редовни проф. Универзитет Београд,
3. Проф. др Јован Илић, редовни проф. Универзитет Београд.

III. Комисија за избор наставника Друштвене географије:

1. Проф. др Милован Радовановић, редовни проф. Универзитета Београд,
2. Проф. др Јован Илић, редовни проф. Универзитета Београд,
3. Проф. др Милош Бјеловитић, редовни проф. Универзитет Бања Лука.

IV. Комисија за избор наставника Методике наставе географије:

1. Проф. др Ђере Корнел, редовни проф. Универзитет Нови Сад,
2. Проф. Јован Илић, редовни проф. Универзитет Београд,
3. Проф. др Милош Бјеловитић, редовни проф. Универзитет Бања Лука.

Стручне Комисије изабрале су на основу конкурса прве наставнике Одсека за Географију и Географију и етнологију и то:

1. Проф. др Милош Бјеловитић, редовни професор Универзитета у Сарајеву (Чл. 87. Закона о Универзитету Републике Српске), предмет Регионална географија свијета.
2. Доц. др Рајко Ђњато доцент, Географија српских земаља II (Регионална географија),
3. Проф. др Мирко Грчић, ванредни професор, Привредна географија,
4. Проф. др Здравко Маријанац, ванредни професор, Географија становништва,
5. Проф. др Новак Зубић, ванредни професор, Географија Српских земаља I,
6. Проф. др Бајо Кривокапић, ванредни професор, Методика наставе географије,
7. Проф. др Мићо Стојановић ванредни професор, Политичка географија.
8. Др. Ђуро Марић, доцент Привредна географија.

Наставу на I, II и III години студија у школској 1994/95. и 1995/96. години су изводили:

I година:

Увод у географију и Метеорологија са Климатологијом др Рајко Ђато, Игор Ковачевић

Основи математика	Др Милан Јањић, Мр Бранислав Проштало.
Картографија	Др Срећко Николић (Београд), Др Милош Мишковић
Геологија	Др Војислав Мудреновић
Биогеографија	Др Бранислав Недовић,
Социологија	Др Брацо Ковачевић, Др Милан Турјачанин
Њемачки језик	Наташа Келечевић - Тешановић, Радмила Трбојевић, Мира Маринковић, проф.
Француски језик	Гордана Скендерија,
Енглески језик	Биљана Гранула, Гордана Нунић, Мр Бранка Максимовић,

II година:

Хидрологија	Др Верка Јвановић, (Београд)
Геоморфологија	Др Раденко Лазаревић (Београд)
Привредна географија	Др Ђуро Марић
Географија становништва	Др Здравко Марјанац
Информатика	Др Душка Стојановић, Др Крстан Бошњак, Мр Младен Радивојевић Милица Тепшић
Историја српског народа	Др Живко Секулић
Основи етнологије	Мр Радомир Ракић (Београд), Др Раде Ракита
Њемачки језик	Наташа Колачевић - Тешановић, Мира Маринковић,
Руски језик	Станко Васић,
Француски језик	Гордана Скендерија,
Енглески језик	Биљана Гранула, Гордана Нунић, Мр. Бранка Максимовић,

III година:

(Организована је кумулативна настава за ванредне студенте)

Географија српских земаља I	Др Новак Зубић
Регионална географија свијета	Др Милош Бјеловитић
Политичка географије	Др Мићо Стојановић
Географија насеља	Др Здравко Марјанац, Др Милован Радовановић, Београд).
Педагогија	Др Драго Бранковић
Психологија	Др Јован Савић
Филозофија и методологија географских наука	Др Милован Радовановић (Београд).

СПИСАК

редовних студената географије уписаних у I семестар школске 1994/95. године

1. Алексић Свјетлана 2. Адамовић Сениша 3. Божић Жељко 4. Баврлић Драгана 5. Башић Драгана 6. Босић Мирослав 7. Чавић Татјана 8. Додиг Жељко 9. Гвозден Бранислав 10. Јовановић Иван 11. Кљајић Далибор 12. Кузић Недељко 13. Лазић Горан 14. Митровић Марко 15. Милошевић Силвија 16. Марић Слађана 17. Миловац Сандра 18. Остовић Јадранко 19. Пеулић Игор 20. Пећанац Драгољуб 21. Раца Саша 22. Ракић Живко 23. Рашић Мирјана 24. Ступар Јасна 25. Шкрбић Душко 26. Трбојевић Марко 27. Тешановић Горан 28. Вукела Рада 29. Вишекруна Драженко 30. Зурња Жељко 31. Змијањац Оливер 32. Тепшић Саша.

Студенти Географија-етнологија поред предмета које слушају и полажу заједно са студентима Географије имају и слиједеће предмете:

I година:

Увод у Етнологију и Антропологију	Мр Радомир Ракић, Београд
Етнологија Срба-Етничка историја Срба	Др Душан Дрљача, Београд
Српски језик	Др Милан Драгичевић

II година:

Етнологија Срба-материјална култура	Др Душан Дрљача, Београд
Народна књижевност	Др Лука Шекара.

- Списак редовних студената Етнологије,

I година:

1. Дамјановић Дајана 2. Ђерман Гордана 3. Ђерман Владимир 4. Ђорђевић Биљана 5. Харамбашић Далибор 6. Илић Горан 7. Ковачевић Зоран 8. Козић Александар 9. Куртовић Душко 10. Лакић Лариса 11. Лалић Слободанка 12. Куртиновић Душко 13. Максимовић Властимир 14. Милиновић Слободан 15. Малкић Јелена 16. Медар Ирена 17. Миљевић Татјана 18. Нинковић Мирослава 19. Рудонић Жељко 20. Пејић Татјана 21. Стричић Дијана 22. Штркић Данко 23. Турјачанин Драшко 24. Вучковић Гордана 25. Зајчић Маргита 26. Живковић Миланка

- На II годину Географије (кумулативна настава) уписани су:

1. Аљетић Горан 2. Божић Драженка 3. Ђоровић Слађана 4. Гајић Ранко 5. Јевтић Сибела 6. Ковачевић Драган 7. Мајсторовић Љиљана 8. Стијак Биљана 9. Сикимић Горан 10. Тривић Радомир 11. Радукић Јован 12. Радовановић Велимир 13. Широњић Дојчин 14. Кукрић Живка

- Први дипломирани студент:

Бранка (Драгана) Митровић из Краљева, апсолвент ПМФ Сарајево - 1991/92. шк. године. (14. XII 1994. године). Комисија: 1) Др Милош Бјеловитић, председник; 2) Др Здравко Маријанац, члан; 3) Др Рајко Ђњато, ментор.

- Прве испите на студијској групи

Географија, Географија - Етнологија

положили су (1. II 1995. године): 1. Лалић Слободанка 2. Дамјановић Дајана 3. Готовац Биљана 4. Тепшић Саша, из предмета: Увод у географију (једносеместрални предмет)

Отварање Филозофског факултета извршено је 19. септембра 1944. години. Ово је прилика да се захвалимо свима онима који су помогли да у тешким, ратним условима почну са радом Одсеци за Географију и Географију и етнологију филозофског факултета у Бањојлуци.

Посебну захвалност дугујемо свима онима који су својим савјетима и даривањем књига обогатили нашу библиотеку. За усјешан почетак нашег рада морамо се захвалити: Свим члановима Матичарске и Стручних комисија, САНУ - Институту за географију "Јован Цвијић", Српском географском друштву, Географском факултету ПМФ Београд, Одсеку за географију ПМФ Нови Сад, Филозофском факултету - Одсјку за Етнологију Београд. Надамо се да ћемо ускоро имати прилику да се захвалимо и лично свим појединцима заслуженим за усјешан почетак рада.

Здравко Маријанац

СПИСАК ДИПЛОМИРАНИХ СТУДЕНАТА ГЕОГРАФИЈЕ НА ФИЛОЗОФСКОМ ФАКУЛТЕТУ БАЊА ЛУКА - ОДСЈЕК ЗА ГЕОГРАФИЈУ И ГЕОГРАФИЈУ И ЕТНОЛОГИЈУ У ШКОЛСКОЈ 1994-1995. ГОДИНИ

1. МИТРОВИЋ (Бранко) ДРАГАНА 14.12.1994.
апсолвент ПМФ Сарајево
2. МИТРОВИЋ (Бранко) ГОРДАНА 14.12.1994.
апсолвент ПМФ Сарајево
3. ПЕШКИН (Веселин) СНЕЖАНА 23.12.1994.
апсолвент ПМФ Сарајево
4. ИВАНОВИЋ (Вељко) МИЛЕНА 7.06.1995.
апсолвент ПМФ Сарајево
5. ЖИВКОВИЋ (Љубомир) МИЛЕНКО 27.06.1995.
апсолвент Филозофски факултет Бања Лука
6. ГОТОВАЦ (Христифор) МИЛАДИН 29.06.1995.
стидент ПМФ Сарајево
7. СТАНИШИЋ (Ратко) РАДМИЛА 29.08.1995.
апсолвент ПМФ Сарајево

IN MEMORIAM
Проф. др НАТАЛИЈА МАСТИЛО
(1930-1992)

Готово цијели животни пут Наталије Мاستило, редовног професора универзитета у пензији као и растанак са животом уважене колегице, сарадника и наставника бројних генерација ученика и студената географије ПМФ у Сарајеву, носи јаке црте античке трагичности, које она није никоме износила нити се жалила. Бреме свог живота носила је у себи, што је једна од рјеђих људских особина.

У прдвечерје тмурног 20. октобарског дана 1992. године гелери једне од граната на опсађено Сарајево смртно су ранили Наталију Мастило, док је пила кафу са својом сестром Сајом. На столу пред њом је остала крвљу упрскана књига М. Павића: "Предео сликан чајем". У колима до болнице, долазећи к себи понављала је: " Хоћу да умрем, пустите ме да умрем". Посљедња жеља убрзо јој се испунила.

Наталија Мастило је рођена 1930. године у варошици Прача, гдје јој је отац био општински биљежник. Послије рођења сестре, умрла им је мајка, а њих двије остале су читавог живота да живе заједно са својим оцем Марком. Основну школу завршила је у Прачи, гдје је 1941. године као дијете рањена гелером њемачке авионске бомбе. Нижу гимназију и учитељску школу завршава у Сарајеву. Њен ујак, проглашен за информбировца, одведен је на Голн оток, гдје је остао заувјек. Ускоро њега сlijеди Наталија у женски логор крај Пожаревца. Добива мјесто учитеља у основној школи у Сарајеву и почиње студиј географије на Филозофском факултету, који завршава 1956. године. У личном животу, једне од тих година све је било спремно за вјенчање, ког међутим никад није било.

Као професор географије ради до 1966. година на I гимназију, кад је изабрана за предавача Методике наставе географије на Одејку за географију ПМФ у Сарајеву гдје је радила до пензије 1990. године.

Докторску дисертацију: "Настава географије у Б и Х као одраз стања и развоја географске науке и општих прилика" одбранила је 1974. године. За вапредног професора изабрана је 1979. године, а за редовног 1985.

Дугогодишњи напоран, али и веома успјешан педагошки, стручни и научни рад колегице Мастило иде континуирано од времена, кад ју је као студента запазио професор Миленко С. Филиповић, штампавши њен дипломски рад: "Касаба као врста насеља" (1958), па до посљедних и необјављених радова, међу којима се истиче: "Рјечник вишеструкости географских термина и топонима".

Савјесно и са љубављу колегица Мастило је 24 године обављала огроман посао предавања Методике наставе географије са консултацијама, семинарима и припремама студената, до писања стручних и научних радова. Учествовала је са

низом предавања и реферата на бројним семинарима Географског друштва Б и Х, на научним симпозијумима, конгресима географа и др. Њена јасна и прецизна мисао и ријеч свагдје је уважавана.

Дуго сам радио на бројним заједничким пословима са колегицом Мاستило и имао прилику да се увјерим у њену високу стручну и научну спремност, као и људску принципијалност и честитост.

Тешку борбу водила је за научну афирмацију дидактике и методике наставе географије "тврдећи да је она јединствена дисциплина чији је предмет проучавања наставе географије схваћен као наставна категорија". Имала је неколико докторана-та из ове области (М. Бразда, Б. Кржељ, С. Поповић) као и неколико магистара на курсу "Наставни смјер" на Одсеку за географију, гдје је предавала три предмета. Покретање новог часописа "Настава географије" (1977) представља круну њених научних успјеха. Часопис Географског друштва Б и Х побудио је велику пажњу и стекао признање широм Југославије.

Огромне организаторске способности другарице Мастило дошле су до изражаја у извођењу III југословенског симпозијума о проблемима наставе географије (Јахорина 1975). Као председник Комисије за наставу Савеза географских друштава Југославије била је веома успјешан организатор два наредна симпозијума. Ни прије ни после ова Комисија никад није тако успјешно радила.

Била је секретар и дуже вријеме члан ИО Географског друштва Б и Х. Нисмо је могли убједити да постане прва жена председник истог Друштва. Дугогодишњи је члан уређивачког одбора Географског прегледа и Географског листа, те њихов незаменљиви и бесплатни лектор.

Кад су сви професори са стажом од 20 година добивали ордене рада, против воље колегице Мастило и она је предложена. Међутим, она је била једина на Факултету, која га није могла добити, али је могла васпитавати генерације студената и професора географије! Неко вријеме прије одласка у пензију, претрпјела је мождани удар, и ако се па савјет љекара преко ноћи одрекла пушења и пијења кафе. Великом снагом воље, вратила се на радно мјесто и радила до пуног пензијског стажа. Писала је и потписивала се ћирилицом (читала Политику и НИН), нова књижевна дјела и вољела Русију, њен народ и културу.

Приликом сахране колегице Мастило 22.10.1992. године на гробљу "Код лава" почеле су падати мине, тако да је сахрана извршена без ријечи опроштаја и уз присуство два рођака и три географа. Њена родна Прача остала је у МХФ, а црква и гробље са родитељима и прецима км далеко од границе, која сјече планинску косу звану Мاستилова стијена, са недалеким старим градом Павловцем.

Личност, рад и дјело професора Наталије Мастило остаће трајно у успоме-нама бројних студената, ученика и наставника географије, познаника и пријатеља. То је једна од ријетких предности научно-просвјетних радника, којима је припадала и драга и уважена професор Наталија Мастило .

Милош Бјеловитић

Списак радова Наталије Мاستило

Научни радови

1. Касаба као врста насеља. Географски преглед, III, стр. 103-120, Сарајево, 1958.
2. Посматрање - принципи и метод у настави географије. Зборник радова Симпозијума о дидактичким и методским проблемима наставе географије у СФРЈ. Географско друштво Б и Х, Посебна издања, књ. *В*, стр. 233-237, Сарајево 1976.
3. Настава географије у Босни и Херцеговини у периоду Аустроугарске окупације. Географски преглед, XVIII-XIX, стр. 47-90, Сарајево, 1976.
4. Настава географије у Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца (Краљевини Југославији). Географски преглед, XX, стр. 101-157. Сарајево, 1976.
5. Савремена схватања дидактика и методика географије. Настава географије, I, стр. 19-28, Сарајево, 1977.
6. Систем општих географских појмова и могућности линеарног програмирања. Зборник на трудови од IV југословенски симпозијум "Проблеми на наставата по географија, стр. 31-38, Скопје, 1979.
7. Прача - прилог познавању насеља у Босни и Херцеговини. Географски преглед, XXIII, стр. 67-93, Сарајево, 1979.
8. Дидактички систем географије код нас. Настава географије, II, стр. 43-48, Сарајево, 1979.
9. Регионална географија као наставни садржај. Географски преглед, 25, стр. 125-157, Сарајево, 1981.
10. Настава географије у СФРЈ - општи преглед. Уводни реферат на XI Конгресу географа Југославије, Будва, 1981.

Стручни радови

1. Карта у настави географије. Путеви и достигнућа у настави и васпитању, бр. 2, стр. 56-61, Сарајево, 1967/78.
2. Географски кабинет - његов значај, уређај и искориштавање. Путеви и достигнућа у настави и васпитању, IV, бр. 3, стр. 123-127, Сарајево, 1968.
3. Нека запажања о настави регионалне географије у школама II ступња. Путеви и достигнућа у настави и васпитању, V, бр. 1, стр. 101-106, Сарајево, 1968.
4. Географија као наставни предмет у школама Нјемачке Демократске Републике, Путеви и достигнућа у настави и васпитању, VI, бр. 3, Сарајево, 1969.
5. С каквим знањем долазе свршени ученици средњих школа на студиј географије. Путеви и достигнућа у настави и васпитању, VII, бр. 1, стр. 53-56, Сарајево, 1969.
6. Неки проблеми географске научно-наставне терминологије и топонимије. Глобус, бр. 9, стр. 3-13, Београд, 1977.
7. Библиографија чланака из дидактике и методике географије објављених у педагошким и географским часописима Босне и Херцеговине од 1945. до краја 1976. године. Настава географије, I, стр. 187-194, Сарајево, 1977.
8. Упоредивање у настави географије. Глобус, 10, стр. 5-11, Београд, 1978.

9. нека запажања о настави методике географије на високошколским институцијама у Југославији. Географски преглед, 25, стр. 177-185, Сарајево, 1981.
10. Уз десети број ГЛОБУС-а, часопис за педагошкометодска питања и уапуређење наставне географије, Настава географије, III, стр. 227-231, Сарајево, 1981.
11. Фарска острва. Географски лист, I, бр. 2, стр. 6, Сарајево, 1975.
12. Како су освојени Земљини полови. Географски лист, I, бр. 3, стр. 7-8, Сарајево, 1975.
13. Упознавање Јапана. Географски лист, I, бр. 5, стр. 7-8, Сарајево, 1975.
14. Ко је био Давид Ливингстон. Географски лист, II, бр. 6, стр. 9-11, Сарајево, 1976.
15. Познати истраживачи Америке. Географски лист, II, бр. 7, стр. 7-8, Сарајево, 1976.
16. Средњевјековни арапски путници-истраживачи. Географски лист, II, бр. 9, стр. 11-12, Сарајево, 1976.
17. Како су Феничани истраживали Африку. Географски лист, III, бр. 11, стр. 6-7, Сарајево, 1977.
18. Шта је топонимика. Географски лист, III, бр. 14, стр. 17-19, Сарајево, 1977.
19. Америка. Географски лист, VI, бр. 27-28, стр. 23-24, Сарајево, 1980.
20. Топонимија Аустралије и Океаније. Географски лист, V, бр. 22/23, стр. 22-25, Сарајево, 1979.
21. О називима неких азијских пустиња. Географски лист, VIII, бр. 38, стр. 13-14, Сарајево, 1982.
22. Ријеч двије о фенолошким истраживањима. Географски лист, VIII, бр. 39, стр. 19-20, Сарајево, 1982.
23. Топонимија сјеверне Европе. Географски лист, IX, бр. 40, стр. 12-13, Сарајево, 1983.
24. О називима главних градова неких земаља јужнозападне Азије. Географски лист, IX, бр. 41, стр. 7-8, Сарајево, 1983. Коауторство са М. Мишковић.
25. Топонимија Узбекистана. Географски лист, IX, бр. 41, стр. 13-14, Сарајево, 1983.
26. Географска читанка. Симпозијум о уџбеницима и осталој географској литератури, стр. 55-59, Загреб, 1974.

Школски приручници

1. Географска читанка за V разред основне школе. Коаутор са О. Хајрић. Завод за издавање уџбеника СР Б и Х, више издања, Сарајево, 1973.
2. Географска читанка за VI разред основне школе. Коаутор са О. Хајрић. Завод за издавање уџбеника СР Би Х, више издања, стр. 1-105, Сарајево, 1973.
3. Савремена схватања дидактике и методике географије. Скрипта за студенте постдипломског студија наставног смјера. Стр. 1-140. Сарајево.
4. Графофолије. Педесетак фолија са садржајима од опште физичке до привредне географије. Сваку фолију прати кратак опис садржаја, подсјетник и тест питања.

Необјављени радови

1. Рјечник вишеструкости географских термина и топонима. Стр. 1-241, Сарајево, 1978. Дио је пројекта "Школска терминологија" Института за језик и књижевност АНУБиХ".
 2. Географска научно-наставна терминологија у свјетлу пројекта школска терминологије. Стр: 1-22. Савјетовање у Тузли, 1976.
 3. Дидактички и методски аспекти вишеструкости географске терминологије. Стр. 1-16. Требао бити објављен у Географском гласнику Црне Горе.
- Библиографија Наталије Мاستило је непотпуна, услјед немогућности аутора да дође до свих потребних извора.

Милош Бјеловитић

IN MEMORIAM

Професор Ђуро Голубовић

Као жртва геноцида над српским народом у коњичком крају, кога је провела муслиманско-хрватска злочиначка коалиција у минулом грађанском (етничко-вјерском) рату, је и дугогодишњи професор Средњошколског центра у Коњици Ђуро Голубовић. Злочиначки муслиманско-хрватски напади на све што је српско у коњичкој општини имали су основни циљ потпуно истребљење српског народа, не само на том простору, већ у цијелој долини Неретве од превоја Иван до Јадранског мора. Метода насиља којима су се служили муслиманско-хрватски злочинци у овом рату над српским жртвама, умногоме су превазишле оне устачке из II свјетског рата, што је случај и са породицом Голубовић.

Одмах на почетку овог крвавог рата, у јулу мјесецу на звјерски начин убијена је четворочлана породица професора Ђуре Голубовића, жена му Власта и два њихова сина, Петар и Павле од 6 и 4 године старости. Ухапшен у свом стану у Коњицу под оптужбом да посједује радио-станицу, што је наравно била пука измишљотина, породицу Голубовић су повели да их, тобоже спроведу на српску територију, али су из злочинци уморили у селу Спљани недалеко од Коњица. Као врстан васпитач на стотине коњичких средњошколаца и омиљени професор географије који је изузетно волио своју струку, а изнад свега био поуздан пријатељ, велики друг и скроман човјек, професор Голубовић и његова породица су жртве муслиманско-хрватских злочинаца и њихових наредбодаваца који нису презали но од најбруталнијих и најсвирепијих метода над српским жртвама у току минулог рата.

Ђуро Голубовић је завршио Природно-математички факултет, Одејек за географију у Сарајеву, 28 јануара 1977. године, одбравивши врло запажен дипломски рад под насловом: "Физичко-географски приказ долине Ракитнице". Након тога, запошљава се као професор географије у Средњошколском центру у Коњицу, гдје савјесно и са великом љубављу обавља свој посао све до почетка грађанског рата када као српски професор остаје без посла. Још као студент, колега Голубовић је

показивао велико интересовање и смисао за географску науку и наставу, па је касније уписао и Постдипломски студиј "Настава географије" на истом факултету у Сарајеву. Трагика минулог рата га је онемогућила да и заврши започети Постдипломски студиј. Уз то, као цијењен професор географије Ђуро Голубовић је био и дугогодишњи сарадник научно-популарног часописа "Географски лист", гдје је објавио и неколико врло интересантних чланака.

Као дугогодишњи члан Географског друштва бивше Б и Х често је учествовао на зимским и лјетним семинарима, гдје је својим активним учешћем редовно давао значајан допринос успјешној реализацији оваквих активности Друштва.

Сви који су познавали колегу Ђуру Голубовића дуго ће га памтити као скромног, врједног и принципијалног човјека, који је увијек и према сваком показивао искрено пријатељство и велико другарство.

Нека је породици Голубовић хвала и слава за све!

Ђуро Марић . 1-105, Сарајево, 1973.

СПИСАК РЕЦЕЗЕНАТА ПРВОГ БРОЈА ГЛАСНИКА ГЕОГРАФСКОГ
ДРУШТВА РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ

- Чланак Ђ. Марић:** Република Српска као нова политичко -
- територијална заједница. Рецезент проф. др
М. Бјеловитић.
- Чланак Р. Гњато:** Геополитички положај Републике Српске.
Рецезент проф. др М. Бјеловитић.
- Чланак М. Бјеловитић:** Географске посљедице грађанског рата 1991
- 1995. по српски народ на простору бивше
СФРЈ. Рецезент доцент др Рајко Гњато.
- Чланак Д. Ђорђевић:** Просторно планирање - кључна област
апликативне географије? Рецезент проф. др
М. Бјеловитић.
- Чланак М. Грчић:** Елементи политичке географије и погледи
на геополитичке проблеме Балкана у делима
Јована Цвијића. Рецезент проф. др М.
Васовић

